

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özlem BULUT

BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK ve TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özlem BULUT

BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK ve TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ümit K. SEYFETTİNOĞLU

İktisat Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özlem BULUT'un bu çalışması jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selim Çaycıoğlu

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Ümit K. Sayfettinoğlu

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Mert

Tez Başlığı: Bölgesel Rekabet Edebiyat ve Türkiye Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2012

Mezuniyet Tarihi : 07/07/2012

Prof. Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK

1.1. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramının Gelişimi	3
1.1.1. Firmalar Arası Rekabet Edebilirlik	7
1.1.2. Ülkeler Arası Rekabet Edebilirlik	9
1.1.3. Bölgeler/ Kentler Arası Rekabet Edebilirlik	12
1.2. Bölgesel Rekabet Gücü Teorileri	20
1.2.1. Klasik Bölgesel Ekonomik Teoriler	21
1.2.2. Bölgesel Yoğunlaşmalar ve Endüstriyel Bölgeler	22
1.2.3. Milli Avantajlar ve Porter Modeli	24
1.2.4. Yenilikler-Girişimcilik: Bölgesel Gelişimdeki Farklılıklar	27

İKİNCİ BÖLÜM

YEREL KALKINMA POLİTİKALARINDA PARADİGMA DEĞİŞİMİ

2.1. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikalarının Dönemsel Analizi	34
2.1.1. Devletçilik Dönemi (1923-1950)	34
2.1.2. Liberal Dönem (1950-1960)	35

2.1.3. Bölgesel Planlama ve Kalkınmanın Ön Plana Çıktığı Dönem (1960-1972).....	35
2.1.4. Kent Bazında Planlama Dönemi (1972-1977)	36
2.1.5. Neoliberal Politikaların Kabul Edildiği Dönem (1977-1995).....	37
2.1.6. Bölgesel Farklılıkların Giderilmesinde Yeni Arayışlar (1995'ten Günümüze).....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK ANALİZİ

3.1. Türkiye’de ve Dünyada Bölgesel Rekabet Gücünü Ölçmeye Yönelik Çalışmalar	45
3.2. Analizde Kullanılan Değişkenler	50
3.3. Temel Bileşenler Analizi Tekniği	53
3.4. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Analizi : Uygulanması, Sonuçları, Değerlendirilmesi	55
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	76
EKLER	84
EK 1- Temel Bileşen Özdeğer ve Açıklama Oranları (İl Bazında).....	84
EK 2- Temel Bileşen Özdeğer ve Açıklama Oranları (Bölge Bazında).....	85
EK 3- Temel Bileşen Yükleri Tablosu (İl Bazında).....	86
EK 4- Temel Bileşen Yükleri Tablosu (Bölge Bazında).....	87
ÖZGEÇMİŞ	88

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Rekabet Gücü Tanımları	4
Tablo 2.1 Geleneksel Politikalar ile Günümüz Bölgesel Politikalarının Karşılaştırılması	31
Tablo 2.2 Bölgesel Politikaların Dönemsel Analizi	42
Tablo 3.1 Bölgesel ve Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler	45
Tablo 3.2 Konularına ve Ölçeklerine Göre Endeksler	46
Tablo 3.3 Analizde Kullanılan Değişkenler	51
Tablo 3.4 KMO ve Barlett Testi (İl Bazında).....	56
Tablo 3.5 KMO ve Barlett Testi (Bölge Bazında).....	56
Tablo 3.6 Rekabet Edebilirlik Sıralaması (İl Bazında).....	60
Tablo 3.7 Ekonomik Yapı Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması (İl Bazında)	61
Tablo 3.8 Yenilikçilik Kapasitesi Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması	62
(İl Bazında)	
Tablo 3.9 Altyapı ve Erişebilirlik Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması.....	63
(İl Bazında)	
Tablo 3.10 Beşeri Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması.....	64
(İl Bazında)	
Tablo 3.11 Sosyal Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması	65
(İl Bazında)	
Tablo 3.12 Rekabet Edebilirlik Sıralaması (Bölge Bazında).....	66
Tablo 3.13 Ekonomik Yapı Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması.....	67
(Bölge Bazında)	
Tablo 3.14 Yenilikçilik Kapasitesi Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması	68
(Bölge Bazında)	
Tablo 3.15 Altyapı ve Erişebilirlik Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması.....	69
(Bölge Bazında)	
Tablo 3.16 Beşeri Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması.....	70
(Bölge Bazında)	
Tablo 3.17 Sosyal Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması	71
(Bölge Bazında)	

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Porter'ın Elmas Model.....	26
--------------------------------------	----

ÖZET

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği mal, hizmet ve sermaye hareketlerindeki serbestleşme ile bilgi, iletişim ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler, şiddeti giderek artan bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Küresel piyasalarda var olabilmenin temel şartı olarak rekabet gücü elde edilmesi ve mevcut rekabet gücünün korunması gösterilmektedir. Bu süreç, kentsel/bölgesel kalkınma politikalarına yaklaşımı da değiştirmiştir. Ülkenin geri kalmış bölgeleri ile diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmayı hedefleyen geleneksel bölgesel politikalar yerini ülkenin tüm bölgelerini kapsayan, her bir bölgenin ihtiyaçları, üstünlükleri dikkate alınarak oluşturulan yeni bölgesel politikalara bırakmıştır. Gerçekleşen bu paradigma değişikliği ile kentlerin/bölgelerin rekabet edebilirliklerinin artırılması temel hedef haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kentlerin ve bölgelerin rekabet seviyelerinin belirlenmesidir. Bölgesel rekabet edebilirlik kavramı çerçevesinde, temel bileşenler analizi tekniği kullanılarak, literatürde genel kabul gören 5 tane temel gösterge (ekonomik yapı, yenilikçilik kapasitesi, altyapı ve erişebilirlik, beşeri sermaye, sosyal sermaye) ve 30 tane rekabet belirleyici değişken ile İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2 ve Düzey 3 bazında rekabet edebilirlik endeksi hesaplanmıştır. Genel rekabet edebilirlik endeksi ve 6 temel gösterge için oluşturulan alt endeksler bazında Düzey 2 ve Düzey 3 bölgeleri hesaplanan endeks değerlerine göre sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Rekabet Edebilirlik, Bölgesel Rekabet Edebilirlik, Bölgesel Kalkınma Politikaları*

ABSTRACT

REGIONAL COMPETITIVENESS and INSTANCE OF TURKEY

Developments in information, communication and transportation technologies along with the liberalization in goods, services and capital flows has created an ever increasing competitive environment. Obtaining the power of competition and maintaining this power is stressed as the fundamental condition of existing in global markets. This process has also affected the approach to urban/regional development policies. The traditional regional policies which are intended to decrease the disparities between underdeveloped regions and the other regions in the country have been replaced by the new policies which cover the whole regions and consider the needs and advantages of each region. With this change in the paradigm, to promote the competitiveness of cities/regions has become the main target.

The aim of this study is to determine the competition level of cities and regions in Turkey. Within the framework of regional competitiveness, the competitiveness index is calculated by using the principal component analysis through 5 generally accepted fundamental indicators in the literature (economic structure, innovative capacity, infrastructure and accessibility, human capital and social capital) and 30 competitiveness determinative variables with the Statistical Classification of Territorial Unites based on Level 2 and Level 3. General competitiveness index and Level 2 and Level 3 regions based on sub-indexes designed for 5 main indicators are ranked by the calculated index values.

Key Words: *Competitiveness, Regional Competitiveness, Regional Development Policies*

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince yol göstericiliği, ilgisi ve her türlü desteği için danışmanım **Yrd. Doç. Dr. Ümit K. SEYFETTİNOĞLU'** na;

Katkılarından dolayı **Yrd. Doç. Dr. Mehmet MERT'e**;

Yaşamımın her anında bana sevgileri ile güç veren, çalışmam süresince beni her daim destekleyen, yüreklendiren Annem **Zeliha BULUT'a**, Babam **Ali BULUT'a** ve Ağabeyim **Özkan BULUT'a**;

Yoğun iş temposuna rağmen çalışmam süresince emeğini ve desteğini benden esirgemeyen arkadaşım **Buket ÖNDER'e**;

Tez çalışmamın yanı sıra yüksek lisans eğitimim boyunca her türlü yardım ve destekleri için **Can BAŞKAYA**, **İsmail Cem KARADUT** ve **Erhan PİŞKİN** başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Özlem BULUT
Antalya, 2012

GİRİŞ

Küreselleşme; siyasi, ekonomik ve kültürel hayatın her alanında çok yönlü yapısal değişimlere neden olmakta, uluslararası piyasalarda şiddeti giderek artan bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Küreselleşme sürecinde yaşanan bu değişimler ile yerel ekonomiler (kentler ve bölgeler) bir ekonomik karar birimi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yerel ekonomilerin kalkınması için de rekabetçi özellikler taşımaları bir koşul haline gelmiştir.

Rekabet gücünün ekonomik ve sosyal açıdan önemi konusunda ilgili literatürde bir görüş birliği oluşmuş olsa da genel kabul gören bir rekabet gücü tanımı yoktur. Bu kavram ile ilgili olarak farklı kurumlar ve araştırmacılar, farklı tanımlamalar yapmışlardır. Küresel ekonominin önemli olgularından biri haline gelen rekabet edebilirlik kavramı en genel ifade ile firma, ülke ve kent/ bölgelerin değişen piyasa koşullarına ayak uydurabilme, piyasada mevcut durumlarını koruyabilme ya da arttırabilme, yatırımcılar için cazip koşullar sunabilme ve farklılaşabilme becerileri olarak ifade edilebilir.

Artan teknolojik ilerlemeler ve değişen üretim koşullarının yarattığı bölgesel sorunlara çözüm arayışları, bölgesel politika yaklaşımlarında ve araçlarında değişimlere neden olmuştur. Bölgesel kalkınma yaklaşımında yaşanan dönüşümle birlikte ülkeler, ulusal büyümenin önemli unsurları haline gelen kent ve bölgelerin rekabet edebilirlik düzeylerini arttırabilmek ve geri kalmış bölgelerin güçlü yanlarını ortaya çıkararak gelişmiş bölgelerle rekabet edebilir düzeye getirebilmek amacı ile politikalar geliştirmeye öncelik vermeye başlamışlardır. Bu çerçevede, yeni bölgesel politika yaklaşımında sadece bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması değil, her bir bölgenin ihtiyaçlarını, güçlü yanlarını, önceliklerini dikkate alan ve tüm bölgelerin rekabet gücünün arttırılmasını hedefleyen politikalar oluşturulması esastır.

Yeni bölgesel politikalarda vurgulanan bir diğer önemli konu da bölgesel rekabet edebilirliğin arttırılmasının kısa vadeli araçlarla sağlanacak bir olgu olarak görülmemesi, rekabet edebilirliğin uzun vadede sürdürülebilir olarak sağlanmasının amaçlanması doğrultusunda gerekli önlemlerin alınmasıdır. Bu nedenle, bölgeler arasında rekabeti doğuran ve geliştiren unsurlar belirlenmelidir. Rekabetçiliği yalnızca ekonomik yapıyı belirleyen faktörler oluşturmamakta; yenilikçilik, insan sermayesi, altyapı, erişebilirlik ve sosyal

sermaye gibi faktörlerin de göz önünde bulundurularak politika önerileri geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Türkiye’de kentlerin ve bölgelerin rekabet seviyelerinin belirlenmesidir. Tek bir değişken ile yerel rekabet gücünün belirlenmesi mümkün değildir. Kuşkusuz, yüksek ve sürdürülebilir gelir düzeyi sağlayabilme becerisi, rekabet gücünü artıran bir unsurdur. Ancak, sosyal ve fiziki çevrenin yaşanabilir oluşu, istihdam düzeyi ve verimlilik tarafından belirlenen yaşam kalitesinin yüksekliği, rekabetin en önemli kaynağı olarak görülen yenilikçi kapasite gibi bir dizi faktörün de rekabet gücünü etkilediği kabul edilmektedir. İşte bu nedenle çok farklı değişkenlerden oluşan bir endeks hesaplanarak kentlerin ve bölgelerin rekabet edebilme güçlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde rekabet edebilirlik kavramının gelişimi ve bölgesel rekabet gücü ile ilgili teorik yaklaşımlar değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise, bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan değişimler, dönemler itibari ile ele alınacaktır. Üçüncü bölüm, çalışmanın uygulama bölümüdür. Türkiye’de ve farklı ülkelerde yapılan ampirik çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra, literatürde genel kabul gören temel göstergeler ile İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2 ve Düzey 3 bazında rekabet edebilirlik endeksi hesaplanması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK

1.1 Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramının Gelişimi

Küreselleşmeyle beraber teknolojik gelişmelerin hız kazanması, artan uluslararası ticaret, “rekabet edebilirliği” günümüz ticari faaliyetlerini ve üretim şekillerini belirleyen önemli unsurlardan biri haline getirmiştir. Küreselleşme süreci, ekonomik aktörlerin (firmalar, bölgeler ve ülkeler) küresel ekonomide sahip oldukları payı korumaları ve artırabilmeleri için giderek daha fazla rekabete dayalı hale gelen bir dünya düzeninde, rekabet edebilmenin son derece önemli olduğu görüşünü yaygınlaştırmıştır (Kara, 2008, s.5).

Rekabetçilik (competitiveness) kavramı nispeten yenidir ancak 1950’li 1960’lı yıllarda özünde rekabetçiliğe benzer fikirlere kalkınma ekonomisi literatüründe “dengesiz büyüme” ve “büyüme kutupları” (growth poles) ile ilgili konularda yapılan çalışmalarda rastlanılmaktadır. 1970’li yıllara gelindiğinde bir yandan teknolojinin üretime katkısının giderek artması diğer yandan ulaşım, haberleşme ve iletişim alanlarında gerçekleşen ilerlemeler sanayide üretim kalıplarında dikey entegrasyonun esas olduğu büyük fabrika modelinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Sanayi sektöründe birçok alanda üretim süreci aşamalara ayrılmıştır. Farklı yerlerde üretilen parçalar, farklı bir yerde bir araya getirilerek üretim süreci kademelendirilmiştir. Ticaretin serbestleşmesi ve küreselleşme olgusu ile beraber, ulusal sınırların giderek azaldığı bu dönemde, iktisadi analizler ve kalkınma politikalarında bölgelerin ekonomik bir birim olarak önemi artmaya başlamıştır (Arda ve Filiztekin, 2009, s.6,7).

Rekabet edebilirlik kavramı, literatürde yer almaya başlamasından bu yana, açık anlaşılır bir kavram olmaktan çok farklı çevrelerce değişik anlamlarla ve değişik içeriklerle kullanılan bir kavram olmuştur (Jezkova, 2007, s.1). Araştırmacı ve bilim adamlarının rekabet gücüne çok yönlü yaklaşımları ve konuya bakış açılarının farklı oluşu, rekabet gücü kavramının literatürde farklı tanımlarının yer almasına sebep olmuş ve konunun sıklıkla gündeme gelmesini sağlamıştır.

Akademik düzeyde yapılan çalışmalarda, rekabet edebilirlik mikro (işletme ve endüstri) ve makro (ülke) bakış açılarından hareketle tanımlanmıştır. Mikro düzeydeki yaklaşımda ülke

içindeki firmalar arası rekabet ve bu rekabetin ulusal/uluslararası pazardaki etkileri incelenirken, makro yaklaşımda ülkenin uluslararası rekabetteki konumu üzerinde durulmuştur (Çivi, 2001, s.22).

Tablo 1.1 Rekabet Gücü Tanımları

Yazarlar	Yıl	Tanım
ABD Başkanlık Rekabet Edebilirlik Komisyonu Raporu	1985	Bir ülkenin rekabet edebilirliği, serbest piyasa koşulları altında ürettiği ürün ve hizmetleri uluslar arası pazar şartlarına uygun olarak üretebilme ve aynı zamanda vatandaşların reel gelirlerini arttırabilme becerisidir.
Scoot ve Lodge	1985	Ülkelerin kaynaklarından sağladıkları kazançlar artarken, uluslar arası ticarete yönlendirebileceği ürün ve hizmetlerin üretilip, dağıtılmasıdır.
Hastasapoulos, Krugman ve Summers	1988	Yaşam standartlarında kabul edilebilir gelişmeler gerçekleşirken, ülkenin dış ticaret bilançosunu dengeye getirebilme özelliğidir.
Majestelerinin Hazinesi, İngiltere	1988	Ülkedeki işletmelerin dış pazarlarda başarılı bir şekilde rekabet edebilmesidir. Ayrıca diğer ülkelerdeki pazarlarda elde etmiş olduğu pazar payı da rekabet gücü için önemli bir göstergedir.
Fagergerg	1988	Ülkenin temel ekonomik hedeflerini gerçekleştirmesi, özellikle dış ticaret bilançosunda problemler yaşamadan, gelir ve istihdam oranında büyümenin sağlanmasıdır.
Velloso	1991	Diğer dünya ülkelerin sağlamış olduğu etkinlik standartlarının karşılanması, ülkenin uluslar arası pazarlara olan katılım kapasitesinin artırılmasıdır.
Haque	1991	Ülkenin ihracat yeteneği, üretim kaynakları ve doğal kaynakların etkin kullanılması ve ülkedeki yaşam standartlarının artırılmasını sağlayan verimlilik artışlarını kapsayan çok boyutlu bir kavramdır.
UNICE	1993	Dışsal pozisyonunda bir kötüleşme yaşamadan gelişmiş ülkelerin sağladığı göreceli yaşam standartlarında artışların sağlanması hatta artırılması rekabet gücünün yüksekliğini ifade etmektedir.
OECD	1992	Ülke içindeki reel gelir artışı sağlanırken, yabancı ülkelerdeki müşterilerin zevk ve beklentilerine uygun ürün üretebilme özelliğidir.
Avrupa Birliği Komisyonu	1994	Ülkelerin, işletmelerin, endüstrilerin, bölgelerin sıkı rekabet ortamında, üretim faktörlerinin getirilerini arttırmaları, yüksek işgücünü yaratabilmeleridir.

Kaynak: Çivi, 2001, s.24-25

Yukarıda bahsedildiği ve Tablo 1.1’de görüldüğü gibi, rekabet kavramı ile ilgili literatürde genel kabul gören tek bir tanım bulunmamaktadır. Bu nedenle, kavramın hangi açıdan ele alınması gerektiği konusu, uygulamada hangi politikalara ve amaçlara hizmet edeceğine göre farklılık göstermektedir.

Örneğin, ulusal düzeyde rekabet edebilirliğin Başkanın Endüstriyel Rekabet Komisyonu’na göre tanımı şu şekildedir: “*Rekabet gücü, ülkelerin serbest ve yerleşmiş pazar koşulları altında vatandaşların reel gelirlerini arttırmaya çalışırken, aynı anda ürettiği ürün ve hizmetleri uluslar arası pazarlara sunabilmesi ve başarılı olabilmesidir.*” (President’s Commission on Industrial Competitiveness, 1985 ve Martin vd., 2004, s.2-2).

Avrupa Birliği (AB) Komisyonu'nun AB Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Durumu ve Kalkınmasına Dair 6. Periyodik Raporunda (The Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the EU, 2000) yer alan rekabet edebilirlik tanımı ise şudur: “*Rekabet edebilme, uluslararası pazarlarda kabul gören mal ve hizmetleri üretirken, aynı zamanda yüksek ve sürdürülebilir gelir seviyelerini korumak ya da daha genel bir ifade ile, şirketlerin, endüstrilerin, bölgelerin, ulusların ya da uluslar üstü bölgelerin, uluslararası rekabet içerisindeyken, görel olarak yüksek gelir ve istihdam üretebilmeleridir.*” (European Commission, 2000, s.4).

Makro yaklaşımda sıklıkla kullanılmakta olan ve literatürde genel kabul gören tanımlardan biri olan yukarıdaki tanımda, rekabet edebilmenin temel amacının yüksek gelir ve istihdam seviyesinin korunması olduğu ifade edilmiştir. Bir diğer önemli konu ise, serbest piyasa koşullarında yaşam standartlarındaki artışın sürdürülebilir hale getirilmesidir. Bu gelişmenin sağlanabilmesi de ülkenin uluslararası ticarete çeşitli ürünleri tasarlayabilme, üretebilme, pazarlayabilme ve dağıtabilme yeteneklerinin geliştirilmesine bağlı olmaktadır (Çivi, 2001, s.23 , Scoot ve Lodge, 1985,s.3).

Dünya Ekonomik Forumu (World Competitiveness Report, 1989, s.5-12), rekabet gücünü girişimcilerin ürün ve hizmetlerin tasarımları, üretimleri ve fiyatlandırılmalarında rakiplerine göre üstünlük sağlamaları olarak tanımlamıştır.

Landau rekabet gücünü gelecekteki neslin yaşam düzeyi ve ülkenin büyüme potansiyeli azaltılmadan, yüksek istihdam düzeyi ve gerekli büyüme oranına ulaşılması ve yüksek yaşam standartlarının elde edilmesi olarak ifade etmiştir (Landau,1992, s.1-15). Bu tanımda, rekabet gücünün elde edilmesinde yüksek istihdam seviyesinin elde edilmesinin yanı sıra ülke vatandaşlarının yaşam standartlarındaki artışa da önem verildiği dikkat çekmektedir (Çivi, 2001, s.23).

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)'a göre ise, bölgesel rekabet edebilirlik; “*firma ve milli ekonomi düzeyindeki iki kavramdan yola çıkarak, firmaların, endüstrilerin, bölgelerin, ülkelerin veya ülke birliklerinin uluslar arası rekabete açık iken, sürdürülebilir ve görel olarak yüksek faktör geliri ve faktör istihdam seviyesi yaratabilme yeteneğidir*” (Beceren, 2004, s.280).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle, rekabet edebilirliğin temelini yüksek gelir ve sürdürülebilir istihdam seviyesi yaratabilme olduğunu söylemek mümkündür (Hatzichronoglou, 1996, s.20). Rekabet edebilirliği yüksek olan bölgeler, ulusal ve uluslar arası pazarlarda, ülkedeki diğer bölgelere oranla daha başarılı olacaklar ve söz konusu bölgede yaşayan insanlar, ülkenin diğer bölgelerine göre daha iyi bir yaşam standardına sahip olacaktır (Becerren, 2004, s.280).

Ulusal ve bölgesel düzeyde rekabet edebilirlik fikrinin en önemli savunucularından biri Michael Porter'dır. Porter (1991, s.20), "Ulusların Rekabetçi Avantajları" adlı eserinde ulusların rekabetçi durumlarının analiz edilmesinde kendi geliştirdiği, firmaların ve endüstrilerin stratejik rekabetçi avantajları kavramından yararlanmıştır. Bu çalışmada, ulusal rekabet edebilirlik, bir ulusun bazı kilit sanayi sektörlerinde diğer ülkelere göre daha avantajlı duruma ulaşmak ya da avantajlı durumunu korumak adına yenilik geliştirme kabiliyetinin bir sonucu olarak tanımlanmıştır (Kara, 2008, s.7).

Porter, "Elmas Modeli" ile ulusal düzeyde rekabet edebilirliğin belirleyici unsurlarını açıklamıştır. Bölgesel rekabet gücü teorilerinin ele alınacağı bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklanacak olan Elmas Modeli'nde, bir ülkenin belirli bir sektörde sahip olduğu rekabet avantajını etkileyen dört faktör üzerinde durulmaktadır. Bu faktörler: "girdi koşulları", "talep koşulları", "ilgili ve destekleyici endüstrilerin/kuruluşların varlığı" ve "firma stratejisi ve rekabet yapısı" dır (Porter, 1990, s.20).

Porter'ın ulusal düzeyde rekabet edebilirlik kavramı Krugman tarafından eleştirilmiştir. Krugman, sıklıkla kullanılan ulusal rekabet edebilirlik kavramının tanımladığı rekabetin aslında var olmadığını, ülkelerin firmalar gibi birbirleriyle rekabet etmediklerini ifade etmiştir. Mikro seviyede rekabet gücünü, firmanın büyüme potansiyelini, pazar payını ve karlılığını arttırabilme becerisi olarak tanımlamıştır (Krugman, 1994, s.28-31 ve Krugman, 1996, s.17).

Krugman eleştirilerini üç temel iddia çerçevesinde açıklamıştır (Kara, 2008, s.7). Bunlar;

i. Ülkeler ile firmalar arasında benzerlik kurulmasının doğru olmadığı, örneğin firma düzeyinde olduğu gibi ülke düzeyinde başarısız olanların iş hayatından çekilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı,

ii. Firmalar pazar payı için rekabet ederken ve bir firmanın kazancı değerinin kaybına neden olurken, ülke ya da bölge düzeyinde durum böyle değildir. Bir ülke ya da bölgenin kazancı değerlerinin kaybına sebep olmamakta hatta yeni fırsatlar yaratmaktadır. Sanılanın aksine, ülkeler arasındaki rekabet edebilirliğin sıfır toplamlı bir oyun olmadığı,

iii. Rekabet edebilirliğin ancak üretkenlikle ilişkilendirildiğinde anlamlı olduğu, ulusal yaşam standartlarındaki gelişmenin esasen verimlilik artışına bağlı olduğunu ifade etmiştir (Martin, 2004, s.2-1,2-2).

Krugman'ın ileri sürdüğü bu görüşler, makro ekonomi düzeyinde rekabet edebilirliği savunan kesimlerce de tartışılmış, bir ülkenin ekonomik kazancının diğer ülkelerin kaybı neticesinde gerçekleşmediği (doğrudan kazan/kaybet durumunun mevcut olmadığı) ve rekabet edebilirliğin temel unsurlarından birinin üretkenlik olduğu hususunda genel bir fikir birliği oluşmuştur (Martin, 2004, s.2-2).

Yukarıda farklı tanımlarından söz edilen rekabet kavramı, firma düzeyinden, sektör, ülke, bölge ve kent düzeyine kadar farklı ekonomik birimler için kullanılmaya başlanmış ve literatürde rekabet edebilirliği belirleyen faktörler çerçevesinde rekabet edebilirlik ölçümü ve rekabet edebilirliğin geliştirilmesi için politika önerileri yapılmıştır (Kara,2008,s.5). Ekonomi literatürü çerçevesinde incelenecek her düzeydeki rekabetçiliğin temelinde, bir üretim faaliyeti ve bu faaliyeti gerçekleştiren bir firma bulunur. Bu nedenle, çalışmada, öncelikle firma düzeyinde rekabetçilikten bahsedilecek daha sonra sırası ile ülkeler arası rekabet ve son olarak da kentler / bölgeler arası rekabet üzerinde durulacaktır.

1.1.1 Firmalar Arası Rekabet Edebilirlik

Rekabetçilik kavramı, bir rakibe karşı belirlenen ve ölçülen bir durumu ifade eder (Arda ve Filiztekin,2009, s.3). Firmalar arası rekabet ise aynı pazardaki rakip firmaların pazar paylarını ve kârlarını arttırmak istemeleri durumudur. Firma düzeyinde rekabet edebilirlik kavramı, ülke ve bölge düzeyine nazaran daha açık ve anlaşılır olup, firmaların rekabet edebilme, büyüme ve kârlı olma kapasitelerine dayanmaktadır. Firma düzeyinde rekabet edebilirlik, firmaların ürünlerini serbest piyasa ekonomisi şartlarına uygun fiyat ve kalitede, sürekli ve karlı bir biçimde üretebilmesi olarak ifade edilmektedir. (Martin, 2004, s.2-1).

Firmaların, serbest piyasa ekonomisi koşullarında var olabilmeleri için söz konusu rekabet şartlarını sağlamaları gerekmektedir. Bu nedenle, firmaların sürekli olarak değişen duruma uyum sağlamaları, yenilikler geliştirmeleri ve yeni stratejiler oluşturmaları gerekmektedir. Öyle ki firmalar, teknolojiyle beraber hızla değişen ve gelişen piyasa koşullarında, müşteri tercihlerine hızla cevap verebilecek, firmalar arasındaki rekabet koşullarına uyum sağlayabilecek nitelikte politika ve stratejiler geliştirmelidir. Firmalar söz konusu değişimlere uyum sağlayabildiği ölçüde başarılı kabul edilmekte, dolayısıyla ne kadar hızlı uyum sağlayabiliyorsa o denli rekabetçi olduğu kabul edilmektedir. Rakiplerine kıyasla daha rekabetçi olan firmaların, daha fazla pazar payı elde etme potansiyeline sahip olduğu, aksine rekabetçi olmayan firmaların ise pazar paylarının giderek düşeceği ve eğer dışarıdan korumacı bir müdahale ya da destek olmazsa piyasa dışında kalacakları kabul edilmektedir (Kara, 2008, s.6).

Firmaların rekabet gücü, bir başka ifade ile verimliliği firmaların teknoloji ve yönetim becerileri ile alakalı kendi iç özelliklerinden ve bir takım firma dışı etkenler tarafından da belirlenir. Dolayısıyla her işletme bulunduğu her farklı ortamda, farklı rekabetçilik düzeyine ve dolayısıyla farklı sonuçlara ulaşabilecek ancak en başarılı olacağı yer de kendisine en elverişli ortamın sağlandığı, firma dışı etkenlerin en uygun bulunduğu yer olacaktır (Arda ve Filiztekin, 2009, s.3).

Firmaların rekabet gücü piyasadaki performanslarıyla birebir örtüşür ve onunla tanımlanır. Bir firmanın rekabet gücü ne denli yüksekse, firma o denli başarılı kabul edilir. Aynı şekilde başarılı olan firmanın da rekabet gücü yüksektir. Bunun temelinde de verimlilik yatar. Rekabet gücü yüksek olan firma yüksek verimlilik avantajı ile pazar payını ve kârlılığını artırır, muhtemelen yüksek ücret öder. Bunun neticesinde rekabetçi olan firmalar rekabet edemeyen firmaların yerini alır (Arda ve Filiztekin, 2009, s.3).

Kazanan ve kaybeden olarak iki taraf yaratan firma düzeyinde rekabetçilik, rekabete dahil olan firmalar açısından sıfır sonuçlu bir oyundur (zero sum game). Bu oyunda rekabetçi olmayan firmalara yer yoktur. Rekabetçi olan firmanın rekabet avantajı ile kazandığı ölçüde söz konusu firmanın rakibi olan firmanın kazanma şansı ortadan kalkar. Mikro düzeyde sıfır sonuçlu bir oyun olarak söz edilen rekabetçilik aksine makro düzeyde artı sonuçlu bir oyundur (positive sum game). Rekabet, mikro düzeyde kazan-kaybet ilişkisi yaratırken, makro düzeyde genel ekonomiye ve refaha pozitif yönde katkı sağlar. Bu ekonomik katkının, refah

artışının en temel sebebi kaynakların etkin kullanımınıdır. Zira üretimin en verimli firmalar tarafından yapılması, kaynakların etkin kullanımını gerçekleştirmiş olmaktadır. (Arda ve Filiztekin, 2009, s.3). Bir başka ifade ile bir ülkenin rekabet gücünün artması diğer ülkenin kaybetmesi sonucunu doğurmamaktadır. Aksine, etkinlik ve verimlilikten elde edilen kazanımlar karşılıklı olarak her iki ülkenin de yararına olabilmekte, iki ülke için ortak güç birliği yaratılabilmektedir (Begg, 1999, s.3).

1.1.2 Ülkeler Arası Rekabet Edebilirlik

Ulusal ya da uluslararası düzeyde rekabet edebilirlik; en genel tanımı ile bir ülkenin açık piyasa ve uluslararası rekabet koşulları altında mal ve hizmet üretebiliyor olmasının yanında gayri safi reel gelirini koruyup arttırıyor olması olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2003, s.3). Bir ülkenin vatandaşlarının yaşam standartları ve ülkedeki istihdam oranı ne denli yüksekse söz konusu ülkenin o denli rekabetçi olduğunu söylemek mümkündür.

Aktan ve Vural'a göre rekabet edebilirlik, bir ülkede yaşayan insanların orta ya da uzun vadede, rakiplerine nazaran yaşam kalitesini arttıracak şekilde uluslar arası standart, kalite ve tercihlere uygun mal ve hizmet üretebilme kabiliyetidir (Aktan ve Vural, 2004, s.104).

ABD Başkanlık Rekabet Edebilirlik Komisyonu Raporunda ise (The Report of the President's Commission on Competitiveness, 1984), bir ülkenin rekabet edebilirliği, serbest ve adil pazar ortamında, uluslararası pazarda uygun mal ve hizmet üretebilmesi ve aynı zamanda vatandaşlarının reel gelirlerinin arttırılmasını sağlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, ulusal düzeyde rekabet edebilirliğin, üretkenliğin yüksek seviyelere çıkarılabilmesi ve ekonominin yüksek reel ücret düzeyi sağlayabilecek şekilde üretkenliği yüksek olan faaliyetlere geçiş sağlayabilme yeteneğine bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Rekabet edebilirlik ülkenin yalnızca dış satım yapma ve cari dengeyi sağlama becerisi ile sınırlı görülmemekte, yaşam standartlarının artması, istihdam olanaklarının artması ve uluslar arası ticarete sorumluluklarını yerine getirmeyi sürdürme kabiliyeti ile ilişkilendirilmektedir. (Martin, 2004, s.2).

Ciampi (1995, s.3), rekabet edebilirliğin sıfır toplamı bir oyun olmadığını, bir başka deyişle, bir ülkenin rekabetçilik seviyesi yükseldiğinde, diğer ülkenin rekabetçilik seviyesini yükselten ülkenin kazandığı ölçüde kaybetmek zorunda olmadığını, aksine farklı ülkelerdeki

verimlilik ve üretkenlik artışı diğer ülkeleri de etkileyip ortak güç ve rekabet birliği oluşturmalarını sağlayacağını ifade etmiştir.

Yukarıda yer alan farklı tanımlardan hareketle ulusal rekabetin yaratılmasında verimliliğin oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Firmaların rekabet gücünün verimlilikle doğrudan ilişkili olduğu firmalar arası rekabetin incelendiği bölümde belirtilmişti. Söz konusu rekabet gücünün (firma düzeyinde) önemli unsurlarından biri olan firma dışı etkenlerin önemli bir bölümü, ülkeden ziyade daha dar coğrafi alanlarda, bölgesel/yerel düzeyde belirlenmektedir. Örneğin rekabetçiliği etkileyen önemli faktörlerden biri olan kümelenme (clustering) ancak yerel düzeyde analiz konusu olabilir ve kümelenmenin etkisiyle verimliliğin artmasını hedef alan politikalar da ancak yerel düzeyde anlamlıdır. Buna rağmen, literatürde, rekabetçilik kavramı (firma düzeyi dışında) önce ülke düzeyinde, daha sonra bölge düzeyinde ele alınmıştır. Ülkelerin rekabetçilik düzeyleri ve refahları, firmalarının verimliliğine, firmaların verimliliği de firma dışı etkenlerin ne kadar etkili olduklarına bağlıdır. Yani, ulusal düzeyde rekabetçilik verimlilikle bir diğer ifade ile ülkenin kaynaklarını ne kadar etkin kullandığı ile ilgilidir. Firma düzeyinde üretimin temelini oluşturan verimlilik, ülke düzeyinde rekabetçiliğin de temel unsurudur (Arda ve Filiztekin, 2009, s.3).

Porter'da ulusal refahın verimlilik tarafından yaratıldığını söylemiştir. Verimliliğin de, mal ve hizmetlerin üretim sürecinde, ülkenin doğal kaynak donanımından, mevcut işgücünden ve sermayeden faydalanabilirliği olarak ifade etmiştir (Porter vd., 2007, s.51).

Bir başka önemli nokta ise, ülke, firma ve bölge düzeyindeki rekabeti birbirlerinden bağımsız olarak düşünmemek gerektiğidir. Firmalar arası rekabette devletlere ve yerel yönetimlere, kendi sınırları içerisinde faaliyette bulunan firmalara, içinde bulunduğu coğrafi alana özgü imkânlar sunma ve bu imkânlardan yararlanmalarını kolaylaştırma görevi düşmektedir. Firma içi etkenlerin yanı sıra, firma dışı etkenlerin de olumlu katkıları ile bazı ülkelerde ve bazı bölgelerde daha verimli çalışan firmalar yaratılır. Yüksek rekabetçilik seviyesine sahip olan bölgeler/ülkeler de bu firmaları bizzat çekebilen ve yaratabilenlerdir. Dolayısıyla bu konu ile ilgili bir politika önerisi yapabilmek için rekabetçi firmaların yoğunlaştıkları bölge ya da ülkeleri tercih etme sebeplerini bilmek gerekmektedir (Arda ve Filiztekin, 2009, s.4).

Ülke (ve bölge) düzeyinde rekabetçiliğin iki aşamadan oluştuğunu söylemek mümkündür. Birinci aşamada değer yaratma kapasitesi ve bu kapasiteyi oluşturan değişkenler yer alır. Bu değişkenler bir potansiyeli ifade eder. İkinci aşamada ise önemli olan mikro düzeyde verimlilik ve potansiyelin gerçekleşme derecesini belirler. Verimlilikten kastedilen, ülkenin (veya yörenin/bölgenin) kaynaklarını ne kadar verimli kullandığıdır. Rekabetçilik, makro düzeyde oluşan potansiyel ile mikro düzeydeki girişimler tarafından belirlenir. Mikro ekonomik politikalar iyileştirilmedikçe refahta sürdürülebilir nitelikte gelişmeler olmayacaktır. Ekonomide zenginlik gerçekte mikro ekonomi seviyesinde yaratılır. “Zenginlik, gerçekte, ülkenin üretim faktörlerini yani insan, sermaye ve doğal kaynaklarını kullanmasındaki verimlilikle yaratılır. Verimlilik de temelde, ekonominin mikro ekonomik yeteneğine bağlıdır, mikro ekonomik verimlilikte firmaların performansına, iş ortamının kalitesine ve ilgili endüstriler ile destek endüstrilerin kümelerinin varlığından doğan dışsallıklara bağlıdır (Porter vd., 2007, s.51). Bölgesel düzeyde rekabet edebilirliğin artırılması sonuçta ulusal düzeyde rekabet edebilirliği ve refahı artıracaktır. Mikro ekonomik politikalar iyileşmedikçe refahta sürdürülebilir iyileşmeler gerçekleşmeyecektir. Rekabetçilik makro düzeyde oluşan potansiyel ile mikro düzeydeki girişimler tarafından belirlenir (Arda ve Filiztekin, 2009, s.3).

Ülkelerin rekabeti iki düzeyde gerçekleşir. Bir ülke rekabetçilik seviyesini yükseltir ve diğer ülkelere kıyasla üretimini daha verimli hale getirebilirse, hem söz konusu rekabetçiliği yüksek olan ülke hem de ticaret yaptığı diğer ülkeler kazançlı çıkacaktır. Bu rekabet ortamında zararlı çıkan ise sadece rekabetçi ülkenin üretimini verimli hale getirdiği belirli sektörlerdeki verimli üreticilerle rekabet edemeyenlerdir. Bir diğer düzeyde rekabet ise, ülkeye yatırımların çekilmesi yönündeki rekabettir. Yatırımcının, yatırım alanı olarak bir bölgeyi seçmesi, söz konusu yatırım için başka bir bölgeyi seçme şansının ortadan kalkması ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu rekabetin sıfır sonuçlu bir oyun olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, yinede eğer sonuçta gerçekten daha verimli çalışabiliyorsa, toplamda daha yüksek bir değer yaratılmış olacaktır. Ayrıca yatırımın gerçekleştiği ülke açısından yarar daha da fazla olacaktır çünkü söz konusu yatırım başka yatırımlara da yol açacaktır. Yani, sosyal marjinal fayda özel marjinal faydanın üzerine çıkmaktadır (Arda ve Filiztekin, 2009, s.3).

1.1.3 Bölgeler/ Kentler Arası Rekabet Edebilirlik

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin hız kazanması ile geleneksel kalkınma uygulamalarına duyulan güvenin sarsılması, bölgelerin kendi çıkarlarını muhafaza etmek ya da arttırmak için rekabetçi olmaları gereği, ulusal rekabet gücünün yaratılmasında bölgelerin-kentlerin ve firmaların öneminin fark edilmesi ile bölgesel düzeyde ekonomik kalkınma yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkan, “bölgesel rekabet edebilirlik” kavramı, yalnızca akademik düzeyde ilgi ile sınırlı kalmamış aynı zamanda politika tartışmalarının önemli konularından biri haline gelmiş ve günümüzde modern ekonomilerde sürdürülebilir büyümenin temeli olarak kabul edilir olmuştur (Kitson vd., 2004, s.991 ve Jezkova, 2007, s.1).

Küreselleşme yalnızca firmaların değil bölgelerin ve kentlerin de daha rekabetçi olmaya zorlandıkları (Begg, 1999,s.796) bir ekonomik yapının oluşmasına neden olmuştur. Yeni bölgesel kalkınma politikalarında ülkelerin ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmaları için rekabetçi olmaları ve gelişen teknolojiye, değişen koşullara uyum sağlayabilecek dinamik bölgelere sahip olmaları gerektiği vurgulanmakta, bölgelerin ulusal ekonominin yapı taşlarını oluşturduğu düşünülmektedir (Steinle, 1992, s.311). Bölgesel ekonomik politikanın en önemli hedefinin rekabet edebilirliğin artırılması olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, yoğun uluslar arası rekabetin yaşandığı bir dünyada, ulusal düzeydeki rekabet edebilirlik yaklaşımı, hızlı bir şekilde bölgesel, kentsel ve yerel politikalar düzleminde de yer almaya başlamış, bölgeler önemli birer rekabetçi unsur haline gelmişlerdir. Ulusal düzeyde rekabet edebilirliğinin artırılması için, bölgesel düzeyde rekabet edebilirliğin artırılması gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır (Kara, 2008, s.14). Bir ülke ekonomisinin neden başarılı olduğu araştırıldığında, bunda ulusal politika ve koşulların etkisinden çok, yüksek beceriye sahip rekabetçi kuruluşların bulunduğu bölge-kent düzeyinin etkisinin olduğu görülmüştür (Porter, 2003, s.571).

Kentler ve bölgeler arasında yüzyıllardır süregelen bir yarış yaşanmaktadır. Ancak, son dönemlerde bölgesel rekabet edebilirliğinin gündeme gelmesinin temel nedeni, küreselleşen dünyada bölgelerin giderek küresel ekonominin dinamları haline gelmeleridir. “Mekânsız ekonomi” ve “coğrafyanın sonu” gibi görüşlerin aksine üretim dünya genelinde belirli bölgelerde yoğunlaşmakta, bölgesel uzmanlaşmalar gerçekleşmekte ve farklı bölgelerin-kentlerin farklı alanlarda uzmanlaştıkları ve bu alanlarda öne çıktıkları görülmektedir (Kara, 2008, s.8). Bununla beraber, 1970’ li yılların ortalarından bu yana, büyük firmaların

ekonomik faaliyetlerini dünya üzerinde serbest hareket ettirebilme özgürlüğü neticesinde bazı ülke ve bölgelerdeki mevcut ekonomik yapılar sarsıntı geçirmektedir.

Rekabet sürecinde, üretim sektörlerinde sürekli değişim yaşanmakta, yenilikler yaratılmakta, müşteriler ve üreticiler sürekli olarak farklılıklar arzulamakta, ayrıca üretim organizasyonlarının biçimleri de zamanla değişmektedir. Bu nedenle, ürün ve hizmetlerin üretiminde, rekabet edebilirliği sağlayacak ve istihdam yaratılmasında etkili olabilecek yeni yöntemlerin geliştirilmesi konusu ön plana çıkmıştır (OECD,1997(b), s.5).

Küreselleşme sürecinde yaşanan bu değişimler, bölgesel politikalarda dönüşümlere neden olurken, bölgelerin ulusal kalkınma politikalarında ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bölgesel politikalarda yaşanan bu dönüşümler çerçevesinde, bölgelerin artan küreselleşme sürecine nasıl uyum sağlayacağı günümüz politika yapıcılarının cevap aradığı temel sorulardan biri haline gelmiştir (Jezkova, 2007, s.1).

Rekabet firma bazında olduğu gibi bölge bazında da farklı büyüme oranlarının elde edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bazı bölgeler nispeten daha hızlı büyüdüklerinden, firmalar arasında pazar payının elde edilmesi gibi kazanımlarda, başarılı bölgeler pazar paylarını (ulusal ya da küresel) görece geri kalmış bölgeler aleyhine arttıracaklardır (Boschma, 2004, s.1005). Bu bağlamda bölgeler, rekabet edebilirliklerini korumak, kendi çıkarlarını gözetmek ya da artırmak üzere piyasada aktif rol oynamaktadırlar. Bölgesel düzeydeki ortak stratejiler rekabet sürecini etkileyebilmektedir ancak bazı bölgeler, ekonomik yapıları ya da coğrafi konumları sebebi ile sahip oldukları bir takım avantajlar sayesinde görece geri kalmış diğer bölgelere nazaran daha iyi politikalar üretebilme imkânına sahiptirler (Kara, 2008, s.13). Zaten rekabet edebilme gücü yüksek olan bölgeler, sahip olduğu mevcut avantajların yanında, bölgenin cazip özelliklerini ön plana çıkarabilen ve ekonomisini bilgiye dayalı bir temele oturtabilenlerdir (Jezkova, 2007, s.1).

Bölgesel politikaların temel hedefi rekabet gücünün artırılması olsa da, rekabet edebilirlik kavramının ne olduğu bölge planlama ve ekonomi literatüründe görüş birliğine varılmış bir konu değildir (Albayrak ve Erkut, 2010, s.157). Herkes tarafından kabul gören açık ve anlaşılır bir tanıma sahip olmamakla beraber akademik düzeyde yapılan çalışmalarda farklı tanım ve içerikte kullanılmaktadır. Genel bir ifade ile bir karar verme biriminin başarı ya da başarısızlığının bir göstergesi olarak kabul edilen rekabet edebilirlik kavramı üretkenlik, büyüme, rekabet ve performans gibi ekonomi terimlerini içermekte, bölgelerin ihracat

pazarındaki payı, sermaye ve işgücünün çekilmesi gibi konularda diğerlerine karşı üstünlük kazanması olarak vurgulanmaktadır (Kara, 2008, s.15).

Bölgesel rekabet edebilirliği genel anlamdaki rekabet edebilirlikten ayıran en önemli nokta, bölgeler arasında doğrudan bir rekabet ilişkisinin olmamasıdır. Genel anlamda rekabet edebilirlik kavramı bir bölgenin rekabet durumunu iyileştirmenin ancak diğer bölgelerin rekabet durumlarının kötüleşmesi pahasına gerçekleşebileceği bir “kazan/kaybet” durumunu içerdiği görüşünün aksine, bölgelerin rekabet edebilme becerilerinin gelişmesinde, diğer bölgeler için de elde edilebilecek kazançlar vardır (Aydemir, 2002, s.17). Zaten bölgesel rekabet gücü yüksek olan bölgeler bilgiye dayalı ekonomik altyapıyı oluşturmuş ve karşılıklı olarak ticari faaliyetlerini sürdüren, bu ticari ilişkiden yarar sağlayan bölgelerdir (Jezkova, 2007, s.1).

Burada önemli olan, yukarıda sözü edilen hususları kapsayacak bir bölgelerarası rekabet edebilirlik tanımının yapılmasıdır. Bu tanım aynı zamanda, bir bölgedeki rekabet edebilme gücü yüksek ya da düşük, her çeşit firmayı aynı şekilde etkileyebilecek, bölgeye özgü ortak özellikleri de kapsayabilmelidir. Bu özellikler fiziksel ve sosyal altyapı, işgücünün bilgi ve beceri birikimi ve kamu kurumlarının verimliliği gibi özellikler olabilir. Giderek artan ölçüde küreselleşen ekonomide, bu gibi unsurlar özel sektörün ekonomik üretkenliğine büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple, bir bölgede ekonomik faaliyet gösteren şirketlerin diğer bölgelerdeki şirketlere göre dezavantajlı bir duruma düşmemeleri için, bu unsurların o bölgede ki minimum standartları sağlaması gerekmektedir. Buna ek olarak, bir bölgede hizmet veren bir şirketin katma değer üretkenliğindeki başarısı, sebep olduğu pozitif dışsallıklar sayesinde sektöründe ki ve/veya diğer sektörlerdeki firmaların gelişmesini sağlayacak ve bölgeye yeni yatırımların çekilmesine yol açarak bölgenin rekabet edebilirliğine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır (Aydemir, 2002, s. 18) .

Bölgesel rekabet edebilirlik fikrinin temeli ise, belirli bir mekandaki üretim faktörlerinin konumu ve kullanımının, iktisadi aktörlerin rekabet edebilirliklerini etkilemekte oluşu fikrine dayanmaktadır. Bazı bölgeler hem mevcut ekonomik faaliyetler ve organizasyonların yapıları sebebiyle hem de sahip olduğu çeşitli özellikler sebebiyle başarılı olmuş ve “odak” haline gelmişlerdir. İstihdamı ve büyümeyi arttıran da uluslar arası düzeyde rekabet edebilirliğe sahip bu odaklar ya da bu odakların oluşturduğu ağlardır. Bu odakların oluşumunun nasıl

teşvik edileceği, yığılaşma etkisinden nasıl daha fazla yararlanılacağı hususları, politika yapıcıların tartıştığı temel konular haline gelmiştir (Kara, 2008, s.10).

Eğitilmiş işgücü arzı, fiziki ve kurumsal altyapı gibi unsurlar, işletmelerin bir arada bulunmalarından doğan dışsal ekonomiler ve sağlık, eğitim gibi genel yaşam düzeyini etkileyen unsurlar bölgesel rekabetçilik derecesini belirleyen unsurlardandır. Bir bölge, dışsal ekonomiler yaratabildiği ve dışsal ekonomilerden yararlanma olanağı sunduğu ölçüde rekabetçi olacak, daha fazla yatırım çekecek ve bu yatırımlar daha verimli çalışacaktır. Daha verimli işletmelerin bulunduğu bir bölge, yeni yatırım düşünenler için de daha çekici olacaktır. Bu yönden bakınca, bölgesel rekabetçilik, hem uygun politikalar sonucu yaratılan hem de kendi kendini besleyen bir olgu olarak düşünülebilir. (Arda ve Filiztekin, 2009, s.4)

Bölgesel rekabeti oluşturan esas unsurlardan biri de verimliliktir. Verimlilikte, makro düzeydeki rekabetin, yani firmaların içinde bulunduğu koşulların bir türevidir. Firmaların verimlilik derecesini belirleyen dışsal etkenlerin önemli bir kısmı yerel düzeyde, bölge bazında meydana gelir. Bu dışsal etkenleri olumlu yönde etkileyecek politikalar da bölge bazında oluşturulur ve uygulanır. Ayrıca ulusal ekonominin canlılığının bölgesel düzeyde yenilikçilik ve rekabet edebilirliğin geliştirilmesine bağlı olduğu görüşü oldukça yaygındır. (Kara, 2008, s.9). Bu nedenle, rekabetçilik kavramını bölge bazında ele almak hem politika önerisi oluşturmak açısından hem de analitik yaklaşımı kolaylaştırması açısından aydınlatıcı ipuçları verecektir. Bu çerçevede, bir ülkenin, yüksek ücret düzeyi sağlayan yüksek katma değerli ürünleri ve hizmetleri üretebilme becerisi, bölgesel düzeyde rekabet edebilirlik ve yenilikçilik odaklarının yaratılması ve güçlendirilmesine bağlıdır. (Kara, 2008, s.9).

Bir diğer önemli noktada, uluslararası piyasada rekabet etmekte olan bölgelerin ve kentlerin uluslar arası iş bölümünde kendileri için önceden belirlenmiş rolleri bulunmamasıdır (Ecorsey, 2006). Uluslararası gelişmelerin ulusal ekonomiler üzerindeki etkisinin giderek artması sebebi ile bölgeler rekabete daha açık hale gelmektedirler. Bu nedenle, bütçeyi denkleştirme amacı güden kamu destek politikalarının azaldığı, sosyal devlet anlayışının uygulanmadığı bir dönemde diğer bölgelere nazaran daha zayıf olan bölgelerin piyasadan dışlanma ve gerileme riski giderek artmaktadır (Kara, 2008, s.12) .

Bu çerçevede bölgeler üç temel alanda rekabet etmektedirler. Yatırım, işgücü ve girişimci ve teknoloji (Martin and Tyler, 2004, s.994).

-Yatırım: Bölgelerin kamu, özel ve yabancı sermayeyi çekme kapasitesi

-İşgücü ve girişimci: Nitelikli ve üretken işgücü ve girişimcileri bölgeye çekerek yerel işgücü piyasasında yenilikçi bir ortam oluşturmaları

-Teknoloji: Bölgenin bilgi ve yeniliklerle ilgi faaliyetleri çekme kapasitesi olarak ifade edilmiştir.

Son dönemlerde yapılan çalışmalar, küreselleşme ile beraber bilgiye dayalı ekonominin doğurduğu rekabet ortamında bölgelerin ve kentlerin küresel rekabet ortamında var olabilmeleri için rekabet güçlerini geliştirmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir.

Camagni, firmalara rekabetçi bir ortam sağlamada bölgelerin bilgi birikimi ve yerel firmaların yenilik süreçlerinde önemli görevler üstlendiklerini ifade etmiştir (Camagni, 2002, s.2396). Ayrıca, küreselleşmenin rekabetçiliği arttırdığına dikkat çekerek, küreselleşme sürecinde bölgesel kalkınma politikaları açısından mekânsal/bölgesel rekabet edebilirliğin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Camagni bölgesel düzeyde rekabetin mümkün olmadığı görüşünden dolayı Krugman'ı eleştirirken, öncelikle bölgelerin ülkelerden farklı olarak tamamen ya da kısmen piyasa dışına itilebileceğini ve ikincil olarak da bölgelerin rekabet etmelerinin en temel sebebinin yatırım olduğunu ifade etmiştir (Camagni, 2002, s.2398).

Camagni, Krugman tarafından ileri sürülen ve bölgeler arası görev paylaşımında her bölgenin kendine özgü bir uzmanlaşmaya ve göreve sahip olduğu görüşünün doğru olmadığını vurgulamış, bir bölgedeki tüm sektörlerin verimlilikleri ve rekabet edebilirlikleri diğer bölgelere nazaran daha düşükse o bölgenin piyasa dışında kalabileceğini ifade etmiştir. Bölgelerin bölge dışından ya da doğrudan yabancı yatırım çekme ve uluslar arası iş bölümünde kendilerine üretken bir rol belirleme hususunda diğer bölgelerle yarıştıklarını ifade etmiştir. (Kara, 2008, s.13). Camagni'ye göre bir bölge teknolojik, sosyal, altyapı ve kurumsal değerler bakımından sunduğu dışallıkla rekabetçi avantaj sağlayabilmektedir (Albayrak ve Erkut, 2010, s.1).

Kitson, mekânların rekabet edebilirliğini, pazar paylarını muhafaza edebilen ya da genişletebilen firmaları kendisine çekip, bölgede tutarken aynı zamanda o bölgede yaşayan

insanların mevcut yaşam standartlarını koruma ve artırma becerisi olarak ifade etmektedir (Kitson vd, 2004, s.992).

Turok bölgelerin, sahip olduğu doğal kaynakların tükenmesi ya da o bölgede üretilen ürünlere olan talebin büyük oranda değişmesi gibi yerel nedenlerle firmalar gibi ticari faaliyetlerini sonlandırmasalar da durakladıklarını ve geri kaldıklarını, ulusal düzeyde yapılacak kaynak transferlerinin süreci erteleyebileceğini, verimli yatırımlar olmadığı müddetçe süreci geri çeviremeyeceklerini iddia etmektedir (Turok, 2004, s.1070-1073).

Storper da, belirli bir bölgenin rekabet edebilirliğini, o bölge ekonomisinin bölge halkına sağladığı yaşam standardını sürdürür ya da yükseltirken, pazar payı geniş olan firmaları çekme ya da mevcut firmaların pazar paylarını koruma ve artırma becerisi olarak tanımlamaktadır (Kara, 2008, s.14 ve Kitson vd, 2004, s.992).

Cheshire, bölgesel rekabetin bir bölgenin iktisadi faaliyetler açısından diğerleriyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde rekabet halinde olduğu süreci ifade ettiğini, rekabetin özellikle mobil yatırımların çekilmesi konusunda ilgili olduğunu ancak, mevcut iş çevrelerinin yer aldıkları pazardaki paylarını artırmaları ya da yeni iş ve pazarlar oluşturmaları hususunun da bölgesel rekabet kapsamında yer aldığını belirtmiştir (Cheshire, 1999,s.14).

Steinle, bölgesel rekabet edebilirliği, bölgelerin diğer bölgelere kıyasla üstünlük sağladıkları ya da konumlarını muhafaza ettikleri bir süreç olarak görmektedir (Steinle, 1992, s.311).

Bir diğer önemli unsur da firmaların rekabet edebilirlikleri ile buldukları mekân arasındaki ilişkidir. Bölgelerde rekabet gücü yüksek firmalar olduğu gibi rekabetçi olmayan firmalar da bulunmaktadır. Ancak, bir bölgede yer alan firmaların tamamını etkileyen o bölgeye özgü bir takım özellikler vardır. Firmalar, fiziki girdilere, tedarikçilere, pazara, ulaşım altyapısına yakınlık gibi bazı genel ve bölgeye özgü üstünlüklere sahip olmaktadır. Bu çerçevede, firmaların rekabet edebilirliği ile bölgelerin rekabet edebilirliği kavramlarının tamamen birbirlerinden bağımsız düşünülemediği açıktır. (Kara, 2008, s.15).

Sonuç olarak, rekabet edebilir bölgeler, mevcut istihdam imkânlarından en üst seviyede yararlanabilen ve kalkınma sürecinde istihdamını arttırabilen, farklı üretim süreçleri geliştirebilen ve farklı ürünler üretebilen, gelir ve katma değeri en az ortalama düzeyde

arttırabilen, ulusal ya da uluslar arası düzeyde iş bölümüne katkıda bulunacak şekilde diğer bölgelerle olan ticari ilişkileri geliştirmekte olan, tam istihdamın sağlanması adına, ekonomide üzerine düşen görevi yerine getirebilen bölgeler olarak tanımlanmaktadır (Kara, 2008, s.16).

Ulusal rekabet gücünün yaratılmasında bölgelerin önemli rol oynadığı düşüncesine paralel olarak son zamanlarda bölgelerin rekabet gücünde, bölgelerde yer alan rekabet edebilir kentlerin de önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

Kent düzeyinde rekabet gücünden bahsedildiğinde “yaşam kalitesi” kavramının vurgulandığı görülmektedir. Yaşam kalitesini belirleyen başlıca faktörler ise istihdam seviyesi ve verimlilik (Begg, 1999, s.796). Porter (1990), gelişmiş bir ekonomik yapı içinde gelir düzeyi arttıkça firmaların rekabet güçlerinin de artacağını, yerel düzeyde olduğu kadar küresel düzeyde de rekabet edebilir bir ekonomik yapının ortaya çıkacağını savunmaktadır (Albayrak ve Erkut, 2010, s.156).

Rekabetçi bölgeleri oluşturan rekabetçi kentlerin rekabet edebilirliğini tanımlayan ilk çalışmalardan birini Kresl yapmıştır. Nicel ve nitel hedefleri içerecek şekilde altı madde altında rekabetçi bir kentsel ekonominin özelliklerini ortaya koymuştur: (Kara, 2008, s.17, Kresl'den 1995, s.51 ve Begg, 1999, s.800).

- 1) Yüksek beceri gerektiren ve yüksek gelir getirisi olan işlerin yaratılması
- 2) Ürün ve hizmetlerin çevreye duyarlı nitelikte üretiminin gerçekleştirilmesi
- 3) Üretimde istenen özelliklere sahip ürün ve hizmetlere odaklanması,
- 4) Tam istihdama ulaşmayı başarabilecek düzeyde ekonomik büyüme oranının gerçekleştirilmesi
- 5) Kentin ihtisaslaşacağı alanların kentin mevcut durumuna göre değil, gelecekteki potansiyeline uygun olarak belirlenmesi
- 6) Kentin, içinde bulunduğu kentsel hiyerarşide mevcut konumu daha üst düzeye çıkarabilmesi (Kresl, 1999, s.51).

Avrupa kentleri arasında yaşanan rekabetin sonuçlarını gelir artışı ve istihdam ile ilişkilendiren bir araştırmada ise (Lever,1999), ileriye görebilen sivil liderliğin mevcut olması, işgücünün esnekliği, gelişmelere hızlı karşılık verebilen bir kamu sektörü, etkili kamu-özel sektör ortaklığı ve girişimciliğe uygun ortam olduğu ifade edilmektedir (Kara, 2008, s.17 ve Lever, 1999, s.1029,1042).

Kentsel rekabet edebilirlik konusunun firmaların rekabet gücü ile ilişkisini ortaya koyan bir çalışmada ise (Budd, 2004), firmaların rekabet edebilirliğinde fiyat ve fiyat dışında bir takım faktörlerin etkili olduğu, bu faktörlerin firmanın bulunduğu bölge ile doğrudan ilişkili olduğu, belirli bir coğrafi bölgedeki dışsal ölçek ekonomileri ve orada yer alan firmaların bunu kullanma seviyelerinin firmaların rekabet edebilirliklerini belirleyen etmenler arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Kara, 2008, s.17).

Kentsel ekonomilerin, genel ekonomik değişikliklerden etkilenmeye açık oluşu, yerel yönetimlerin o yörede yer alan sanayinin rekabet edebilirliğine daha fazla önem vermesini gerekli hale getirmiştir. Ancak, mevcut işletmelerin kendi rekabet güçlerini artırmak adına üretimlerini kendileri açısından daha elverişli başka mekânlara kaydırmaları eğilimi, bölgelerin ve kentlerin kendi rekabet edebilirliklerini arttırmaları ihtiyacını doğurmaktadır. Bu nedenle teknolojinin hızla geliştiği, ticaretin serbestleştiği bir dönemde kentsel ekonomilerin rekabet edebilirliğine ve bunu artırmak için geliştirilecek olan politikalara geçmişten daha fazla önem verilmesi gerekmektedir (Kresl and Singh, 1999, s.1017,1018,1026).

Bu çerçevede, her bir kentsel alan ekonomik işlevi ve uzmanlaştığı alanla ilgili küresel, ulusal ya da bölgesel düzeyde rekabet etmektedir. Kentlerin rekabet ettikleri temel alanlar şunlardır (Lever, 1999, s.1029,1042 ve Kara, 2008, s.18).

-Mobil yatırımları, öncelikli olarak imalat sanayi olmak üzere, zenginlik yada istihdam yaratan sektörlerle çekmek,

-Ekonominin mevcut olan firmaların gelişmesi yada yeni firmaların kurulması yoluyla büyümesinin sağlanması,

-Gelir, insan kaynağı, politik güç ve talebi temsil ettiği varsayılan nüfusun çekilmesi,

-Önemli etkinlik ve yatırımlar için rekabet etme

-Ulusal düzeydeki kamu kaynakları ile Avrupa Ortak Pazarı ve AB bölgesel politikası kapsamındaki fonlar gibi kaynaklar için rekabet etme

Sonuç olarak, değişen bölgesel kalkınma politikalarında bölgelerin rekabeti oldukça önemli bir hale gelmiştir. Son yıllarda, ulusal kalkınmanın sağlanması ve rekabet gücünün yaratılmasına, gelişen teknolojiye ayak uydurabilen, bölgeyi yatırımlar için cazip hale getirebilen aynı zamanda nitelikli işgücünü çekebilen bölgeler rekabetçi avantajlar sağlayarak katkıda bulunmaktadır. Söz konusu bölgelerin rekabet gücünün yaratılmasında da rekabetçi kentler ön plana çıkmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, yatırımları zenginlik ya da istihdam yaratan sektörlerle çekebilen, mevcut ya da kurulacak olan firmaların ekonomiye katkı sağlamasını hedefleyen, bölgeye işgücü, gelir artışı gibi katkılar sağlamak adına nüfus arttırıcı politikalar üretebilen, ulusal ve uluslararası fonlardan yararlanabilen kentler, bölgelerin rekabet gücünün yaratılmasında ve arttırılmasında oldukça önemli bir role sahiptirler.

1.2 Bölgesel Rekabet Gücü Teorileri

Bir önceki bölümde bölgesel rekabet edebilirliğin farklı tanımları olduğuna değinilmişti. Tanımı gibi referans aldığı teorik çerçeve konusunda da farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu çalışmada iktisat teorisi bağlamında bölgesel rekabet edebilirlikle ilişkilendirilen temel teoriler; Klasik Bölgesel Ekonomik Teoriler, Bölgesel Yoğunlaşmalar ve Endüstriyel Bölgeler, Milli Avantajlar ve Porter Modeli, Yenilikler-Girişimcilik: Bölgesel Gelişmedeki Farklılıklar olarak 4 başlık altında incelenecektir (Becerren, 2004, s.281).

Von Thünen, rekabet gücünün yaratılmasında taşıma maliyetleri ve dışsallıkların önemini vurgulamıştır. Von Thünen'in bu teorisine göre, gelişmiş merkezlere yakın olan mekânlardan yüksek oranlı arsa fiyatları sebebi ile ancak getirisi yüksek olan üretimler toprağın göreceli fiyatını karşılayabileceklerdir. Von Thünen buralardaki arsa fiyatlarının yüksekliğini de merkeze yakınlıkları ile ilişkilendirmiştir dolayısıyla gelişmiş merkezlerden uzaklaştıkça, taşıma maliyetlerinin düşük olmadığı koşullar altında, hektar başına daha düşük üretim karlı hale gelecektir. Dolayısıyla ortalama arazi verimi ve taşıma maliyetleri merkez ve çevrenin gelirlerinin (toprak getirisi) belirlenmesini sağlayacaktır. Dahası, bu teori, merkez ve çevre arasında bir uzmanlaşmanın da ortaya çıkacağını tahmin etmektedir (Becerren, 2004, s.281 ve Krieger, 2000, s.5).

Von Thünen'in çalışmaları Ricardo, Heckscher, Ohlin ve Samuelson ile Klasik Ticaret Teorisinin, Weber, Lösch ve Isard ile Yer Seçimi Teorisinin ve Perroux, Myrdal, Hirschman ve Kaldor ile Kutuplaşma Teorisinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu teoriler piyasa işleyiş süreci, bölgesel gelir artışı ve büyümeye göre çevre - merkez oluşumunun varlığı ve sürekliliğinin yanı sıra bölgesel konularda karşıt ve çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır (Becerren, 2004, s.281 ve Krieger vd., 2000, s.5).

1.2.1 Klasik Bölgesel Ekonomik Teoriler

Rekabetçi üstünlükleri ve karşılaştırmalı üstünlükleri açıklamaya çalışan Klasik (geleneksel) teoriler, ülkelerin ve bölgelerin neden birbirleriyle ticaret yaptıklarını ve farklı malların üretiminde uzmanlaştıklarını ortaya koymuşlardır. Bu uzmanlaşmaya ihtiyaç duyulmasının temel sebebi olarak da üretim faktörlerinden emek ve sermayenin bölgeler arasında dağılımındaki farklılık gösterilmiştir (Becerren, 2004, s.281).

Mutlak ve Rekabetçi Üstünlükler Teorisi, bazı ülke ya da bölgelerin daha düşük hammaddeye sahip olma ya da emeği daha etkin kullanma gibi bir takım sebeplerden dolayı, bazı malları daha düşük maliyetle üretiyor olmaları sebebi ile diğerlerine göre mutlak olarak daha etkin olmalarına karşın; öteki bölgelerinde diğer malları üretmede daha etkin olabildiklerini ifade eder. Bu şartlar altında; her bir bölgenin mutlak olarak rakiplerine göre daha etkin bir şekilde ürettiği malda uzmanlaşması mantıklı olmaktadır. Böylece, her ülke daha etkin bir şekilde ürettiği malları, diğer ülkelere ihraç edecek ve kendi ihtiyacı olan ancak üretmediği malları da daha ucuza bu ülkelerden ithal edecektir. Bu teori, ülkeler ve bölgeler arasındaki ticareti, bölgesel uzmanlaşma ve emeğin bölgelere göre paylaşımı ile açıklamaktadır (Seyidoğlu, 2007, s.25,26).

Adam Smith'ten yaklaşık 40 yıl kadar sonra Ricardo rekabetçi üstünlükler teorisinin ticaret yapan ülke ya da bölgelerin etkin oldukları ve daha ucuza ürettikleri malları açıklamada yetersiz kaldığı görüşü ile bu teoriyi geliştirerek Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni ortaya koymuştur. Ricardo'ya göre, bir ülke ya da bölge birçok ürünü diğer ülke yada bölgelere göre daha ucuza üretiyor olsa bile, bu ürünlerin hepsini üretmektense, bunun yerine yalnızca görece daha çok mutlak üstünlüğe sahip oldukları ürünleri üretip ve daha az mutlak üstünlüğe sahip olduğu malları ise ticaret yapmakta olduğu bölgelerden ya da ülkelerden ithal etme yoluna gitmelidirler (Becerren, 2004, s.282). Böylece ülkeler yada bölgeler uluslar arası

piyasalardaki fiyatlara kıyasla görece daha ucuza ürettikleri ürünleri ihraç ederek, daha yüksek maliyetle ürettikleri ürünleri de ithal ederek karşılıklı kazanç sağlayacaklardır.

Öte yandan, Heckscher ve Ohlin teorilerinde, bir ülke ya da bölge, görece olarak en geniş hammadde kaynaklarına sahip oldukları malları üreteceklerdir diyerek karşılaştırmalı üstünlüklerin kaynaklarını belirlemeye çalışmışlardır. Bu teoriye göre ulusal ve uluslar arası ticaretin şeklini belirleyecek olan malları üretmede gerekli olan girdilerin bölgelere olan dağılımıdır (Krugman ve Obstfeld, 2003, s.9)

1.2.2 Bölgesel Yoğunlaşmalar ve Endüstriyel Bölgeler

Klasik ticaret teorilerinde bölgeler arasındaki üretim ve üstünlük farklılıkları, üretim faktörleri olarak benimsenmiş olan emek ve sermaye ile açıklanmıştır. Klasik ticaret teorilerinden farklı olarak, 1960'lı yıllarda gündemdeki yerini alan milli avantajlar teorileri bir başka deyişle dışsallık teorileri, emek ve sermayenin yanı sıra, bu faktörlerin bir bölgede yoğunlaşmasından dolayı ortaya çıkan dışsallıkları da ön plana çıkarmaktadır (Beceren, 2004, s.282).

Bölgesel yoğunlaşmalar, belirli bir bölgede karşılıklı olarak birbirine bağımlı genel olarak küçük veya orta büyüklükteki firmaların bir araya gelmeleri ile oluşan topluluktur (Isaksen, 1996, s.1).

Bölgesel yoğunlaşmalar (cluster) teorilerine göre, bir bölgenin rekabetçi üstünlüğü, ihracata dayalı, ihtisaslaşmış yerel endüstrilerin, bunlarla ilişkili destekleyici tedarikçiler ve kurumsal ağların oluşturduğu kümelenmelere bağlıdır. Bu tür kümelenmeler, yerel üretkenliği arttırmak üzere firmalar arası rekabeti ve bilgi yayılımını, yeniliği, yatırımı, ihtisaslaşmış kalifiye işgücü havuzunun oluşumunu teşvik etmektedir. (Kara, 2008, s.11) Bir başka ifade ile bölgesel yoğunlaşmalar, yöreye özgü niteliklerin söz konusu topluluklarda ki yansımasıdır.

Bölgesel yoğunlaşmalar, 1970'lerden bu yana Fordist üretim modelinin gerilemesiyle beraber, yeni bir esnek üretim modelinin anılmasıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu yoğunlaşmalarda firmalar, taşeronluk ve işbirlikleri çerçevesinde yerel üretim ağları oluştururlar. Dışsal ekonomileri oluşturan da, üretim zincirinin değişik aşamalarında uzmanlaşan firmalardır (Beceren, 2004, s.282).

Yoğunlaşma kavramının teorik ve uygulama açısından ortaya çıkışı Porter'dan çok daha önceler dayanmaktadır (Becerren, 2004, s.282). Alfred Marshall, dışsal ekonomiler kavramı ile genel olarak firmalar arasındaki işlem bağlantılarının önemine dikkat çekerek, endüstrilerin yerinin neden önemli olduğunu ve bölgedeki küçük firmaların nasıl rekabetçi güce sahip olacaklarını açıklamıştır. Buradan hareketle Marshall, ürünün üretim sürecinin çeşitli aşamalara ayrıştırılarak, bu üretim aşamaların farklı firmalar tarafından farklı mekânlarda yapılarak tasarruf sağlanabileceğinden söz etmiştir. Bir firmanın mal alıp sattığı firmalara yakın bir yere yerleşmesi ve birbiriyle resmi sözleşmeler ve fiili işlemlerle bağlantılı firmaların bir araya gelmesi “Marshall Bölgeleri” nin ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Asheim ve Isaksen, 1995, s.3,5)

Myrdal ve Friedman ise, bir endüstriyel bölge içerisindeki karşılıklı yarar sağlayarak gerçekleşecek olan büyümenin, var olan “dışsal ekonomiler” ve “dışsal ölçek ekonomileri” tarafından hızlandırılacağını ifade etmişlerdir (Asheim ve Isaksen, 1996, s.27). Bu dışsallıklar ortak olarak kullanılan kamusal ve özel destek hizmetleri, uzmanlaşmış endüstrilere özel eğitim - kurs hizmetleri, işgücünde oluşan bilgi-beceri, birikim ve bölgede oluşan “yaşanan bilgi” (tacit knowledge) anlamına gelmektedir (Becerren, 2004, s.283).

1980'li yıllarda “Fordist” üretim sisteminin yerine “esnek üretim” sistemlerinin gelişmeye başlaması ile birlikte, bölgesel düzeyde küçük ve orta ölçekli firmalar daha çok dikkat çekmeye başlamışlardır. Bu küçük firmalar topluluğunun özelliği, aralarında resmi olmayan ama sosyal ve ailesel bağlar olmasıdır. Söz konusu uzmanlaşmış küçük firmalar topluluğunda, tüm grubun çıkarlarını korumak için elde edilen her hangi bir bilginin hızla birbirlerine aktarılması sağlanmakta ve bu birliktelik özendirilmektedir (Becerren,2004, s.284).

Bölgesel yoğunlaşmaların ve endüstriyel bölgelerin yüksek ihtimalle nüfusu fazla olan şehirleşmiş yerlerde ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Ancak, nüfus azlığı gelişimi engellemektedir. Gelişmiş ve yenilikçi bir bölgenin en önemli özelliğinin, kendi bölgesi içerisinde olduğu kadar diğer birçok bölge ile bağlantılar içerisinde olabilmesi olarak ifade edilmektedir (Isaksen, 1996, s.6). Bu bölgelerarası gelişmiş ağlar ve çeşitli fikirlerle tanışabilme, onlara kendi bölgelerindeki uygulamaları diğer bölgelerdeki uygulamalarla kıyaslama imkânı vererek, yenilik yaratma kapasitelerini geliştirerek gelişmelerini hızlandırmaktadırlar.

Ekonomik dışsallıklar Marshall'a göre üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki karşılıklı güven ve bu güven sonucu gelişen işlem maliyetlerindeki azalmalar, ikincisi çalışanların niteliklerinin zamanla gelişmesi veya endüstriyel atmosferin yaratılması, üçüncüsü ise bütün bunların sonucu olarak yenilikçi sürecin ortaya çıkmasıdır. Büyük bir üretim birimi gibi çalışan firmalar esnek üretim sistemlerine sahip olabilir, esnek üretim yöntemlerini kullanabilir, talebe ve arza bağlı olarak esnek işgücü ve taşeron firmalardan yararlanabilirler. Endüstriyel bölgeler bölgeye özgü özelliklerden dolayı ortaya çıktığından sadece uygun sosyo-kültürel şartların var olduğu belirli mekânlarda gelişirler. Endüstriyel bölgeler bölgeye has sosyal ve kültürel şartları esas alırlar. Bu bölgeye özgü nitelikler, küçük işletmelerin olumlu davranışlar geliştirmeleri ve firma yöneticileri arasındaki işbirliğinin gelişmesine yardımcı olur. (Becerren, 2004, s.284).

1.2.3 Milli Avantajlar ve Porter Modeli

1970'li yıllarda gündeme gelen ve bölgesel olanaklar (regional millieu) olarak da adlandırılan bu gruba dâhil olan teorilerin diğer teorilerden farkı, bölgedeki nitelikli insan gücünün varlığının, teknik bilgi birikiminin, sosyal ve kurumsal yapıların varlığı gibi faktörlerin sermaye ve emek girdilerinin hâsıllarını arttıracacağı yönündeki görüşlerdir (Isaksen, 1996, s.16).

Ancak, ulusal rekabetçi avantajları elde etmede tek tek endüstrilerin varlığının yanında bölgesel yoğunlaşmalarda önem teşkil etmektedir. Öyle ki, birkaç endüstrinin belirli bir bölgede yoğunlaşması, bir taraftan o bölgeye yoğun girdi, nitelikli işgücünün yerleşmesi ve altyapının gelişmesini sağlarken, diğer taraftan da genel olarak bu endüstriler, birlikte ve ayrı olarak bölgenin gelişme, modernleşme ve iyileşmesine de katkıda bulunurlar. Ayrıca yoğunlaşmaların etkisi ile oluşan bu durum, bu endüstrilere siyasi desteğin oluşmasına ve hatta hükümetlerin bu alanda yatırımları desteklemelerine olanak sağlamaktadır. Bölgede söz konusu bu olumlu gelişmeler uzmanlaşmayı hızlandırır, uzmanlaşmış altyapı büyüdükçe faktör kalitesini ve arzını arttıran yayılma (spillover) etkileri ortaya çıkar ve gelişir. Sonuç olarak yoğunlaşmanın gelişmesiyle ekonomideki kaynaklar bölgeye doğru akmaya başlar (Becerren, 2004, s.284).

Günümüzde bölgesel ve milli rekabet avantajlarını belirlemek amacıyla yapılan birçok akademik çalışma vardır. Bunlardan biri Porter'ın Ulusların Rekabet Avantajı adlı çalışmasıdır. Ekonomist Michael Porter rekabet gücü üzerinde yoğunlaşmıştır. Porter

ülkelerin neden belli sektörlerde başarılı olduklarını açıklamaya çalışırken, yerel firmaların rekabet edebilmelerini sağlayan, rekabet gücünü etkileyen bölgeye ait dört değişkenden bahsetmektedir (Porter, 1990, s.54,55).

Girdi Koşulları: Vasıflı işgücü ya da altyapı gibi rekabet için gerekli olan üretim faktörlerinin bölgede ne kadar var olduğu.

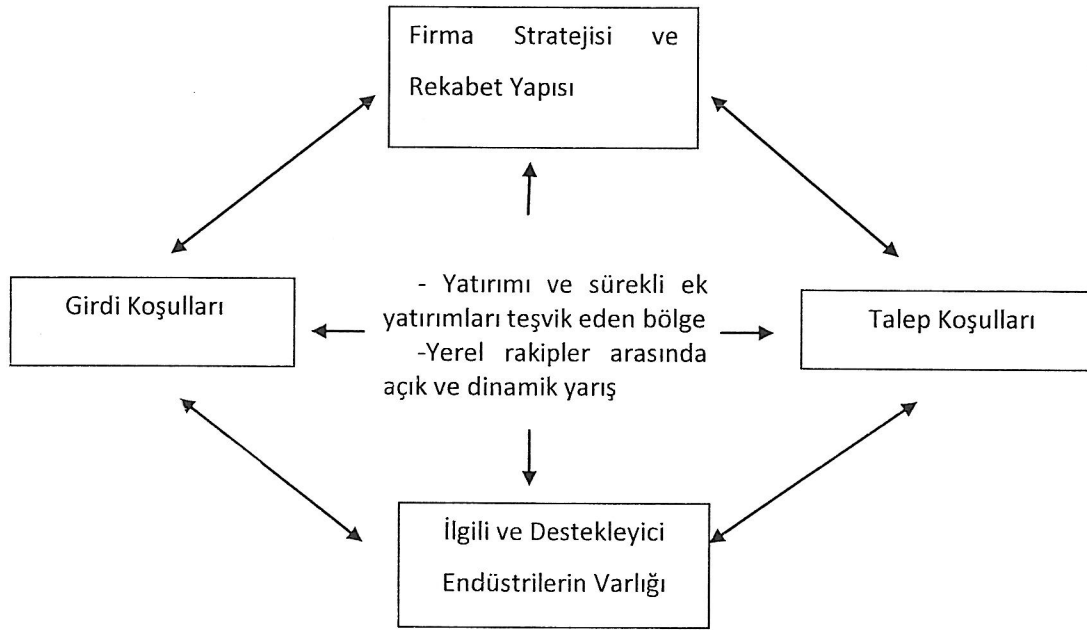
Talep Koşulları: Bölgenin ürettiği mal ve hizmetlere iç ve dış pazardaki talebin büyüklüğü. Bir ürüne ait iç pazar talebi dış pazar talebinden büyükse, bölgesel kuruluşlar bu ürüne daha fazla önem verirler. Bu ürünün ihracatı gerçekleştirildiğinde, rekabet avantajı da gerçekleştirilmiş olur. Daha talepkar iç pazar, rekabet avantajı doğurur. Güçlü ve yeniliklere ayak uydurabilen pazar, bölgesel firmaların küresel değişimlere ve yeniliklere uyum sağlamak zorunda bırakır (Kara, 2008, s.81).

İlgili ve Destekleyici Endüstrilerin Varlığı: Yüksek rekabet gücüne sahip ve bölgedeki üretim sistemini verdikleri hizmetlerle ve sağladıkları olanaklarla destekleyen endüstrilerin varlığı ile ilgilidir (Becerren, 2004, s.285). Bölgesel destekleyici endüstriler rekabetçi ise, bölgedeki kuruluşlar mali etkinlik ve yenilikçi girdi bakımından avantaj sağlarlar. Tedarikçiler küresel rekabet yaşadığında bu etki güçlenir (Kara, 2008, s.82).

Firma Stratejisi ve Rekabet Yapısı: Yerel rekabetin yapısı, bölgedeki firmaların nasıl kurulduğu, organize edildiği ve yönetildiği ile ilgilidir (Becerren, 2004, s.285). Bölgesel koşullar, firma stratejilerini etkilemektedir. Rekabetin güçlü olmadığı sektörler firmalara daha cazip gelir. Çünkü firmalar düşük rekabetin yaşandığı sektörleri tercih ederler. Fakat bölgesel rekabet, firmaları yeniliğe ve gelişmeye zorlar. Sonuç olarak yüksek bölgesel rekabet düşük küresel rekabet doğurur. Bölgesel rekabet, firmaları temel avantajlardan ileriye gitmeye zorlar. (Kara, 2008, s.82).

Bu çerçevede, Porter, bölgelerde rekabet edebilirlik ve yenilikçilik potansiyelinin bölgenin uzmanlaştığı birbirleri ile ilişkili endüstrilerde ya da kümelenmelerde yer aldığını ifade etmektedir. Ayrıca Porter, bir bölgede yer alan birbirleri ile ilişkili endüstrilerin oluşturduğu kümelenmelerin bölgesel yenilikçilik ve üretkenliğin gelişmesini sağladığını savunmakta ve bu tip kümelenmelerin bölge halkının yüksek ve iyileşen yaşam standartlarına ulaşabilmesi için ön koşul olarak nitelendirmektedir (Porter, 2001, s.1 ve Kara, 2008, s.83).

Porter'ın modelinde yer alan yukarıdaki faktörler ülke (bölge) firmaların bulunduğu ve rekabet ettiği ortamı ortaya koyarlar ve firmaların yatırım yapmaları ve yenilikler geliştirmeleri için bir baskı yaratırlar. Bu durum, elmas benzetilerek aşağıdaki şekil yardımıyla daha anlaşılır bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. (Becerren, 2004, s.285)

Şekil 1.1 Porter'ın Elmas Modeli

Kaynak: Porter, 2001, s.xiv ve Kara, 2008, s.82

Bu yaklaşıma göre, ülkeler çoğunlukla “elmas”ın daha olumlu olarak işaret ettiği endüstrilerde uzmanlaşacaklardır. Elmasın elementleri karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler. Örneğin bölgede talep koşulları uygunken, rekabet ortamı baskı yapmadığı müddetçe rekabetçi avantajlara yol açmayacaktır. Avantajlar başka avantajları doğurur ve çoğaltır. Örneğin faktör yaratılması ve yerel talep iç rekabet sayesinde artabilir. Bir grup yerel rakip firma çok daha büyük bir piyasada baskın olan yerel bir firmanın kendini yenilemesini sağlayabilir. (Becerren, 2004, s.286).

Elmas dörtgeninin tüm yönleri, özellikle hammadde yoğun kırsal ve çevre bölgelerin endüstrilerinin rekabetçi güç elde etmeleri için gerekli değildir. Bu bölgelerde çoğunlukla hammadde maliyetleri belirlidir. Ancak, daha gelişmiş endüstrilerde rekabetçi güç bir tek

belirleyici tarafından yaratılamaz. Çünkü genelde rekabetçi güç bu endüstrilerde ilerleme potansiyeli ve yenilik yaratabilme ile ilişkilidir. Gelişmiş iç talebe, kabiliyetli girdi sağlayıcılara ya da rekabet gücü için gerekli diğer faktörlere sahip olmayan firmalar bu şartlara sahip olan rakipleri kadar çabuk yenilik yaratamamaktadırlar. Elmas dörtgeni elementlerinin karşılıklı etkileşim hızı ve etkinliği hangi bölgenin karşılaştırmalı üstünlüklerini geliştireceğini ortaya koyacaktır. Bu sayede, elmas dörtgeninin işleyişi birbirleriyle ilişkili firmalar ve destekleyici endüstriler ağı ve çerçevesinde gerçekleşmektedir. Böyle zengin bir ortam her ne kadar işlem maliyetleri açısından çok önemli avantajlar yaratmasa da, yenilik ve bilgilerin geliştirilmesini sağlayan çeşitli ortak çalışma olanaklarını teşvik edici bir ortam sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Kaldı ki, yenilik ve bilgilerin geliştirilmesi Porter modelinin ana unsurudur. (Webster and Muller, 1997, s.15,16).

Porter modelinin odak noktası sistemin dinamik yapısıdır. Avantajların sürdürülebilir olması için kaynaklar genişletilmeli ve geliştirilmelidir. Ancak, bazı determinantlar diğerlerine nazaran daha sürdürülebilir temeller ve avantajlar üretmektedir. Örneğin faktör yaratmada bölgede önemli ve uzmanlaşmış kuruluşların varlığı hali hazırda var olan faktörlerin varlığından daha önemlidir. Yani bu kuruluşlar sayesinde daha hızlı yenilik yaratma, rakiplerine göre daha hızlı hareket etme ve iyileştirmeler için baskı yapma gibi dinamik avantajlar yaratan bir bölge ortamı, sadece faktör maliyetleri ve iç piyasanın büyüklüğü gibi statik avantajlara sahip bir bölge ortamından çok daha önemli olmaktadır. (Becerren, 2004, s.286).

Porter modeli, bölgesel seviyeden ulusal seviyeye de kolaylıkla uyarlanabilir. Bu sayede ulusal ekonomideki belli bölgelerin diğerlerine kıyasla neden daha başarılı oldukları sorusuna yanıt bulmak mümkündür.

1.2.4 Yenilikler-Girişimcilik: Bölgesel Gelişimdeki Farklılıklar

Neo-Schumpeterian teoriye göre bölgesel rekabetin temel belirleyicileri yenilikçilik, teknolojik ilerleme ve girişimciliktir. Bölgesel yenilikçiliğin artırılmasında, bölgesel ekonomik uzmanlaşma (aynı sektördeki benzer ve yarış halinde olan firmalar arasındaki rekabet nedeniyle oluşan uzmanlaşma) ya da bölgesel ekonomik farklılaşma (piyasa olanaklarından daha fazla yararlanma ve yenilik açısından farklı olanaklar sunması sebebiyle) etkili olmaktadır (Kara, 2008, s.10).

1980'lerden bu yana bölgesel rekabet literatürüne hakim olan yenilikçi bölgesel faktörleri öne çıkaran yoğunlaşmacı yaklaşıma ek olarak, sermaye ve bölgesel faktörlerin yeniliklerin yayılmasında önemli olduğu ifade edilmektedir. Teknolojinin ve makinelerin ulaşımının, yani bir yerden başka bir yere taşınmasının kolaylaştığı günümüzde yüksek ücret ödeyerek, standart üretim yapan bölgelerin yerini düşük ücret ödeyen bölgeler almıştır. Gelişmiş ülkeler artık giderek daha fazla bilgi birikimi gerektiren ve araştırma geliştirme yoğunluğu içeren ürünlerin üretimine doğru yönelmektedirler. Bu durum günümüzde yenilik ve yenilikçi fikir üretiminin önemini yoğun bir şekilde gündeme getirilmesine ve araştırılmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkeler, giderek bilgi birikimin yüksek olduğu bölgelerin oluşturulması ve var olanların korunup geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmakta ve bu yönde önemli çabalar sarf etmektedirler. (Beceren, 2004, s.287).

Yenilik, yeni mal üretebilme ve üretim süreçlerini geliştirilebilme becerisidir. Dolayısıyla yenilik yeni fikirler, amaçlar ve uygulamalar ile yeniden keşifleri içeren bir süreci ifade etmektedir. Yenilikle ilgili yapılan çalışmalarda yeniliğin taklit edilebilir ve kolayca yönetilebilen bir süreç olmadığı aksine karmaşık ve dinamik bir süreç içerdiği ifade edilmiştir (Edwards vd, 2001, s.2).

Yenilik kavramı üç seviyede analiz edilmektedir. Bunlar firma, bölge ve milli seviye olmak üzere üç kısımda incelenebilir. (Neely ve Hii, 1998, s.16).

Firma seviyesindeki çalışmalar; yayılma, örgütsel yenilikçilik ve süreç teorisi olarak ayrılmaktadır. Her üçü de firma düzeyinde yenilikle ilgilenmelerine karşın, cevap aradıkları sorular, analizde kullanılan birim ve değişkenler açısından farklılıklar gösterirler. Yayılma teorileri yeniliklerin zaman ve mekân içerisinde yayılma şekillerini ve oranlarını tahmin etmeye ve açıklamaya çalışır. Örgütsel düzeydeki yenilik çalışmaları örgütlerin yenilikçiliğe yatkınlıklarını etkileyen unsurların belirlenmesi ile uğraşır. Süreç teorisi çalışmaları ise örgütlerin yenilikleri ve yenilik süreçlerini nasıl uyguladıklarını açıklamayı amaçlamaktadır. (Neely ve Hii,1998, s.17).

Bölgesel düzeyde yeniliklerin merkezinde, “yenilikçi ortam” (innovative milieu) kavramı bulunmaktadır. Yenilikçi ortam belirli bir coğrafi alan içerisinde yer alan, sinerjik ve kolektif öğrenme süreçleri ile yerel yenilikçilik kapasitesini geliştiren, karmaşık ve gayri resmi sosyal ilişki ağlarıdır. “Bölgesel üretim sistemleri”, “endüstriyel bölgeler”, ve “bölgesel yenilik ağları” kavramları “yenilikçi ortam” kavramı gibi literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Bir

bölgede girişimcilik ve yeniliklerin gelişebilmesi için risk sermayesinin varlığı, tecrübeli firma ve girişimcilerin varlığı, teknik açıdan donanımlı işgücü, firmalara girdi sağlayan tedarikçilere ulaşılabilirlik, müşterilere ve yeni piyasalara ulaşabilme imkânları, tercih edilen kamusal politikalarının varlığı, üniversitelere yakınlık, arazi ve bina imkânlarının yeterliliği, bölge içine ve dışına ulaşım kolaylıkları, yenilikçi ve çağdaş bir nüfus, üretimi destekleyen hizmetlerin varlığı ve çekici yaşam koşulları gibi faktörler etkili olmaktadır (Becerem,2004, s.287).

İKİNCİ BÖLÜM

YEREL KALKINMA POLİTİKALARINDA PARADİGMA DEĞİŞİMİ

Yirminci yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler ile yeni üretim süreçleri ile belirginleşen kaynak dağılımında adaletsizlik, bölgesel dengesizlik sorunlarına çözüm arayışlarını hızlandırarak bölgesel politikaların yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde kentsel/bölgesel gelişme paradigmaları, üç dönemde ele alınabilir. Birinci dönem, 1945-1970 yılları arasını kapsayan İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerin büyüme sürecinde önemli bir aktör olarak rol üstlendiği ve refah devleti anlayışının hüküm sürdüğü politikalar dönemidir. İkinci dönem aslında bir geçiş dönemidir, 1970-1990 yılları arasını kapsamaktadır. Üçüncü dönem ise küresel rekabet dinamiklerinin vurgulandığı, klasik rekabet unsurları yerine yenilik ve bilgi toplumuna dayalı rekabetin öne çıktığı yeni bölgesel paradigma dönemidir.

Küreselleşme ve yerelleşme kavramlarının iç içe geçtiği yeni bölgesel paradigma döneminde, değişen ekonomik koşullara uyum sağlayabilecek yerel dinamiklerin dikkate alınarak küresel piyasada güçlü hale gelebilmek önemli bir hedef haline gelmiştir (Atay, 2011,s.3). Bu bağlamda, ulusal düzeyde kalkınmanın sağlanabilmesi için ulusal düzeyden bölgesel/yerel düzeye odaklanılması gerektiği kabul edilmiş ve bu yönde politikalar benimsenmeye başlanmıştır. Kentler/bölgeler, küresel ekonomide birer aktör olarak ortaya çıkarak ulusal kalkınma açısından belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Artık yerel politikaların hedefi sadece belirli geri kalmış bölgelerin gelişmişlik farklarının azaltılmasıyla sınırlı kalmamakta, ülkenin kalkınmasına ve rekabet gücüne en fazla katkıyı sağlamak üzere, tüm kentler/bölgeler için farklı niteliklerde geliştirilen politikaları içermektedir. Günümüz bölgesel kalkınma politikasının en temel önceliği her bölgenin kendi kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak potansiyelinin ve ulusal kalkınmaya katkısının en üst seviyeye ulaştırılması temelinde rekabet edebilirliğin artırılmasına verilmesidir.

Geleneksel bölgesel politikalar, ülkenin geri kalmış bölgeleri ile gelişmiş bölgeleri arasındaki gelir eşitsizliği, istihdam sorunu ve altyapı yetersizliği gibi ekonomik sosyal sorunları çözümlenmek üzere merkezden yönetilen yeniden gelir bölüşümüne dayanmaktadır. Bu tarz coğrafya ekseninde, dengenin sağlanmasına yönelik kalkınma çabaları genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Pezzini, 2003, s.23).

Tablo 2.1 Geleneksel Politikalar ile Günümüz Bölgesel Politikalarının Karşılaştırılması

ÖZELLİKLER	GELENEKSEL POLİTİKALAR	GÜNÜMÜZ BÖLGESEL POLİTİKALARI
AMAÇLAR	Eşitlik veya etkinlik İstihdam yaratma Yatırımların az gelişmiş bölgelere kaydırılması Ulusal ekonomik büyüme Altyapının geliştirilmesi	Eşitlik ve etkinlik Bölgesel ekonomilerin kapasitelerinin artırılması İçsel büyüme dinamiklerinin desteklenmesi
TEMEL KAVRAMLAR	Sanayi yer seçim teorisi Bölgesel özellikler, üretim maliyetleri, işgücü bulunabilirliği gibi temel faktörler	Öğrenen bölge teorisi İçsel büyüme teorisi, yenilikçilik, kümeleme, ağlar gibi temel faktörler
FAALİYET ALANI	Dar (sektörel düzeyde)	Geniş (çok sektörlü)
FAALİYET TARZI/TÜRÜ	Tepkisel, proje temelinde dayanan	İleriye dönük, planlanmış, stratejik
POLİTİKA ARAÇLARI	Kamu finansal desteği Ağırlıklı olarak kamu kaynaklarına bağımlılık Tanımlanmış bölgesel birimler için bağlayıcı kararlar Bürokratik düzenlemeler	Kamu finansal desteği Koşullara bağımlı örgütlenme Gönüllü ve koşullu bilgilendirme Kamunun sağladığı danışma hizmetleri
MEKÂNSAL HEDEF	Problemleri bölgeler	Tüm bölgeler
POLİTİKA GELİŞTİRME METODU	Yukarıdan aşağıya, merkezi	Aşağıdan yukarıya, yerel uzlaşmaya dayalı kolektif
UYGULAMACI KURUMLAR	Merkezi hükümet Merkezi hükümetin taşra teşkilatları Bürokratik ilişkiler	Bölgesel otoriteler Yarı özerk birimler Bürokrasi yerine işletme yönetimi
ORTAKLAR	Merkezi Hükümet (yatırımcı kuruluşları)	Yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar, özel kesim vb.
SİYASAL ORTAM	Ulusal politikaların öne çıktığı bir siyasal ortam	Ulusal politikaların yanında bölgesel ve yerel politikaların da ağırlık kazanması

Kaynak: Eraydin, 2004, s.137, Bactler and Yuill, 2001, s.12, Kara, 2008, s.55'den düzenlenmiştir.

Geleneksel bölgesel politikaların sorunlara gerçek ve kalıcı çözümler üretememesinin temelinde bir dizi yaklaşım hatasının yer aldığı savunulmaktadır. Bunlar (OECD,2001, s.182);

-büyük miktarlardaki kaynakların, bürokratik yollarla geri kalmış bölgelere aktarılması ile geri kalmış bölgelerde bağımlılık kültürünün doğmasına, girişimciliğin bastırılmasına ve kalkınma için birçok engel oluşmasına neden olunması,

-bölgesel endüstri kültürü dikkate alınmaksızın yapılan yatırım amaçlı suni müdahaleler,

-bölgesel talep dikkate alınmaksızın gerçekleştirilen altyapı projeleri,

-yerel ekonomik faaliyetleri korumak adına gerileyen sektörlere doğrudan yardımların sürdürülmesi ve kısa vadeli çözüm anlayışı olarak özetlenebilir.

Yukarıda değinilen sonuçlar doğrultusunda geleneksel politikaların yeniden değerlendirilmesi, bölgesel politikaların kısıtları ve yaşanan başarısızlıklar neticesinde bölgelerin rekabet edebilirliğini arttırmaya odaklanan yeni bir paradigma geliştirilmiştir. 1970'lerde temelleri atılan ve 1990'lardan günümüze kadar olan süreçte şekillenen bu yeni paradigmaya göre, bölgesel kalkınma, ortaya çıkarılmamış ve/veya kullanılmayan birçok kaynağın yer aldığı ekonomik bir varlık olarak nitelendirilen "bölge" de kullanılmayan kaynakların harekete geçirilmesi ile gerçekleşir. Bu süreçte, bölgenin üretim kapasitesinin güçlendirilmesi, yatırımcıların bölgeye çekilmesi, karar verme sürecinin yerelleştirilmesi, yerinde uygulama anlayışının oluşturulması ile hız ve verimlilik sağlanması, bölgeye özgünlük, beşeri sermaye, sosyal sermaye, bölgesel iş kültürü, bilgi transfer ağları, bölgesel deneyimlerden öğrenme, yenilikler gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (Kara, 2008, s.54)

Günümüz bölgesel kalkınma politikası, ülkelerin tarihsel süreçleri, ekonomik yapıları ve farklı politik yaklaşımları sebebiyle ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, ülke uygulamalarında görülen ortak özellikler özetle şunlardır (OECD, 2001, s.182; EPRC,2006, Bachtler and Yuill, 2001, s.11, Kara,2008, s.54):

-sadece belirli geri kalmış bölgeleri değil tüm bölgeleri kapsayan bir yaklaşıma önem verilmesi,

-bölgesel politikalar oluşturulurken en temel önceliğin büyümenin bölgeler arasında yeniden bölüşümü yerine, her bölgenin kendi kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak potansiyelinin ve ülke kalkınmasına katkısının en üst seviyeye çıkarılması temelinde rekabet edebilirliğin artırılmasına verilmesi,

-kurumsal altyapıyı, bölgelerdeki aktörler arası ağları, bölgelerin iş ortamını ve becerilerini geliştirmek üzere beşeri sermaye, fiziki olmayan üretim faktörleri ve davranış biçimlerinin geliştirilmesine daha fazla öncelik veren yaklaşıma yönelmesi,

-bireysel aktörlerin, örneğin her bir firmanın tek tek ihtiyaçlarının giderilmesi yerine, firmalar arası işbirliği, teknoloji transferi ve bilgi akımının sağlanması amacıyla kurumlar arası ilişkilerin ve etkileşimin artırılmasının hedeflenmesi,

-bölgesel rekabet üstünlüklerinin belirlenmesi, geliştirilmesi ve sürekliliğine odaklanması,

-yenilikçilik ve girişimciliğin bölgelerin potansiyellerinin açığa çıkarılmasında temel araçlar olarak görülmesi,

-fiziksel ve ekonomik altyapı, iş geliştirme, araştırma ve geliştirme, insan kaynakları, turizm ve çevre gibi birçok sektörü içeren müdahale alanı bulunması ancak stratejik öncelikler ve tematik-mekânsal tutarlılığa daha çok önem verilmesi,

-iş/yatırım ortamı ve fiziki olmayan altyapı için tedbirler içeren çok yıllık operasyonel programlarla kalkınma için proaktif bir yaklaşım izlenmesi,

-politika uygulamalarında işbirliğine ve müzakerelere dayanan, bölgelere ekonomik kalkınma konusunda daha fazla sorumluluk veren, bölgesel koordinasyonun önderliğinde; yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve iş dünyasının (özellikle KOBİ'lerin) katılımını sağlayan, merkezi yönetimin yatırım ortamının iyileştirilmesi ve temel altyapının sağlanmasında önderlik yaptığı bir yaklaşımı içermesi.

Bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan bu dönüşüm, AB ve OECD gibi uluslar arası kuruluşların da çalışmalarına yansımaktadır. “Bölgesel Kalkınma Politikaları Komitesi”, OECD’ye üye ülkelerde bölgesel kalkınmayla ilgili yenilikçi stratejilerin geliştirilmesi ve başarılı politikaların üye ülkelere yayılmasının sağlanması amacıyla kurulmuştur. AB

Bölgesel Politikaları da zaman içinde farklılaşarak, yerel dinamikleri dikkate alan politikalar uygulanması düşüncesi hakim olmuştur.

2.1 Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikalarının Dönemsel Analizi

Türkiye’de bölgesel politikaların zaman içerisinde nasıl ve ne şekilde değiştiğini ortaya koyabilmek için 1923 yılından günümüze kadar gelen süreçte, bölgesel politikalarda yaşanan dönüşüm dönemler itibari ile analiz edilecektir.

2.1.1 Devletçilik Dönemi (1923-1950)

1923-1950 yıllarını kapsayan bu dönemde, 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi nedeni ile kapitalist ekonomik sistemin başarısına olan inanç sarsılmış ve o dönemde Doğu Bloku ülkelerinin büyüme başarılarının da yarattığı etki ile kapitalist ekonomi sisteminin öngördüğü dengeleyici mekanizmaların piyasayı dengelemede yetersiz kaldığı, devlet müdahalesinin de gerekli olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Söz konusu dönemin devletçilik dönemi olarak anılmasının temel sebebi de bu yıllarda devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğu görüşü ve uygulanan politikalardır (Elmas ve Demirel, 2010, s.51).

Bu dönemde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bağımsızlığını pekiştirmek, varlığını koruyup güçlendirmek gibi temel işlevine öncelik vermek zorundaydı. Bu nedenle dönemin başlarında, ülkede bölgeler arasında geri kalmış veya gelişmiş bölge mukayesesini yapmak veya geri kalmış diye nitelendirilebilecek bölgelerdeki sorunların çözümü ve bu bölgelerin kalkındırılması için devletin özel bir çaba harcamasını beklemek mümkün değildi. Nitekim o tarihlerde ülkenin hemen hemen tüm bölgelerinin geri kalmış nitelikte olduğunu söylemek mümkündür (MGKGS,1993, s.87). Ülkenin içinde bulunduğu bu koşullar sebebiyle bölgesel planlamaya gereken önem verilememiş, bölgesel planlama bir kalkınma aracından çok inşa aracı olarak görülmüştür. Planlama ve planlamanın temel amacı, fiziksel yerleşim planının kurulması olarak tanımlanmış, tüm ülkeyi kapsayacak nitelikte kalkınma politikaları oluşturulmamış ve bunun sonucunda sanayi ve hizmet sektörü ülkenin batısında yer alan birkaç şehirde yoğunlaşmıştır (Keskin ve Sungur, 2010, s.281). Bunlar İstanbul, İzmir ve bu kentlere yakın bölgelerdir. Çünkü buralarda, Anadolu’nun diğer bölgelerine nazaran sermaye birikimi ve ticari faaliyet geleneği oluşmuştur.

2.1.2 Liberal Dönem (1950-1960)

Türkiye’de demokratikleşme sürecini başlatan 1945’li yıllardan sonra çok partili siyasal hayata geçilmiş olması, 1950 yılında siyasi iktidar değişikliği, ülkenin kalkınması konusunda partilerin kendi görüş ve programlarının uygulanması dönemini başlatmıştır. Türkiye’de ilk liberal deneyimler 1950-1960 döneminde gerçekleşmiştir

Bu dönemde devlet, öncelikle ülkenin altyapı (yol, enerji, baraj) yatırımlarının yapılmasına önem verirken, kamu yatırımlarının birçoğu büyük yerleşim yerlerinin dışında yapılmış, özel sektör yatırımlarının görece daha gelişmiş olan bölgelerde, İstanbul ile Marmara ve Ege bölgelerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu dönemde, devletin planlı ve sürdürülebilir bir politika izlediğini söylemek mümkün değildir (MGKGS,1993, s.88).

2.1.3 Bölgesel Planlama ve Kalkınmanın Ön Plana Çıktığı Dönem (1960-1972)

1960’lardan bu yana Türkiye, ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlamak, bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal ve ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) yürütmektedir (Ulusal Program, 2001). Planlı ekonomiye geçişle beraber, ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasiteleri canlandırmak amacıyla, ulusal ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı düşünülen farklı bölgesel planlar hazırlanmıştır. Bu planların uygulanması ve izlenmesi görevi de Devlet Planlama Teşkilatı’ na (DPT) verilmiştir.

1963-1967 yılları arasında uygulamaya koyulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP)’nda, bölge planlamasının “kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici nitelikte olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını sağlayacağı” belirtilmiş ve bölge politikasının ana hedefleri şu şekilde belirtilmiştir (DPT,1963, s.471-472 , Keskin ve Sungur, 2010, s.283).

-Nüfusu, mevcut kaynaklar ve iktisadi çalışmalarla orantılı olarak dağıtarak daha dengeli bir gelir artışı sağlamak üzere yatırımların yapılmasında ve coğrafi dağılımında bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın esaslarını göz önünde bulundurmak;

-Kaynakların öncelikle ve geniş ölçüde, en yüksek ekonomik ve sosyal verimliliğin elde edileceği büyüme noktalarına ayrılması yoluyla genel verimliliği yükseltmek;

-Geri kalmış bölgelerin daha fazla kalkınmasını sağlayarak bölgelerarası dengesizlikleri gidermek

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1968–1972) öncelikli amacı, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi olarak belirtilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek maksadıyla birinci plandan farklı bir yöntem önerilmiştir. Bu yöntemde, geri kalmış bölgelerdeki şehir merkezlerine hizmet yığılması yapılarak, bu merkezlerde gelişme yaratmak ve kendi kendini beslerken aynı zamanda çevresini de kapsayan bir büyümeyi gerçekleştirebilecek bölgelerin oluşturulması amaçlanmıştır (Elmas ve Demirel, 2010, s.54). Ayrıca ikinci planda organize sanayi bölgesi oluşturma düşüncesi şekillenmiş, geri kalmış bölgelere altyapı ve diğer yatırımların yapılmasında öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Birinci planda olduğu gibi ikinci planda da devlet, bölgesel dengesizliğin giderilmesini sağlayacak temel aktör olarak vurgulanmıştır (Elmas, 2004, s.122).

2.1.4 Kent Bazında Planlama Dönemi (1972-1977)

Bu plan döneminde “kalkınmada öncelikli yöreler” kavramına ilk kez yer verilmesi, bölgesel dengesizlik sorununa resmi bakış açısında bir değişme olduğunu göstermiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerin ancak gelişme potansiyeline sahip olan bölgelerde geliştirilmesi, bölgesel eşitliği sağlamak adına kalkınma hızından fedakârlık edilmemesi görüşü benimsenmiştir (Elmas, 2004, s.122).

Kalkınmada öncelikli yörelerin uzun dönemli kalkınmasının sağlanması için planda yer alan ilkeler ve önlemler şu şekilde özetlenebilir (Keskin ve Sungur, 2010, s.284 ve DPT,1973, s.947-949).

-Bölgelerin gelişme potansiyeli bulunan doğal ve beşeri kaynakları belirlenecek, bu bölgelerin gelişmişlik seviyelerini yansıtan sosyo-ekonomik bütünleşme göstergelerine dayalı endekslerin sonuçlarına göre bölgelerin gelişmişlik sıralaması yapılacak ve bu iller yıllık programlarda yayınlanacaktır

-Kalkınmada öncelikli yöreler, birbirini tamamlayan tedbirlerle, aşamalı programlarla kalkındırılacaktır

-Kalkınma süreci, “sanayi yurt sathına yayma” çalışmaları ile başlatılacak ve bu çalışmalar ile Yeni Stratejide belirlenen ilke çerçevesinde sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine önem verilecektir

-Milli plan politika ve tedbirlerinin kalkınmada öncelikli yörelere özgü, özellikle ekonomik ve sosyal bütünleşmeye dönük sorunların çözümüne yeterli olmadığı durumlarda, milli plan ilkelerinin bütünlüğünü ve tutarlılığını bozmayacak şekilde ve milli plan politikalarını tamamlayıcı nitelikte ek politika ve tedbirler yıllık programlarla geliştirilecektir.

2.1.5 Neoliberal Politikaların Kabul Edildiği Dönem (1977-1995)

En önemli bölgesel politika geliştirme çabaları Dördüncü (1979-1983) BYKP, Beşinci (1985-1989) BYKP ve Altıncı (1990-1994) BYKP'nın yer aldığı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu dönemin başlangıç yıllarında ekonomik ve siyasal bir krize tanık olmuş, 1980'lerin hemen başlarında yaşanan kökten değişimle siyasal yaşam yeniden şekillenmiş, Türkiye'de bölgesel politikalara ve bölgesel kalkınmaya da etkisi olacak neo-liberal politikaların kabul edildiği yeni bir dönem başlamıştır (Göymen, 2005, s.3).

1979-1983 yıllarını kapsayan dördüncü BYKP'nda, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanması'na devam edilmiştir. Yerleşim merkezleri arasında ekonomik gelişmeye paralel bir iş bölümünün oluşturulması, mekan boyutunun planlama kararlarına dâhil edilmesi, altyapı çalışmalarının, hizmetlerin ve sanayin ülke üzerinde dengeli bir şekilde dağılımının sağlanması, geri kalmış yörelerin yerel kaynaklarının söz konusu bölgelerin kalkındırılmasında değerlendirilmesi gerekleri üzerinde durulmuştur (MGKS,1993, s.98).

1984'te ticaretin serbestleşmesinin peşi sıra yabancı para birimleri üzerindeki kontrolün ve ithalatta kotanın kaldırılması, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalar, firmalar arası ve dolayısıyla bölgeler arası rekabetin artmasını da beraberinde getirdi. Bu politikalar üretim kapasitesi sınırlı olan az gelişmiş bölgelerde dezavantaj yaratırken, üretim kapasiteleri geniş olan İstanbul, İzmir gibi bölgelerde avantaj yaratmıştır; gelişmiş bölgelerin hızla uyum sağladığı küresel ticari ilişkilere, az gelişmiş bölgeler uyum sağlamaya çalışırken çeşitli zorluklar yaşamışlardır (Gap İdaresi, 2002, s.7).

Ancak nispeten az gelişmiş bazı yerlerde de (Eskişehir, Denizli, Çorum, Kayseri, Gaziantep, Kahramanmaraş) ihracat kapasitelerindeki iyileşme sayesinde üretimde hızlı bir

artış meydana geldi ve bu bölgeler “sanayi kavşakları” olarak anılmaya başlandılar. Söz konusu “sanayi kavşakları” Türkiye’nin büyük üretim merkezleri dışındaki yerlerin büyüme potansiyeline dikkat çekmeleri açısından oldukça önemlidir.

Beşinci BYKP’nda (1985-1989) ise bölgesel politikalara verilen önem biraz daha artmıştır. Üçüncü ve dördüncü planda olduğu gibi, Beşinci BYKP’nda da Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulamasına devam edilmiş ve önceki uygulamalara ilişkin esaslar büyük ölçüde korunmuştur (Keskin ve Sungur, s.285). Kalkınma hızının artırılması; hem gelişmekte olan hem de bazı sektörlerde gelişme potansiyeli bulunan bölgelerde kaynakların daha etkin kullanılması için çeşitli bölgesel planlar başlatılmıştır. Bunların en kapsamlısı ise Güneydoğu Anadolu Projesi’ydi. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) sürdürülebilir kalkınma bağlamında yapılmış çok-sektörlü, bütünlük bir bölgesel kalkınma hamlesi olarak görülmektedir. GAP’ın temel hedefleri arasında yaşam standartlarının yükseltilmesi, yoksullukla mücadele edilmesinin yanı sıra bölgedeki üretim kapasitesinin artırılması ve artan üretim kapasitesi vasıtasıyla istihdamın artırılması toplumsal istikrar ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak gibi ulusal hedeflerin yer aldığı da söylenebilir (Göymen, 2004, s.6).

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı BYKP’nda diğer planlardan farklı olarak; “bölge planlama” kavramının yerine “bölgesel gelişme” kavramının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu planın temel ilkesinin, bölgesel çalışmaların refah artırıcı ve yaygınlaştırıcı yönde uygulanmasının olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu planda, diğer planlardan farklı olarak, Avrupa Topluluğu’nun bölgesel politikalarında yer alan amaç ve uygulamaların örnek alınacağı belirtilmektedir (DPT,1989, s.318). Planda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulamasına ve Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasına devam edilmesi ilkeleri benimsenmiştir. Bu planda ayrıca, Kalkınmada Öncelikli Yörelere daha ayrıntılı çalışmalar yapabilmek adına “bölge” ve “alt bölge” düzeyinde çalışmalar yapılacağı ifade edilmiştir (Keskin ve Sungur, 2010, s.285).

2.1.6 Bölgesel Farklılıkların Giderilmesinde Yeni Arayışlar (1995’ten Günümüze)

Yedinci BYKP’nda (1996-2000); Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulamalarının başarılı olmalarına rağmen, bölgeler arası dengesizlik sorununun devam ettiği belirtilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geri kalmışlık sorununun bu planda da üzerinde durulmuştur. Bölgenin geri kalmasının temel nedenlerinden birisinin özellikle bazı illerde

görülen terör olaylarının azalmasına rağmen, bölgede huzursuzluğa yol açtığı, yeni yatırımları engellediği ve mevcut tesislerin faaliyetini de güçleştirdiği ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra, nitelikli işgücü ve sermaye yetersizliği, pazarlama güçlükleri ve özellikle Irak pazarının kapalı oluşu gibi nedenlerle bölgenin yatırım çekmede yetersiz kalması ve mevcut tesislerin de düşük kapasiteyle kullanılmasına neden olması bölgedeki diğer sorunlar olarak görülmektedir.

“Sürdürülebilir kalkınma” ifadesi ilk kez Yedinci BYKP’nda yer almış ve sürdürülebilir kalkınmanın, ulusal bütünlüğü korumak ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kullanılacağı belirtilmiştir. Planda öne çıkan bazı ilkeler ve politikalar şunlardır (Keskin ve Sungur, 2010, s.285 ve DPT, 2000b, s.59-70).

-Öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, ülkenin nispeten geri kalmış bölgeleri için, söz konusu bölgenin mevcut kaynakları ve gelişme potansiyelleri esas alınarak bölgesel gelişme planları hazırlanacaktır.

-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için Onarım Projesi hazırlanacak ve bu kapsamda istihdam sorununun çözümü bakımından önde gelen konut ve hayvancılık sektörleri ile ilgili kısa sürede gerçekleştirilebilir özellikteki projeler hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.

-Bölgesel gelişme çalışmaları ve fiziki planlar, çevresel etkenler ve ekolojik dengelerin korunmasını amaçlayan sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde hazırlanacaktır.

-Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme amacıyla, işlenmemiş tarım ürünlerini bölge dışına göndermek yerine, bu ürünleri bölgede işleyecek ve katma değer yaratacak olan tesislerin kurulması desteklenecek ve kırsal sanayilerin kurulmasına önem verilecektir.

-Çok amaçlı bir Güneydoğu Anadolu Projesi olarak çalışmalarına ve uygulamalarına uygun olarak hızla devam edilecektir.

-Zonguldak-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi çalışmaları hızla tamamlanarak bu plan döneminde uygulanmasına geçilecektir.

-Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine öncelik vermek üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Girişimciliği Destekleme Projeleri uygulayacaktır.

Sekizinci BYKP'nda (2001-2005), önemli bir gelişme olarak; Güneydoğu Anadolu Projesi'ne ilaveten, Doğu Anadolu Projesi başta olmak üzere başka bölgesel gelişme projelerine de başlanacağı ifadesi yer almaktadır. Ayrıca, Yeni Sanayi Odakları konusunda birtakım ilkeler yer almaktadır. Sekizinci BYKP'nın amaçları ve ilkeleri ve uygulanacak politikalar şu şekilde kısaca özetlenebilir (Keskin ve Sungur, 2010, 286-287 ve DPT, 2000(a), s.59-70).

-Yeni sanayi odaklarının oluşturulmasında ve sektör bazında uzmanlaşma sürecinin hızlandırılmasında; eğitim ve danışmanlık hizmetlerine, AR-GE ve teknoloji desteğine, işbirliği ve ortaklıklar oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine ve kurumsallaşmanın, uzmanlaşmanın hızlandırılmasına yönelik sınaî destek faaliyetlerine bölgesel kalkınma projesi olarak yürütülen Güneydoğu Anadolu Projesi çalışmalarına ve uygulamalarına uygun olarak hızla devam edilecektir.

-Yeni sanayi odaklarının oluşmasında önemli bir işleve sahip olan ve girişimcilere altyapısı hazır olarak sunulan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitesi uygulamalarına ek olarak, orta boy işletmelerin yaygınlaştırılması için örnek sanayi siteleri uygulaması başlatılacaktır.

-GAP'ın 2010 yılına kadar tamamlanabilmesi için çalışmalar hızlandırılacaktır.

-Belirlenen ilkeler ve stratejiler kapsamında Doğu Anadolu Projesi (DAP), 8.BYKP döneminde uygulamaya koyulacaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) çok yönlü değişimin yaşandığı, rekabetin arttığı ve belirsizliklerin çoğaldığı, küreselleşmenin her alanda etkisini hissettirir olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için olanakların ve risklerin arttığı bir dünyada, istikrarlı bir biçimde büyüme gerçekleştiren, gelirini daha adil paylaşabilen, küresel dünyada rekabet edebilme gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonunu ortaya koymuştur (DPT, 2006a, s.11)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, rekabet edebilirliği öncelikle ulusal, bölgesel ve firma düzeyi olarak üç temel seviyede arttırmayı hedeflemiştir. Ülkelerin küresel ortamda rekabetçi konumlarını koruyabilmeleri ve güçlendirebilmelerinin yolunun, verimlilik artışına dayandırılan büyüme ve yeni mukayeseli üstünlük alanları yaratabilmelerinden geçtiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, yenilikçiliğe verilen önemin artırılması, teknoloji kapasitesinin genişletilmesi, beşeri sermayenin geliştirilmesi ve iletişim ve bilgi teknolojilerinin etkin biçimde kullanabilmesinin önemi vurgulanmıştır (DPT, 2006(a), s.12-16).

Bölgesel politikaların beş yıllık kalkınma planları açısından dönemsel analizi aşağıda açıklanmaktadır (Tablo 2.2).

Tablo 2.2 Bölgesel Politikaların Dönemsel Analizi

Dönem	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
1.Plan (1962-1967)	-Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi -Bölgesel ekonomik bütünleşme	-Bölgesel Planlama -Büyüme kutupları (örneğin Doğu Marmara, Çukurova, Antalya, Zonguldak)	-Dengeli kentleşme -Bölgeler arasında denge (kamu hizmetleri ve gelir dağılımında) -Yatırım etkinliği	-Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
2.Plan (1967-1972)	-Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	-Bölge ve il planlaması -Dolaylı bölgesel planlama	-Dengeli bölgeler arası gelişme -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım -Yatırım etkinliği	-Vergi indirimleri -Özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikler -Pilot projeler -Keban
3.Plan (1972-1977)	-Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	-Sektör ve il planlaması	-Dengeli bölgeler arası gelişme -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım -Yatırım etkinliği	-Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları -Envanter çalışmaları -İl planlaması -Sektörel planlama -Paket projeler -Kalkınmada öncelikli iller
4.Plan (1977-1982)	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	-Sektörler ve bölgeler arasındaki bağların güçlendirilmesi	-Az gelişmiş illerin kalkınması -Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık -Mekansal organizasyon	-Yatırımlar için faiz indirimleri -Çeşitli finansal yardımlar -Paket projeler -İl ve bölge düzeyinde yatırımlar -Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi -GAP (DPT-JICA)
5.Plan (1985-1989)	-Az gelişmiş ve sektör bazında gelişme potansiyeline sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	-Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama -(16 fonksiyonel bölge önerisi)	-Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	-Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının hazırlanması -Bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların seçilmesi -Öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi -Kalkınmada Öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar
6.Plan (1990-1994)	-Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması -Uluslar arası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması (özellikle AB bağlamında)	-Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	-Bölgelerde dengeli kalkınma -İlçelerin köylerden kente göçün engellenmesi için desteklenmesi	-Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların artırılması -Kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması -Sanayi bölgeleri
7.Plan (1996-2000)	-Sektörel ve mekânsal çalışmaların bütünleştirilmesi -İllerin sektörel uzmanlaşması -Şehir planlaması -Bölgesel farklılıkların giderilmesi	-Bölge ve bölge altı projeler -Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu -Sürdürülebilir kalkınma	-Güç ve demografik değişimin rasyonelasyonu -Metropol bölgelerin sorunlarının ayrı bir kategoride ele alınması -Konut sorunu için politika geliştirme çabaları -Bölgesel farklılıklar	-Kalkınmada öncelikli yörelere politikasına devam edilmesi -Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı, GAP -Yasal düzenlemeler -Konut projeleri -Kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi -ZBK, Yeşilirmak Havzası, DOKAP, DAP
8.Plan (2001-2005)	-Katılımcı planlama -Sürdürülebilirlik -Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi -AB bölgesel politikalarına uyum	-Stratejik bölgesel planlama -İl Gelişme planları -Bölgesel uzmanlaşma -Yeni sanayi odaklarının desteklenmesi	-Yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu -Bölgesel farklılıkların azaltılması	-KOBİ destekleri -AB fonları -Beşeri sermaye
9.Plan (2007-2013)	-Bölgesel politikanın merkezi düzeyde etkinleştirilmesi -İç potansiyele dayalı büyüme -Bölgesel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması	-Kamu yatırımlarında ve hizmet arzında mekânsal önceliklendirme ve odaklanma -Cazibe merkezleri -Öncü sektörlerin belirlenerek desteklenmesi	-Bölgelerin verimliliğinin artırılması -Ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkının artırılması -Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması	-Ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisi -Katılımcı ve uygulanabilir bölge planları -Mekânsal odaklı devlet yatırımları -Girişim sermayesi, mikro kredi -Farklılaştırılmış KOBİ destekleri -Kümelene, yenilik altyapısının geliştirilmesi teknoparklar, yenilik aktarım merkezleri, işletme kuluçkaları

Kaynak: DPT, 2006(b), s.8-9 ve Kara, 2008, s.155

Teknolojinin hızla gelişmesi, ticaret ve üretim faaliyetlerinin küreselleşmesi, rekabet edebilme gücü yüksek bölgelerin üstünlüklerini artırmaktadır. Ancak, bunlarında dışında kalan bölgeler, rekabet edebilirlik potansiyeline sahip olmaması sebebi ile uluslararası ticaret ve dışsal faktörlerin sunduğu olanaklardan yeterince faydalanamamaktadırlar (OECD, 1997(a), s.3). Bölgelerin bu tehditlerle baş ederek yeni olanaklardan faydalanabilmeleri, bölgesel farklarla mücadele etmeleri ve kalkınma potansiyellerinden daha fazla yararlanabilmeleri için stratejiler oluşturulması ve önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye’de de son dönemde uygulanan bölgesel politikalarda, yaşanan paradigma değişiminin izleri görülmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının rekabet gücü kazandırıcı nitelik taşıması ve yerel dinamiklere göre oluşturulması konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Geline nokta, bölgesel rekabet edebilirliği sağlamak için gerekli olan girişimcilik, yenilikçilik, kümelenme, beşeri ve sosyal sermaye, yönetim ve cazibe merkezleri gibi unsurların politikanın merkezine alındığı söylenebilir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK ANALİZİ

Rekabet gücü görece bir ölçüttür; ülkelerin, bölgelerin, sektörlerin ya da firmaların birbirlerine göre durumlarını ortaya koymaktadır. Küreselleşen dünyada ekonomik açıdan ulusal sınırlar ortadan kalkarken, ulusların rekabetinden çok bölgelerin rekabeti giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Kent ve bölge düzeyinde hazırlanan planlarda, temel hedef rekabet gücünün elde edilmesi olarak belirlenmektedir. Bu nedenle, kent ve bölge düzeyinde rekabet gücünün belirlenmesi, avantajlı ve dezavantajlı durumların ortaya konulması büyük önem taşımaktadır.

Sıklıkla kullanılan, ancak tanımı üzerinde görüş birliğine varılamamış olan bölgesel rekabet gücü kavramının (Huggins 2003,2009; Budd ve Hirmis, 2004; Kitson vd 2004) ampirik çalışmalarda ele alınmasını zorlaştıran karmaşıklığa sahip oldukları görülmektedir. Ancak, hem akademik düzeyde, hem de politika öneri düzeyinde çok sayıda çalışmada rekabet gücü ölçülmeye çalışılmıştır (Cheshire 1990, Lever 1999, Huggins 2003, Albayrak ve Erkut, 2010). Bölgesel rekabet edebilirlik kavramı ile ilgili fikir birliğinin olmaması, rekabet gücünü ölçmeye yönelik çalışmalarda da rekabet gücü belirleyicisi olarak farklı faktörlerin kullanılmasına yol açmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda literatürde genel kabul gören bölgesel ve ulusal rekabet gücünü belirleyen faktörler gösterilmektedir (Tablo3.1).

Fablo 3.1 Bölgesel ve Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler

Altyapı ve Erişebilirlik	Beşeri Sermaye	İktisadi Yapı
Temel Altyapı Otoyol Demiryolu Hava Mülkiyet	Demografik Eğilimler Kalifiye İşçilerin Göçü Çeşitlilik Yaş Bağımlılık Oranı	Girişimcilik Kültürü Pazara Giriş İçin Az Engel Risk Alma Kültürü Sektörel Yoğunlaşmalar Denge/Bağımlılık İstihdam Yoğunlaşması Yüksek Katma Değerli Aktiviteler
Teknolojik Altyapı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Telekom İnternet	Kalifiye İşgücü Bilgi Yoğun Mesleki Yetenekler Yüksek Öğretim Mezunlarının Oranı	Uluslararasılaşma İhracat-İhracat Yatırım İşletme Kültürü Doğrudan Yabancı Yatırımın Yapısı
Bilgi Altyapısı Eğitim Tesisleri		Yenilik Patentler AR-GE Düzeyi Araştırma kurumları ve üniversiteler
Yaşanan Yerin Kalitesi Konut Doğal Çevre Kültürel (Sosyal) Çevre Güvenlik		Yönetim ve Kurumsal Kapasite Sermayenin Elde Edilebilirliği Uzmanlaşma Rekabetin Yapısı

Kaynak: Gardiner, 2003, s.5-6; Kara, 2008, s.184; Alkin vd, 2007, s.225-226; Arda ve Filiztekin, 2009, s.8

3.1 Türkiye’de ve Dünyada Bölgesel Rekabet Gücünü Ölçmeye Yönelik Çalışmalar

Son yıllarda ülkelerin, bölgelerin, kentlerin kalkınma yaklaşımlarında rekabet edebilirliğin ön plana çıktığı gözlenmektedir. Rekabet edebilirliğin yalnızca ekonomik gelişmişlikle sağlanamayacağı, ekonomik etkenlerin yanı sıra rekabet edebilirliği etkileyen başka unsurların da olduğu da fark edilir olmuştur. Bu nedenle, ülkemizde son yıllarda önem kazansa da Dünya’da 1970’li yıllardan bu yana rekabet edebilirliği ölçmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Dünyada yapılan rekabet gücü endeks çalışmalarının bazıları ülkeleri, bazıları da bölgeleri veya kentleri rekabet güçlerine göre kıyaslamaktadırlar (Malecki, 2004). Huggins (2009), bölgesel kıyaslama çalışmalarını “performans kıyaslamaları”, “süreç kıyaslamaları” ve “politika kıyaslamaları” olmak üzere 3 grupta değerlendirmektedir. Endekslerin çoğunda rekabet gücü üzerinde yoğunlaşılırken, yapılan analizlerle ülkeler arası, bölgeler arası ve kentler arası karşılaştırmalar yapılmaktadır. Tematik endekslerde de sosyo-ekonomik

gelişmişlik kıyaslamasının yanı sıra çevresel faktörler, teknoloji kullanımı ve yenilikçilik göstergeleri de karşılaştırılmaktadır. Rekabet endeksleri ile ilgili çalışmalar Tablo 3.2' de kısaca açıklanmaktadır.

Tablo 3.2 Konularına ve Ölçeklerine Göre Endeksler

Endeks Adı	Hazırlayan Kişi- Kuruluş	Ölçek
Rekabet Endeksleri		
Küresel Rekabet Raporu/GCR	World Economic Forum (WEF,2006;Porter vd.,Porter ve Schwab,2008, Schwab vd. ,2010)	Ülkeler Arası
Dünya Rekabet Yılılığı/WCY	Institute of Management Development(IMD,2002,2003,2007,2008,2012)	Ülkeler Arası
Rekabet Endeksi (İngiltere)	Huggins ve Thompson (2010)	Bölgeler Arası
Türkiye'de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi AE-ITU	Albayrak ve Erkut (2010) (ITU)	Bölgeler Arası
Türkiye İllere Göre Rekabet Endeksi ABK	Alkin,Bulu ve Kaya (2009)	Bölgeler Arası
Bölgesel Rekabet Edebilirlilik Endeksi K-DPT	DPT (Kara, 2008)	Bölgeler Arası
Türkiye Rekabet Endeksi EDAM	EDAM ve Deloitte Türkiye (2009)	Bölgeler Arası
Tematik Endeksler		
Çevre		
Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi/ESI	Yale&Columbia University (Esty vd, 2005)	Ülkeler Arası
Çevresel Performans Endeksi/EPI	Yale&Columbia University (Esty vd, 2010)	Ülkeler Arası
Yeni Ekonomi		
Eyaletler Arası Yeni Ekonomi Endeksi/SNEI	Progressive Policy Institute (Atkinson ve Coduri, 2002)	Bölgeler Arası
Metropolitan Bölgeler Arası Yeni Ekonomi Endeksi/MNEIs	Progressive Policy Institute (Atkinson ve Coduri, 2001)	Bölgeler Arası
Teknoloji-Yenilik		
Bölgeler arası Teknoloji ve Bilim Endeksi/STSI	Milken İnstitute (De Vol ve Ki, 2004)	Bölgeler Arası
Philadelphia Yenilik ve Girişimcilik Endeksi/IEI	Innovation Philadelphia Inc. (IP, 2002)	Bölgeler Arası
Ontario Yenilik Endeksi/OII	Ontario Science and Innovation Council (OSIC) (Crane vd.,2002)	Ülkeler Arası
Avrupa Yenilik Endeksi/EIS	European Commission (2009)	Ülkeler Arası
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik		
İnsani Gelişmişlik Endeksi/HDI	UNDP (Demir,2006)	Ülkeler Arası
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi/DPT	DPT (Dinçer vd, 2003)	Bölgeler Arası
Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi G-ITU	Göçer ve Çıracı (2003) (ITU)	Bölgeler Arası
Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Endeksi A-DPT	Aydemir (2002) (DPT)	Bölgeler Arası

Kaynak: Albayrak ve Erkut, 2010, s.141.

i. Rekabet Endeksleri

Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) tarafından her yıl hazırlanan kapsamlı bir çalışma olan “Küresel Rekabet Endeksi” (Global Competitiveness Report), ülkeleri rekabetçilik düzeylerine göre sıralamaktadır. 2010-2011 raporunda, 121 rekabet belirleyici değişken ile temel bileşenler analizi tekniği yardımıyla, 139 ekonomi için endeks oluşturulmuş ve ülkeler rekabetçilik seviyelerine göre sıralanmıştır.

2012 yılında hazırlanan “Dünya Rekabet Yıllığı” (World Competitiveness Yearbook) adlı çalışmada ise 59 ülke için 329 rekabet değişkeni ile ülkeler arası rekabet endeksi oluşturulmuştur.

Huggins ve Thompson (2010)’ın İngiltere’nin kent ve bölgeleri için hazırladığı rekabet endeksi, özellikle kullandığı değişkenler açısından önemlidir. Söz konusu çalışmada, değişkenler, girdi değişkenleri, çıktı değişkenleri ve sonuç değişkenleri olarak sınıflandırılarak bir rekabet endeksi oluşturulmuştur.

Albayrak ve Erkut (2010), “Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücü” adlı çalışmalarında Temel Bileşenler Analizi yönteminden yararlanarak rekabet gücü endeksi oluşturup, hiyerarşik kümelenme analizi yapmıştır. Bölgesel rekabet düzeyi açısından illeri 5 ayrı rekabet düzeyi içinde sınıflandırmışlardır. İllerin oluşturduğu bölgesel rekabet kümelerini değerlendirilerek politika önerileri getirmişlerdir.

Alkin, Bulu ve Kaya (2009), “İller arası Rekabetçilik Endeksi” adlı çalışmalarında belirledikleri 4 temel rekabet göstergesi (beşeri sermaye ve yaşam kalitesi, markalaşma becerisi ve yenilikçilik, ticaret becerisi ve erişebilirlik) ve bu göstergeleri oluşturan alt göstergeler ile Türkiye’de 81 il için iller arası rekabet endeksi oluşturmuşlardır.

Kara (2008), “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları” adlı çalışmasında Temel Bileşenler Analizi yönteminden yararlanarak 30 temel rekabet göstergesi ile kentleri ve bölgeleri rekabet edebilirlik düzeylerine göre kademelendirmiştir. Kent ve bölge bazında rekabet farklılıklarını ortaya koymuş ve bu farklılıkların giderilmesi için politika önerileri sunmuştur.

Arda ve Filiztekin (2009) ise, ‘‘Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi’’adlı çalışmalarında 6 temel değişken (ekonomik canlılık ve etkinlik, emek piyasası, yaratıcılık, insan sermayesi, sosyal sermaye ve fiziki altyapı) ve alt değişkenler ile bölgelerin rekabet güçlerini arttırma ve markalaşmalarına katkıda bulunmak hedefi ile kent bazında rekabet endeksi oluşturmuşlardır.

ii. Tematik Endeksler

evre ile ilgili endekslerden biri olan Yale ve Columbia Üniversiteleri tarafından 2010 yılında hazırlanan ‘‘evresel Performans Endeksi’’nde 163 ülke, ekosistem çeşitliliği ve çevresel kamu sağlığı temel belirleyicileri altında 25 performans göstergesi bakımından sıralanmıştır. Bir diğer evre temalı endeks ise yine aynı üniversiteler tarafından hazırlanan ‘‘evresel Sürdürülebilirlik Endeksi (2005)’’ dir. Üç farklı analiz yöntemi (temel bileşenler analizi, aşamalı regresyon analizi ve kümeleme analizi) kullanılarak, 146 ülke evre koruma alanındaki başarısı bakımından 76 temel gösterge çerçevesinde sıralanmıştır.

Atkinson ve Coduri (2002), ‘‘Eyaletler Arası Yeni Ekonomi Endeksi’’ adlı çalışmalarında, Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerini yeni ekonomik koşullara uyum sağlamaları açısından mevcut farklılıkları ortaya koymak ve eyaletler arası genel bir değerlendirme yapmak için beş temel yeni ekonomi göstergesi çerçevesinde, 21 alt gösterge ile endeks hesaplamışlardır.

Atkinson ve Goeltlieb tarafından 2001 yılında hazırlanan ‘‘Metropolitan Bölgeler Arası Yeni Ekonomi Endeksi’’ ise Amerika’nın 50 büyük metropol bölgesi için 16 yeni ekonomi göstergesi kapsamında bir endeks oluşturularak değerlendirme yapılmıştır.

Milken Institute (2004) tarafından hazırlanan ‘‘Bölgeler Arası Teknoloji ve Bilim Endeksi’’ adlı çalışmada ise yine Amerika Eyaletleri arasında rekabetin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen teknoloji ve bilime dayalı ekonomik gelişmeyi sağlayabilme kapasitesi açısından 5 temel gösterge çerçevesinde 75 değişken ile endeks hesaplanmıştır.

Innovation Philadelphia tarafından 2002 yılında hazırlanan ‘‘Philadelphia Yenilik ve Girişimcilik Endeksi’’ ile Philadelphia için bilgi, sermaye ve mekan temel göstergeleri çerçevesinde 29 yenilik ve girişimcilik göstergesi ile bölgeler arası kıyaslama yapılmıştır.

Ontario Bilim ve Yenilik Komisyonu (2002) tarafından Kanada’da yapılan bir çalışmada ise Ontario Eyaleti için 5 temel belirleyici altında 30 temel yenilik göstergesi ile ‘‘Ontario Yenilik Endeksi’’ hesaplanmıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından 2009 yılında hazırlanan ‘‘Avrupa Yenilik Endeksi’’ adlı çalışmada, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yanı sıra, Hırvatistan, Sırbistan, İzlanda, Norveç ve İsviçre’nin de dahil edildiği, 29 gösterge ile hazırlanan endeksle söz konusu ülkeler yenilikçilik performansı bakımından kıyaslanmıştır.

iii. Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Endeksleri

1993 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Gelişme Programı tarafından yıllık Gelişme Raporu’nda sunulan İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index), dünya ülkeleri için yaşam uzunluğu, okuryazarlık oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir endekstir. Bu araştırma, ülkelerin gelişmemiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş bir ülke olduğunun tespitini sağlamanın yanı sıra ekonomideki gelişmişliğin yaşam düzeyini ne derece etkilediği ile ilgili bilgi vermektedir.

Dinçer, Özasan ve Kvasoğlu (2003), ‘‘İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması’’ isimli çalışmalarında refah düzeyi göstergeleri (demografi, istihdam, sanayi, eğitim, sağlık, tarım, altyapı, inşaat, mali göstergeler ve diğer refah düzeyi göstergeleri) ile oluşturdukları bir endeksle Türkiye’deki illeri ve bölgeleri sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından sıralamışlardır.

Göçer ve Çıracı (2003), ‘‘Türkiye’de Kentlerin Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki’’ isimli çalışmalarında, çeşitli sosyal ve ekonomik göstergeler vasıtası ile Türkiye kentleri için sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması oluşturmuş ve bu göstergelerin ilişkilerini analiz etmişlerdir.

Aydemir (2002), ‘‘Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması’’ adlı çalışmasında Türkiye’nin 77 ili için 9 temel belirleyici yardımıyla illerin kaynak kullanım verimlilikleri temelinde rekabet güçlerini veri zarflama analizi ile değerlendirmiştir.

3.2 Analizde Kullanılan Değişkenler

Bir bölgedeki kişi başına gelir, şüphesiz o bölgenin ekonomik anlamda ne kadar başarılı olduğunun en temel göstergesidir. Ancak son yıllarda bir bölgenin başarısını, yalnızca geliri değil o bölgenin sahip olduğu ekonomik göstergelerin yanında altyapı özellikleri, yenilikçilik kapasitesi, sosyal olanakları, beşeri sermayesi gibi unsurları da belirlemektedir (Arda ve Filiztekin, 2009, s.8). Bu bağlamda, kentler/bölgeler birbirleri ile farklı alanlarda rekabet etmek durumundadırlar. Kentlerin/bölgelerin başarısı bu denli farklı boyutlarla belirlenirken yalnızca bir değişken ile bölgelerin rekabet gücünü tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışmada farklı değişkenlerden oluşan, kentlerin ve bölgelerin farklı boyutlardaki göreceli başarısını/başarısızlığını özetleyebilecek bir endeks hesaplanması amaçlanmıştır.

Tek bir endeksle elde edilecek olan göstergelerin bölge ya da kentin farklı alanlardaki durumunu gizleme olasılığı düşünülerek öncelikle 5 ana değişken ve bu değişkenleri oluşturan alt değişkenler belirlenmiş ve 30 değişken içeren bir endeks hesaplanmıştır. Analizde kullanılan değişkenler ekonomik yapı, yenilikçilik kapasitesi, altyapı ve erişebilirlik, beşeri sermaye ve sosyal sermayedir. Bu değişkenler Tablo 3.3’de özetlenmiştir.

i.Ekonomik Yapı

Bir bölgenin rekabet edebilirliğini belirleyen faktörler arasında bölgenin ekonomik yapısı başta gelmektedir. Bir bölge ya da kentteki kişi başına düşen gelir, o bölgenin ya da kentin ne kadar başarılı bir ekonomiye sahip olduğunun en temel göstergelerinden biridir (Arda ve Filiztekin, 2009, s.8). Bu nedenle Türkiye’de ve dünyada yapılan rekabet gücü endeks çalışmalarında kişi başına düşen GSYH değeri yaygın olarak kullanılmaktadır (Huggins,2003; Marquez vd., 2006; Budd ve Hirmis, 2004). Endeks hesaplamasında kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın yanı sıra, kent ya da bölge ekonomisinin uluslararası ticaretteki başarısını ortaya koymak adına dış ticaret miktarı, girişimciliği tespit etmek üzere toplam firma sayısının kurulan firma sayısına oranı, toplam kamu yatırımları miktarı, ilde kullanılan kredi ve mevduat miktarları, turizm alanında gelişmişliği ifade edebilmek için turistik yatak sayısı, ticari kabiliyet göstergesi olarak il bazında tahsil edilen katma değer vergisi miktarı kullanılmıştır.

Tablo 3.3 Analizde Kullanılan Değişkenler

	Değişkenler	Kaynak	Yılı
Ekonomik Yapı			
GSYIH	Cari fiyatlarla kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (TL)	TÜİK	2001
DISTIC	İllere göre kişi başına düşen ihracat ve ithalat toplamı (ABD Doları)	TÜİK	2008
KURFRM	Kurulan firma sayısının toplam firma sayısına oranı (toplam/kurulan)	TÜİK	2008
KAMUYAT	Toplam Kamu yatırımları (Bin TL)	TÜİK	2008
MEVD	Mevduat miktarları (Bin TL)	TÜİK	2008
KREDI	Kullanılan kredi miktarları (Bin TL)	TÜİK	2008
KATDEGER	Katma değer	TÜİK	2000
TURYTK	Turistik yatak sayısı	Kültür ve Turizm Bakanlığı	2006
KDV	Tahsil edilen katma değer vergisi (Bin TL)	Maliye Bakanlığı	2008
Yenilik Kapasitesi			
PATNT	Toplam patent tescil sayısı	Türk Patent Enstitüsü	2008
MARKA	Toplam marka tescil sayısı	Türk Patent Enstitüsü	2008
ENDTAS	Endüstriyel tasarım tescil sayısı	Türk Patent Enstitüsü	2008
FAYDMDL	Faydalı model tescil sayısı	Türk Patent Enstitüsü	2008
Altyapı ve Erişebilirlik			
KNLZSYN	Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki payı (%)	TÜİK	2008
ATIK	Atık hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki payı (%)	TÜİK	2008
ARITMA	İçme ve kullanma suyu arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki payı (%)	TÜİK	2008
OTO	Bin kişi başına düşen otomobil sayısı	TÜİK	2008
OTOYOL	İlin il devlet ve otoyol yol uzunluğu	TÜİK	2008
Beşeri Sermaye			
NUFUS	Toplam nüfus 2008	TÜİK	2008
OKUYAZ	Okuma yazma bilenlerin oranı (6 yaş ve üzeri nüfus) (%)	TÜİK	2000
YASBAG	Toplam yaş bağımlılık oranı (%)	TÜİK	2000
YOKM	Yüksek öğretim mezunlarının oranı (%)	TÜİK	2000
YAYIN	Endeksli yayın sayısı	TÜİK	2008
GNLLS	Genel liselerde öğretmen başına öğrenci sayısı	TÜİK	2001
ILKOGR	İlköğretimde öğretmen başına öğrenci sayısı	TÜİK	2001
Sosyal Sermaye			
VAKIF	Vakıf Sayısı	Vakıflar Genel Müdürlüğü	2008
DERNEK	Dernek sayısı	TÜİK	2008
SINEMA	Sinema salonu sayısı	TÜİK	2008
THEKIM	Toplam hekim sayısı	TÜİK	2008
HASTYTK	Yüzbin kişi başına düşen hastane yatak sayısı	TÜİK	2008

ii. Yenilikçilik Kapasitesi

Yenilikçilik kapasitesinin tespitinde, rekabet gücü analizlerinde yaygın olarak kullanılan toplam patent tescil sayısı, toplam marka tescil sayısı, toplam endüstriyel tasarım tescil sayısı ve faydalı model tescil sayısı kullanılmıştır.

iii. Altyapı ve Erişebilirlik

Bölgelerin rekabet gücünün belirlenmesinde önemli bir etken olan bir diğer değişken, bölgenin fiziki altyapısı ve erişebilirliktir. Bölgelerin ya da kentlerin temel altyapı imkânlarına sahip olması rekabet edebilirlik için gerekli ortamın oluşmasında etkilidir. Bu nedenle, altyapı değişkenleri olarak belediye altyapılarının durumu, kanalizasyon, atık ve arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki payı olarak belirlenmiştir. Bölgeye ulaşabilirliğin göstergesi olarak il devlet yolu ve otoyol uzunluğu endeks hesaplamasına dahil edilmiştir. Ayrıca bin kişi başına düşen otomobil sosyal altyapıyı temsil ettiğinden analizde yer verilmesi uygun görülmüştür.

iv. Beşeri Sermaye

İllerin ya da bölgelerin sahip olduğu insan sermayesinin niteliğini tespit etmek üzere, toplam nüfus, okuma yazma bilenlerin oranı, toplam yaş bağımlılık oranı, yüksek öğretim mezunlarının oranı, endeksli yayın sayısı, genel liselerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ve ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı değişkenleri kullanılmıştır.

v. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye endeksinde bölgedeki insanların ortak bir amaç, bir kültür etrafında bir araya gelerek oluşturdukları kurumsal yapıları ifade etmek üzere dernek ve vakıf sayısı değişkenleri belirlenmiştir. Ayrıca sinema koltuk sayısı, toplam hekim sayısı ve yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı değişkenleri kullanılmıştır.

Analizde kullanılan değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı hale getirilmesi için bazı veriler nüfusa bölünerek oranlanmıştır. Ancak bazı değişkenlerin kişi başına dönüştürülmesi durumunda nüfusu fazla olan iller ve bölgeler açısından olumsuz sonuçlar doğurması sebebi ile söz konusu değişkenlerde oranlama yapılmamıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin belirlenmesinde bir dizi kısıt etken olmuştur. Bunların en belirginini, il bazında verilerin sınırlı oluşudur. Bunların yanında, Ar-Ge ve yenilik konularındaki yatırımlar ile uzman personel sayıları gibi verilerin il düzeyinde olmaması, erişebilirlik konusunda yeterli araştırma ve verinin bulunmaması, sosyal sermaye alanında mevcut durumu ortaya koyacak verilerin eksikliği olarak sıralanabilir.

Yukarıda belirtilen 30 adet değişkenden yararlanılarak bölgelerin rekabet edebilirliklerinin düzeyinin tek bir bileşik endeks olarak belirlenmesi için Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) tekniği kullanılmıştır.

3.3 Temel Bileşenler Analizi Tekniği

Çok değişkenli istatistiksel analizde, çok sayıda nesne (n) ve bu nesnelere ilişkin çok sayıda özellik (p) incelenmektedir. Değişken sayısının fazla olması ve bu değişkenlerin birçoğunun birbiri ile ilişkili olması analizin uygulama sürecini, sonuçların yorumlanması ve özetlenmesini güçleştirmektedir. Böyle durumlarda sıklıkla başvurulan yöntem Temel Bileşenler Analizi Tekniği'dir (Tatlıdil, 1996, s.138).

Temel Bileşenler Analizi (TBA), değişkenlerden oluşan bir veri kümesinin doğrusal birleşimleri yardımıyla varyans-kovaryans yapısını açıklayarak boyut indirgemesini sağlayan çok değişkenli istatistiksel tekniktir. Temel Bileşenler Analizi başlı başına bir teknik olduğu gibi başka analizler için veri hazırlama yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Tatlıdil, 1996, s.138). Ayrıca diğer endeks yöntemlerinde olduğu gibi araştırmacının değişkenlere istediği ağırlığı vermesini engelleyerek subjektiflik içermemesi de Temel Bileşenler Analizi'nin tercih edilmesini sağlayan özelliklerinden biridir (Kara, 2008, s.185).

Temel Bileşenler Analizinde sırası ile aşağıdaki adımlar izlenmektedir (Kara, 2008, s.185).

- Ölçüm sayısı n olan p adet değişkene ait veri matrisi standartlaştırılmaktadır.

X ; n ölçümdeki p değişkenden oluşan veri matrisi

$$X = \begin{bmatrix} X_{1,1} & X_{1,2} & \dots & X_{1,n} \\ X_{2,1} & X_{2,2} & \dots & X_{2,n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{p,1} & X_{p,2} & \dots & X_{p,n} \end{bmatrix}$$

Z ;n ölçümdeki p değişkenden oluşan standartlaştırılmış veri matrisi

$$Z = \begin{bmatrix} Z_{1,1} & Z_{1,2} & \dots & Z_{1,n} \\ Z_{2,1} & Z_{2,2} & \dots & Z_{2,n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ Z_{p,1} & Z_{p,2} & \dots & Z_{p,n} \end{bmatrix}$$

$$Y_1 = a_{11}Z_1 + a_{21}Z_2 + \dots + a_{p1}Z_p$$

$$Y_2 = a_{12}Z_1 + a_{22}Z_2 + \dots + a_{p2}Z_p$$

$$\dots \dots \dots \dots$$

$$Y_p = a_{1p}Z_1 + a_{2p}Z_2 + \dots + a_{pp}Z_p$$

$Z_1, Z_2, \dots, Z_p$ 'ler Standartlaştırılmış veri matrisinin p tane değişkene ait satır vektörleri,

$$Y_1, Y_2, \dots, Y_p \text{ 'ler temel bileşenler,}$$

a_{ij} 'ler ise temel bileşen yükleridir. Temel bileşen yükleri, temel bileşenlerin değişkenlere varyans katkısını gösteren ağırlıklardır ve temel bileşenleri değişkenlerin hangi ağırlıklarla tanımladıklarını göstermektedir.

- Standartlaştırılmış veri matrisinin özdeğerleri ($\lambda_1 \geq \lambda_2 \geq \lambda_3 \dots \geq \lambda_p \geq 0$) ve özvektörleri ($e_1, e_2, \dots, e_p$) bulunmaktadır.

- Temel bileşenlerin varyansları ve kovaryansları hesaplanmaktadır.

$$i = 1, 2, \dots, p$$

$$k = 1, 2, \dots, p$$

$$\text{Var}(Y_i) = \text{Var}((a_i)^t Z) = (a_i)^t S_{a_i} = (a_i)^t R a_i$$

$$\text{Cov}(Y_i, Y_k) = (a_i)^t S_{a_k} = (a_i)^t S_{a_k} = (a_i)^t R_{a_k} \text{ ' dir.}$$

Eşitlikteki S , standartlaştırılmış veri matrisinin kovaryans matrisi, R ise standartlaştırılmış veri matrisinin korelasyon matrisidir. Analizde standartlaştırılmış veri matrisi kullanıldığından $R=S'$ dir.

$Y_1, Y_2, \dots, Y_p$ temel bileşenleri, asıl değişkenlerin birbirinden bağımsız ve varyansları toplam sistem varyansını en iyi açıklayan doğrusal birleşimleri olacak şekilde seçilecektir.

Y_1 ; Birinci temel bileşen, toplam varyansa katkısı en çok olacak şekilde $Z_1, Z_2, \dots, Z_p$ 'lerin doğrusal birleşimleri olarak belirlenecektir.

Y_2 ; İkinci temel bileşen birinci temel bileşenden bağımsız olarak, birinci temel bileşenin açıkladığı varyansın geriye kalan toplam varyansa katkısı en fazla olacak şekilde ve birbirinden bağımsız olarak aşağıda gösterildiği gibi saptanmaktadır.

$$\text{Max Var}(Y_1) = (a_i)^t R_1$$

a_i vektörü birinci temel bileşenin varyansını maksimum yapacak şekilde belirlenmektedir.

$Y_1 = (e_i)^t Z = e_{1i}Z_1 + e_{2i}Z_2 + \dots + e_{pi}Z_p$ Her birini oluşturan değişkenlerin ne şekilde ağırlıklandırıldıklarını gösteren yükleri (a_i vektörleri), söz konusu temel bileşene karşılık gelen öz değerlerin standartlaştırılmış öz vektörüdür (e_i vektörleri, $a_i = e_i$).

$$\text{Var}(Y_i) = (e_i)^t R_{e_i},$$

$$\text{Cov}(Y_i, Y_k) = (e_i)^t R_{e_k} = 0, \text{ Temel bileşenler } (Y_i); \text{ birbirinden bağımsızdır.}$$

$k = 1, 2, \dots, p$ k 'inci temel bileşenin açıkladığı değişiklik oranı

3.4 Bölgesel Rekabet Edebilirlik Analizi: Uygulanması, Sonuçları, Değerlendirilmesi

Analizde yer alan değişkenlerin sayısal değerleri TL, kişi, oran gibi çok farklı birimlerde ve büyüklüklerde olduğundan, her bir değişkene ait sayısal değerden aritmetik ortalaması çıkarılıp, standart sapmasına bölünerek standartlaştırılmıştır. Bu sayede her bir değişken ortalaması 0, varyansı 1 olacak şekilde standartlaştırılmış olmaktadır.

TBA tekniğinin açıklamasının yapıldığı bölümde ifade edildiği gibi, özdeğeri 1'den büyük olan temel bileşenler, verinin temel boyutunun ortaya çıkarılması için yeterli olmalarının yanı sıra önemli oranda da bilgi içermektedirler. Bu nedenle, analizde özdeğeri 1'den küçük olan temel bileşenler dikkate alınmamıştır. Birinci temel bileşen, toplam varyansı maksimum düzeyde açıklarken diğer bileşenlerin toplam varyansı açıklama düzeyi giderek azalmaktadır.

Bu nedenle, birinci temel bileşen tüm değişkenlere etki eden ve birlikte değişimlerini sağlayan genel nedensel faktör olarak kabul edilmektedir (Kara, 2008, s.185). Birinci temel bileşen, bölgelerin rekabet edebilirliğini açıklayabilen “rekabet edebilirlik nedensel faktörü” olarak kabul edilmiştir.

Temel Bileşenler Analizinde, veri setinin analiz için uygunluğunun değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden biri “Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği” ölçütüdür. KMO oranının 0,5’in üzerinde olması beklenir ve oran ne kadar yüksek olursa veri setinin temel bileşenler analizi yapmak için o kadar iyi olduğu kabul edilir (Kalaycı, 2008, s.322). Analiz sonucunda il bazında KMO testi 0,858, bölge bazında yapılan analizde 0,842’dir. Bu değerler veri setinin analiz için uygun olduğunu söylemek için yeterlidir.

Bir diğer veri setinin uygunluğunu ölçen test ise “Barlett (Barlett Test of Sphericity) Testi”dir. Barlett Testi, korelasyon matrisinde değişkenlerin bir kısmı arasında yüksek oranlı korelasyonlar olduğu olasılığını ölçmeye yarar. Analize devam edilebilmesi için “korelasyon matrisi birim matristir” sıfır hipotezinin reddedilmesi gerekir. Sıfır hipotezinin red edilmesi değişkenler arasındaki korelasyonun yüksek olduğunu, bir diğer ifade ile veri setinin temel bileşenler analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2008, s.322). Buradan hareketle, çalışmada kullanılan hem il hemde bölge bazında kullanılan veri seti için Barlett Testi anlamlıdır (Sig).

Tablo 3.4 KMO ve Barlett Testi (İl Bazında)

Kaiser – Meyer – Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçütü		0,858
Barlett Küresellik Sınaması	Ki - Kare	5,634
	Serbestlik derecesi	435
	Anlamlılık	0,000

Tablo 3.5 KMO ve Barlett Testi (Bölge Bazında)

Kaiser – Meyer – Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçütü		0,842
Barlett Küresellik Sınaması	Ki - Kare	5,800
	Serbestlik derecesi	435
	Anlamlılık	0,000

Analiz sonucunda 30 adet değişken için temel bileşen değerleri üretilmiştir. İl (düzey 3) bazında yapılan analiz değerlendirildiğinde 30 adet temel bileşenden 6 tanesinin özdeğeri 1'den büyüktür ve bu bileşenler değişkenliğin yüzde 87,516'sını açıklamaktadır. Birinci temel bileşen, verideki toplam değişkenliğin yüzde 52,552'sini açıklamaktadır. Bölge (düzey 2) bazında yapılan analiz değerlendirildiğinde 30 adet temel bileşenden 7 tanesinin özdeğeri 1'den büyüktür ve bu bileşenler değişkenliğin yüzde 89,494'ünü açıklamaktadır. Birinci temel bileşen, verideki toplam değişkenliğin yüzde 53,223'ünü açıklamaktadır. İl ve bölge bazında yapılan iki analizin özdeğerleri, açıklama oranları EK 1 ve EK 2'de ve varimax rotasyonu ile elde edilen il düzeyinde 6, bölge düzeyinde 7 faktöre ait faktör ağırlıkları EK 3 ve EK 4'de sunulmaktadır.

İller (düzey 3) ve bölgeler (düzey 2) bazında yapılan analizde, birinci temel bileşenin her bir değişken için atadığı yükler incelendiğinde; kişi başına düşen ithalat ve ihracat miktarları, toplam firma sayısının kurulan firma sayısına oranı, gayri safi katma değer miktarı, kullanılan kredi ve mevduat miktarları, toplam patent tescil sayısı, marka tescil sayısı, endüstriyel tasarım tescil sayısı, faydalı model tescil sayısı, nüfusun, bölgede bulunan sinema, vakıf, dernek sayısı, endekslı yayın sayısı, toplam hekim sayısı, tahsil edilen katma değer vergisi miktarı değişkenlerinin bölgesel rekabet edebilirliği en çok belirleyen değişkenler olduğu görülmektedir (EK:3, EK:4).

Analiz sonucunda bölgeler ve iller hem genel endeks değerlerine göre, hem de alt endeks değerlerine göre rekabet edebilirlik düzeyi en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır.

İllere (düzey 3) göre tüm alt endeksleri içeren genel endeks sıralaması yapıldığında, Türkiye'nin en rekabetçi ilinin 117,95617 endeks değeri ile İstanbul olduğu görülmektedir (Tablo 3.6). İstanbul'u sırasıyla Ankara (44,78644), İzmir (24,85825), Bursa (12,31843), Kocaeli (11,03710) izlemektedir. En rekabetçi ilk on il içinde Antalya, Adana, Konya, Kayseri, Eskişehir yer almaktadır. Genel endeks değerlendirmesine göre rekabet edebilirliği en düşük olan on il sırasıyla, Muş (-6,55180), Bitlis (-6,14481), Bingöl (-5,99548), Iğdır (-5,92415), Ardahan (-5,91488), Bayburt (-5,8466), Hakkari (-5,79687), Ağrı (-5,76316), Gümüşhane (-5,72587), Şırnak (-5,59212) olarak tespit edilmiştir.

İller arası alt rekabet endeksleri değerlendirildiğinde; ekonomik yapı alt endeksine göre ilk on ili sırası ile, İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Antalya, Adana, Denizli, Zonguldak

ve Sakarya oluştururken, son 10 sırayı da Tunceli, Kars, Ağrı, Siirt, Gümüşhane, Bingöl, Bayburt, Ardahan, Bitlis, Muş oluşturmaktadır (Tablo 3.7).

Yenilikçilik kapasitesi alt endeksine göre, en rekabetçi ilk 10 ili sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep, Kocaeli, Antalya, Adana oluştururken, en az rekabetçi ilk 10 ili de sırası ile Tunceli, Bayburt, Kilis, Muş, Hakkari, Şırnak, Bitlis, Gümüşhane, Ağrı, Ardahan oluşturmaktadır (Tablo 3.8).

Altyapı ve erişebilirlik alt endeksine göre en rekabetçi ilk on ili sırası ile Ankara, İstanbul, Eskişehir, Adana, Kocaeli, Bursa, Yalova, Mersin, İzmir, Sakarya oluştururken, en az rekabetçi ilk on ili sırası ile Muş, Hakkari, Ardahan, Şırnak, Iğdır, Mardin, Bitlis, Tunceli, Van, Batman oluşturmaktadır (Tablo 3.9).

Beşeri sermaye alt endeksine göre en rekabetçi ilk on ili sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Adana, Kocaeli, Konya, Eskişehir, Mersin en az rekabetçi on ili de sırası ile Muş, Siirt, Bitlis, Ağrı, Bingöl, Bartın, Bayburt, Batman, Kilis, Mardin oluşturmaktadır (Tablo 3.10).

Sosyal sermaye alt endeksine göre en rekabetçi ilk on ili sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Antalya, Kocaeli, Samsun, Mersin oluştururken, en az rekabetçi on ili de sırası ile Ardahan, Tunceli, Kilis, Bayburt, Iğdır, Hakkari, Şırnak, Gümüşhane, Muş, Bartın oluşturmaktadır (Tablo 3.11).

İl bazında yapılan rekabetçilik endeksi sonuçları değerlendirildiğinde, Türkiye'nin en kalabalık şehri ve dünyanın da önemli metropolitan merkezlerinden biri olan İstanbul'un büyük bir farkla önde olduğu, diğer illerle arasında neredeyse bir uçurum olduğu, İstanbul'dan sonra endeks değerlerinin hızlı bir şekilde düştüğü görülmektedir. İstanbul, altyapı ve erişebilirlik dışında bütün alt endekslerde ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'un rekabetçilik seviyesinin diğer illerden bu denli yüksek oluşu, Türkiye'de geçmişten bu yana iller bazında dengeli kalkınma planlarının uygulanmadığının somut bir göstergesidir. İstanbul'la diğer bölgeler arasındaki bu fark azalmadıkça, rekabet edebilirlik düzeyi düşük olan illerden İstanbul'a göç yaşanması kaçınılmaz olarak görülmektedir (Alkin, Bulu, Kaya, 2009, s.15).

İl bazında gerçekleştirilen rekabetçilik endeksinde en düşük rekabetçilik seviyesine sahip on ilin neredeyse tümünün Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan iller olduğu görülmektedir. Alt endeks sıralamalarında da bu durum değişmemektedir. Bu durumun, söz konusu bölgelerin yıllardır süregelen geri kalmışlık sorunundan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Az gelişmişliğe sebep olan etkenlerin başlıcaları, mevcut ekonomik sorunların yanı sıra özellikle son yıllarda artan terör olayları nedeni ile bölgenin yatırımlar için çekici olamaması dolayısıyla ekonomik anlamda rekabetçiliğin düşük olması ve ekonomik başarısızlığın bir sonucu olarak bölgeden gelişmiş şehirlere yoğun göç yaşanması dolayısıyla bölgedeki işgücünün gelişmiş bölgelere kayması olarak sıralanabilir.

Tablo 3.6 Rekabet Edebilirlik Sıralaması (İl Bazında)

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
1	İSTANBUL	117,95617
2	ANKARA	44,78644
3	İZMİR	24,85825
4	BURSA	12,31843
5	KOCAELİ	11,03710
6	ANTALYA	7,25995
7	ADANA	5,41246
8	KONYA	4,15134
9	KAYSERİ	2,49657
10	ESKİŞEHİR	2,32739
11	GAZİANTEP	2,19805
12	MERSİN	2,11952
13	DENİZLİ	1,48906
14	SAKARYA	1,07476
15	MUĞLA	0,65401
16	BALIKESİR	0,45608
17	SAMSUN	0,39132
18	MANİSA	0,22521
19	TEKİRDAĞ	0,10850
20	AYDIN	-0,01081
21	ZONGULDAK	-0,55280
22	HATAY	-0,89593
23	TRABZON	-0,97399
24	ÇANAKKALE	-1,63647
25	EDİRNE	-1,71950
26	ISPARTA	-1,75668
27	DİYARBAKIR	-2,15334
28	YALOVA	-2,15523
29	KÜTAHYA	-2,17383
30	DÜZCE	-2,21421
31	KIRKLARELİ	-2,29473
32	BOLU	-2,32101
33	MALATYA	-2,66524
34	KAHRAMANMARAŞ	-2,74837
35	KIRIKKALE	-2,76339
36	ERZURUM	-2,78957
37	AFYONKARAHİSAR	-2,90547
38	ŞANLIURFA	-2,91074
39	SİVAS	-3,06344
40	RİZE	-3,09105
41	ELAZIĞ	-3,14868

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
42	KARABÜK	-3,39578
43	BURDUR	-3,43555
44	ÇORUM	-3,51934
45	TOKAT	-3,53444
46	UŞAK	-3,57824
47	KASTAMONU	-3,75179
48	BİLECİK	-3,78295
49	ORDU	-3,86171
50	NEVŞEHİR	-4,02279
51	AMASYA	-4,11562
52	ARTVİN	-4,12483
53	KARAMAN	-4,17982
54	AKSARAY	-4,36303
55	NİĞDE	-4,50782
56	GİRESUN	-4,50960
57	OSMANİYE	-4,52768
58	KIRŞEHİR	-4,61699
59	VAN	-4,69923
60	KİLİS	-4,71979
61	ERZİNCAN	-4,72216
62	ADIYAMAN	-4,76588
63	YOZGAT	-4,90184
64	BARTIN	-4,93076
65	SİNOP	-4,93100
66	ÇANKIRI	-5,01908
67	KARS	-5,19253
68	BATMAN	-5,29905
69	TUNCELİ	-5,46827
70	MARDİN	-5,54550
71	ŞIRNAK	-5,59212
72	GÜMÜŞHANE	-5,72587
73	AĞRI	-5,76316
74	HAKKARİ	-5,79687
75	BAYBURT	-5,84664
76	SİİRT	-5,84944
77	ARDAHAN	-5,91488
78	İĞDIR	-5,92415
79	BİNGÖL	-5,99548
80	BİTLİS	-6,14481
81	MUŞ	-6,55180

Tablo 3.7 Ekonomik Yapı Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(İl Bazında)

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
1	İSTANBUL	41,52176
2	ANKARA	14,25331
3	İZMİR	9,51245
4	KOCAELİ	7,60617
5	BURSA	3,87123
6	ANTALYA	3,16553
7	ADANA	0,96854
8	DENİZLİ	0,77859
9	ZONGULDAK	0,56977
10	SAKARYA	0,55440
11	GAZİANTEP	0,54498
12	MERSİN	0,52019
13	MUĞLA	0,44168
14	TEKİRDAĞ	0,43973
15	ESKİŞEHİR	0,39988
16	MANİSA	0,21163
17	KAYSERİ	0,18585
18	AYDIN	0,16142
19	KONYA	0,14161
20	HATAY	0,05651
21	BALIKESİR	-0,01979
22	KIRKLARELİ	-0,50331
23	ÇANAKKALE	-0,50652
24	SAMSUN	-0,62797
25	DÜZCE	-0,65488
26	BOLU	-0,83494
27	EDİRNE	-0,83749
28	KAHRAMANMARAŞ	-0,84140
29	TRABZON	-0,90958
30	YALOVA	-0,91007
31	KIRIKKALE	-0,99732
32	KÜTAHYA	-1,02873
33	RİZE	-1,13967
34	BİLECİK	-1,16387
35	MALATYA	-1,16457
36	KASTAMONU	-1,23400
37	KARABÜK	-1,23658
38	BURDUR	-1,24134
39	DİYARBAKIR	-1,25226
40	AFYONKARAHİSAR	-1,30019
41	KİLİS	-1,30543

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
42	KARAMAN	-1,31219
43	ISPARTA	-1,34014
44	ARTVİN	-1,36690
45	NEVŞEHİR	-1,38042
46	ORDU	-1,38068
47	ŞANLIURFA	-1,38137
48	SİVAS	-1,40692
49	UŞAK	-1,43806
50	ADIYAMAN	-1,43990
51	ÇORUM	-1,44204
52	TOKAT	-1,44861
53	KIRŞEHİR	-1,48195
54	BATMAN	-1,51237
55	ELAZIĞ	-1,54786
56	GİRESUN	-1,55764
57	ERZURUM	-1,56115
58	NİĞDE	-1,57820
59	SİNOP	-1,63750
60	MARDİN	-1,64489
61	AMASYA	-1,68556
62	ŞIRNAK	-1,69278
63	HAKKARİ	-1,70382
64	AKSARAY	-1,73572
65	OSMANIYE	-1,76347
66	VAN	-1,76558
67	YOZGAT	-1,76980
68	İÇDIR	-1,77521
69	BARTIN	-1,78937
70	ERZİNCAN	-1,79819
71	ÇANKIRI	-1,81572
72	TUNCELİ	-1,81973
73	KARS	-1,82998
74	AĞRI	-1,83184
75	SİİRT	-1,86708
76	GÜMÜŞHANE	-1,89251
77	BİNGÖL	-1,93505
78	BAYBURT	-1,94299
79	ARDAHAN	-1,95162
80	BİTLİS	-1,95936
81	MUŞ	-1,99669

Tablo 3.8 Yenilikçilik Kapasitesi Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(İl Bazında)

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
1	İSTANBUL	33,90353
2	ANKARA	4,53772
3	İZMİR	3,81690
4	BURSA	3,39019
5	KONYA	1,49209
6	KAYSERİ	1,21664
7	GAZİANTEP	0,63142
8	KOCAELİ	0,49747
9	ANTALYA	0,24110
10	ADANA	0,14674
11	DENİZLİ	0,12605
12	SAKARYA	-0,10552
13	MANİSA	-0,14459
14	ESKİŞEHİR	-0,24703
15	TEKİRDAĞ	-0,27499
16	MERSİN	-0,32157
17	AYDIN	-0,37598
18	KÜTAHYA	-0,46640
19	BOLU	-0,47143
20	SAMSUN	-0,52263
21	BALIKESİR	-0,57288
22	HATAY	-0,57339
23	KAHRAMANMARAŞ	-0,64532
24	ÇORUM	-0,64949
25	MUĞLA	-0,66135
26	ÇANAKKALE	-0,66581
27	ISPARTA	-0,67634
28	UŞAK	-0,68536
29	KARAMAN	-0,70047
30	AFYONKARAHİSAR	-0,71439
31	DÜZCE	-0,72032
32	BİLECİK	-0,72860
33	TRABZON	-0,72893
34	NİĞDE	-0,72980
35	MALATYA	-0,74221
36	NEVŞEHİR	-0,74472
37	ORDU	-0,74533
38	ŞANLIURFA	-0,74863
39	TOKAT	-0,75078
40	ELAZIĞ	-0,75177
41	DİYARBAKIR	-0,75325

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
42	KIRKLARELİ	-0,76276
43	AMASYA	-0,76597
44	KASTAMONU	-0,77332
45	BURDUR	-0,77635
46	SİVAS	-0,77787
47	KIRIKKALE	-0,78042
48	RİZE	-0,78425
49	ERZURUM	-0,78713
50	AKSARAY	-0,78925
51	ZONGULDAK	-0,78993
52	EDİRNE	-0,79626
53	GİRESUN	-0,80534
54	BATMAN	-0,80581
55	MARDİN	-0,80830
56	KARABÜK	-0,80960
57	ADİYAMAN	-0,81163
58	ERZİNCAN	-0,81163
59	KİRŞEHİR	-0,81210
60	OSMANİYE	-0,81210
61	BARTIN	-0,81259
62	YALOVA	-0,81316
63	ÇANKIRI	-0,81791
64	KARS	-0,81835
65	VAN	-0,81843
66	ARTVİN	-0,82026
67	YOZGAT	-0,82031
68	SİNOP	-0,82170
69	İĞDIR	-0,82170
70	BİNGÖL	-0,82660
71	SİİRT	-0,82804
72	ARDAHAN	-0,82852
73	AĞRI	-0,82900
74	GÜMÜŞHANE	-0,82900
75	BİTLİS	-0,82948
76	ŞIRNAK	-0,82995
77	HAKKARİ	-0,83044
78	MUŞ	-0,83092
79	KİLİS	-0,83092
80	BAYBURT	-0,83140
81	TUNCELİ	-0,83188

Tablo 3.9 Altyapı ve Erişebilirlik Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(İl Bazında)

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
1	ANKARA	1,59913
2	İSTANBUL	1,18452
3	ESKİŞEHİR	0,98947
4	ADANA	0,75934
5	KOCAELİ	0,71648
6	BURSA	0,70210
7	YALOVA	0,64651
8	MERSİN	0,63693
9	İZMİR	0,60991
10	SAKARYA	0,60351
11	ISPARTA	0,54273
12	KIRIKKALE	0,52977
13	EDİRNE	0,50818
14	DÜZCE	0,50440
15	BALIKESİR	0,47077
16	ZONGULDAK	0,34023
17	ÇANAKKALE	0,30220
18	SAMSUN	0,28961
19	KÜTAHYA	0,28206
20	MUĞLA	0,28153
21	GAZİANTEP	0,26866
22	BURDUR	0,26431
23	BARTIN	0,26031
24	KARABÜK	0,24725
25	ÇORUM	0,21209
26	KASTAMONU	0,19369
27	TRABZON	0,19021
28	ANTALYA	0,19016
29	DENİZLİ	0,17857
30	KIRKLARELİ	0,16703
31	KONYA	0,14031
32	RİZE	0,13916
33	BOLU	0,13157
34	UŞAK	0,12605
35	SİVAS	0,10809
36	AMASYA	0,10560
37	AKSARAY	0,08624
38	KAYSERİ	0,08307
39	ŞANLIURFA	0,07563
40	MANİSA	0,07239
41	AYDIN	0,05895

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
42	KİLİS	0,05109
43	ARTVİN	0,02339
44	DİYARBAKIR	-0,02960
45	NEVŞEHİR	-0,03237
46	BİLECİK	-0,07131
47	TEKİRDAĞ	-0,09742
48	SİNOP	-0,12953
49	ELAZIĞ	-0,15825
50	KARAMAN	-0,18391
51	TOKAT	-0,21768
52	ERZİNCAN	-0,22328
53	OSMANİYE	-0,23863
54	MALATYA	-0,25333
55	HATAY	-0,26390
56	KIRŞEHİR	-0,26469
57	AFYONKARAHİSAR	-0,27915
58	ERZURUM	-0,32569
59	KAHRAMANMARAŞ	-0,33476
60	ORDU	-0,34770
61	ÇANKIRI	-0,35223
62	YOZGAT	-0,38100
63	AĞRI	-0,39759
64	BAYBURT	-0,41774
65	SİİRT	-0,43117
66	NİĞDE	-0,43272
67	ADIYAMAN	-0,44449
68	KARS	-0,47879
69	GÜMÜŞHANE	-0,51673
70	GİRESUN	-0,55787
71	BİNGÖL	-0,62351
72	BATMAN	-0,62492
73	VAN	-0,63017
74	TUNCELİ	-0,63184
75	BİTLİS	-0,68048
76	MARDİN	-0,69821
77	İĞDIR	-0,74797
78	ŞIRNAK	-0,76990
79	ARDAHAN	-0,77631
80	HAKKARİ	-0,89318
81	MUŞ	-0,93519

Tablo 3.10 Beşeri Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(İl Bazında)

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
1	İSTANBUL	13,36066
2	ANKARA	11,01341
3	İZMİR	4,91713
4	ANTALYA	1,94591
5	BURSA	1,93597
6	ADANA	1,39417
7	KOCAELİ	1,28092
8	KONYA	1,07741
9	ESKİŞEHİR	0,98833
10	MERSİN	0,77647
11	KAYSERİ	0,76186
12	MUĞLA	0,66910
13	SAMSUN	0,66584
14	GAZİANTEP	0,59749
15	TRABZON	0,43290
16	DENİZLİ	0,33213
17	ERZURUM	0,29730
18	ISPARTA	0,28182
19	TEKİRDAĞ	0,24165
20	BALIKESİR	0,21154
21	HATAY	0,18162
22	AYDIN	0,17776
23	DİYARBAKIR	0,02297
24	MALATYA	0,02018
25	SAKARYA	0,01623
26	MANİSA	0,00442
27	ELAZIĞ	-0,00052
28	EDİRNE	-0,00987
29	ÇANAKKALE	-0,05123
30	YALOVA	-0,05548
31	ZONGULDAK	-0,15398
32	AFYONKARAHİSAR	-0,22868
33	KIRKLARELİ	-0,27031
34	ŞANLIURFA	-0,27422
35	BOLU	-0,31884
36	KAHRAMANMARAŞ	-0,37544
37	SİVAS	-0,42050
38	KÜTAHYA	-0,46434
39	KIRIKKALE	-0,48377
40	DÜZCE	-0,52444
41	TOKAT	-0,54730

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
42	RİZE	-0,57332
43	BURDUR	-0,62916
44	OSMANIYE	-0,63266
45	BİLECİK	-0,65379
46	KARABÜK	-0,66584
47	NİÇDE	-0,67402
48	UŞAK	-0,69510
49	NEVŞEHİR	-0,73539
50	AMASYA	-0,73757
51	ORDU	-0,76838
52	ERZİNCAN	-0,77020
53	GİRESUN	-0,77180
54	VAN	-0,79746
55	ARTVİN	-0,80489
56	TUNCELİ	-0,81478
57	KARAMAN	-0,81564
58	KARS	-0,82252
59	ÇANKIRI	-0,88185
60	KIRŞEHİR	-0,88869
61	AKSARAY	-0,88969
62	ÇORUM	-0,90456
63	YOZGAT	-0,97250
64	ŞIRNAK	-0,97525
65	ARDAHAN	-0,97805
66	HAKKARİ	-1,04197
67	ADİYAMAN	-1,04817
68	KASTAMONU	-1,08059
69	SİNOP	-1,15590
70	GÜMÜŞHANE	-1,19422
71	İĞDIR	-1,23145
72	MARDİN	-1,26699
73	KİLİS	-1,27493
74	BATMAN	-1,30008
75	BAYBURT	-1,30409
76	BARTIN	-1,34522
77	BİNGÖL	-1,37978
78	AĞRI	-1,46333
79	BİTLİS	-1,48491
80	SİİRT	-1,49110
81	MUŞ	-1,51043

Tablo 3.11 Sosyal Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(İl Bazında)

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
1	İSTANBUL	27,98569
2	ANKARA	13,38286
3	İZMİR	6,00186
4	BURSA	2,41895
5	ADANA	2,14366
6	ANTALYA	1,71724
7	KONYA	1,29992
8	KOCAELİ	0,93606
9	SAMSUN	0,58648
10	MERSİN	0,50751
11	BALIKESİR	0,36644
12	KAYSERİ	0,24915
13	ESKİŞEHİR	0,19674
14	GAZİANTEP	0,15550
15	MANİSA	0,08137
16	DENİZLİ	0,07372
17	TRABZON	0,04141
18	SAKARYA	0,00614
19	AYDIN	-0,03295
20	MUĞLA	-0,07696
21	DİYARBAKIR	-0,14121
22	TEKİRDAĞ	-0,20046
23	HATAY	-0,29677
24	AFYONKARAHİSAR	-0,38306
25	ERZURUM	-0,41290
26	KÜTAHYA	-0,49642
27	ZONGULDAK	-0,51888
28	MALATYA	-0,52530
29	KAHRAMANMARAŞ	-0,55145
30	ISPARTA	-0,56475
31	SİVAS	-0,56624
32	TOKAT	-0,57006
33	ŞANLIURFA	-0,58215
34	EDİRNE	-0,58405
35	ORDU	-0,61962
36	VAN	-0,68758
37	ELAZIĞ	-0,69027
38	ÇANAKKALE	-0,71511
39	RİZE	-0,73297
40	ÇORUM	-0,73534
41	GİRESUN	-0,81694

SIRALAMA	İL	ENDEKS DEĞERİ
42	DÜZCE	-0,81897
43	BOLU	-0,82736
44	KASTAMONU	-0,85757
45	UŞAK	-0,88578
46	KIRKLARELİ	-0,92539
47	KARABÜK	-0,93101
48	YOZGAT	-0,95823
49	ADİYAMAN	-1,02170
50	YALOVA	-1,02303
51	KIRIKKALE	-1,03166
52	AMASYA	-1,03213
53	AKSARAY	-1,03461
54	BURDUR	-1,05301
55	BATMAN	-1,05588
56	OSMANİYE	-1,08083
57	NİĞDE	-1,09307
58	ERZİNCAN	-1,11887
59	MARDİN	-1,12711
60	NEVŞEHİR	-1,12989
61	ÇANKIRI	-1,15137
62	ARTVİN	-1,15616
63	BİLECİK	-1,16538
64	KARAMAN	-1,16760
65	KIRŞEHİR	-1,16956
66	SİNOP	-1,18638
67	BİTLİS	-1,19058
68	BİNGÖL	-1,23054
69	SİİRT	-1,23205
70	AĞRI	-1,24141
71	KARS	-1,24289
72	BARTIN	-1,24389
73	MUŞ	-1,27856
74	GÜMÜŞHANE	-1,29340
75	ŞIRNAK	-1,32424
76	HAKKARİ	-1,32746
77	İĞDIR	-1,34781
78	BAYBURT	-1,35042
79	KİLİS	-1,35960
80	TUNCELİ	-1,37004
81	ARDAHAN	-1,38039

Düzev 2 (bölgeler) bazında rekabet edebilirlik analizi incelendiğinde, en rekabetçi ilk beş sırayı TR10 (İstanbul) (64,4740), TR51 (Ankara) (20,05489), TR31 (İzmir) (7,43990), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) (6,46989) ve TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) (4,87604) bölgeleri oluştururken, rekabet edebilirlik seviyesi en düşük ilk beş sırayı da TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) (-9,50778), TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) (-9,20401), TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) (-9,14691), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) (-8,06935), TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) (-7,91148) bölgeleri oluşturmaktadır (Tablo 3.12).

Tablo 3.12 Rekabet Edebilirlik Sıralaması (Bölge Bazında)

SIRALAMA	BÖLGE KODU	İLLER	ENDEKS DEĞERİ
1	TR10	İSTANBUL	64,47410
2	TR51	ANKARA	20,05489
3	TR31	İZMİR	7,43990
4	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA	6,46989
5	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK	4,87604
6	TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA	0,70270
7	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR	0,37577
8	TR62	ADANA, MERSİN	-0,84680
9	TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK	-2,08460
10	TR72	KAYSERİ, SIVAS, YOZGAT	-3,49663
11	TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ	-3,51783
12	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA	-3,53215
13	TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVİN, GÜMÜŞHANE	-3,74231
14	TR52	KONYA, KARAMAN	-3,75036
15	TR22	BALIKESİR, ÇANAĞKALE	-4,70088
16	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS	-4,74634
17	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANIYE	-4,83315
18	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN	-5,94024
19	TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NİĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR	-5,94790
20	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ	-6,62598
21	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR	-6,78858
22	TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT	-7,91148
23	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP	-8,06935
24	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT	-9,14691
25	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKARİ	-9,20401
26	TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN	-9,50778

Ekonomik yapı alt endeksine göre, endeks sıralaması yapıldığında en rekabetçi ilk beş bölge TR10, TR51, TR42, TR31, TR41 bölgeleri olurken, en az rekabetçi ilk beş bölge de TRA1, TRB2, TRA2, TR82, TRC2 bölgeleri olmuştur (Tablo 3.13).

**Tablo 3.13 Ekonomik Yapı Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(Bölge Bazında)**

SIRALAMA	BÖLGE KODU	İLLER	ENDEKS
1	TR10	İSTANBUL	22,28914
2	TR51	ANKARA	5,95326
3	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA	4,96254
4	TR31	İZMİR	2,51593
5	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK	1,56702
6	TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA	0,89261
7	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR	0,55153
8	TR62	ADANA, MERSİN	-0,53068
9	TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ	-0,76153
10	TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK	-1,07335
11	TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVIN, GÜMÜŞHANE	-1,27352
12	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANIYE	-1,57786
13	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS	-1,57877
14	TR22	BALIKESİR, ÇANAKKALE	-1,64663
15	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN	-1,68162
16	TR72	KAYSERİ, SİVAS, YOZGAT	-1,85717
17	TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NIĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR	-1,95708
18	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA	-1,96712
19	TR52	KONYA, KARAMAN	-2,04401
20	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ	-2,72429
21	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT	-2,80913
22	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR	-2,87398
23	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP	-2,87931
24	TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN	-3,14394
25	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKÂRİ	-3,15631
26	TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT	-3,19576

Yenilikçilik alt endeksine göre, en rekabetçi ilk beş bölge TR10, TR51, TR41, TR31, TR42 bölgeleri, en az rekabetçi ilk beş bölge de, TRB2, TRA2, TRC3, TRA1, TR82 bölgeleri olarak değerlendirilmiştir (Tablo 3.14).

Tablo 3.14 Yenilikçilik Kapasitesi Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması (Bölge Bazında)

BÖLGE			ENDEKS
SIRALAMA	KODU	İLLER	
1	TR10	İSTANBUL	18,80697
2	TR51	ANKARA	1,62233
3	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK	1,35879
4	TR31	İZMİR	1,20253
5	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA	-0,02588
6	TR52	KONYA, KARAMAN	-0,07935
7	TR72	KAYSERİ, SIVAS, YOZGAT	-0,27755
8	TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA	-0,58927
9	TR62	ADANA, MERSİN	-0,64635
10	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS	-0,64848
11	TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK	-0,74554
12	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR	-0,76592
13	TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ	-1,12931
14	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA	-1,14170
15	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANİYE	-1,24462
16	TR22	BALIKESİR, ÇANAKKALE	-1,26878
17	TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NİĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR	-1,33792
18	TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVİN, GÜMÜŞHANE	-1,35137
19	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ	-1,41341
20	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR	-1,42286
21	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN	-1,46791
22	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP	-1,46840
23	TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT	-1,47853
24	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT	-1,48361
25	TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN	-1,49848
26	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKÂRİ	-1,50538

Altyapı ve erişebilirlik alt endeksine göre, en rekabetçi ilk beş bölge sırasıyla TR51,TR10, TR31, TR41, TR22, en az rekabetçi ilk beş bölge de sırasıyla TR90, TRB2, TRC3, TRA2, TRB1 bölgeleri olmaktadır (Tablo 3.15).

Tablo 3.15 Altyapı ve Erişebilirlik Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması (Bölge Bazında)

SIRALAMA	BÖLGE KODU	İLLER	ENDEKS
1	TR51	ANKARA	1,22023
2	TR10	İSTANBUL	0,82569
3	TR31	İZMİR	0,62220
4	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK	0,34175
5	TR22	BALIKESİR, ÇANAKKALE	0,27801
6	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN	0,26902
7	TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA	0,23790
8	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR	0,19527
9	TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ	0,18387
10	TR62	ADANA, MERSİN	0,16974
11	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA	0,15471
12	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS	0,04082
13	TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK	0,03361
14	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP	-0,00241
15	TR52	KONYA, KARAMAN	-0,04967
16	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA	-0,06523
17	TR72	KAYSERİ, SIVAS, YOZGAT	-0,07061
18	TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NİĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR	-0,22917
19	TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT	-0,22975
20	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANİYE	-0,25370
21	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR	-0,28847
22	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ	-0,36182
23	TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN	-0,61025
24	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT	-0,64168
25	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKÂRİ	-0,87556
26	TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVİN, GÜMÜŞHANE	-0,89449

Beşeri Sermaye alt endeksine göre, en rekabetçi ilk beş bölge sırası ile TR10, TR51, TR31 TR41, TR42, en az rekabetçi ilk beş bölge de TRC3, TRA2, TRB2, TR82, TR81 bölgeleri olarak değerlendirilmiştir (Tablo 3.16).

**Tablo 3.16 Beşeri Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(Bölge Bazında)**

SIRALAMA	BÖLGE KODU	İLLER	ENDEKS DEĞERİ
1	TR10	İSTANBUL	6,44016
2	TR51	ANKARA	4,48035
3	TR31	İZMİR	1,23255
4	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK	0,77524
5	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA	0,64793
6	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR	0,46844
7	TR62	ADANA, MERSİN	0,31759
8	TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA	0,30332
9	TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVİN, GÜMÜŞHANE	-0,05168
10	TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK	-0,06329
11	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA	-0,07090
12	TR72	KAYSERİ, SİVAS, YOZGAT	-0,34753
13	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANIYE	-0,40300
14	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ	-0,51631
15	TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ	-0,54161
16	TR52	KONYA, KARAMAN	-0,56959
17	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR	-0,63691
18	TR22	BALIKESİR, ÇANAKKALE	-0,70726
19	TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NIĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR	-0,71742
20	TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT	-0,98864
21	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS	-0,99936
22	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN	-1,16703
23	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP	-1,49564
24	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKÂRİ	-1,63333
25	TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN	-1,74177
26	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT	-2,01431

Sosyal Sermaye alt endeksine göre, en rekabetçi ilk beş bölge TR10, TR51,TR31 TR41, TR42, en az rekabetçi ilk beş bölge de sırası ile, TRC3, TRA2, TRB2, TR82, ,TR81 bölgeleri olarak değerlendirilmiştir (Tablo 3.17).

**Tablo 3.17 Sosyal Sermaye Değişkenine Göre Rekabet Edebilirlik Sıralaması
(Bölge Bazında)**

SIRALAMA	BÖLGE KODU	İLLER	ENDEKS DEĞERİ
1	TR10	İSTANBUL	16,11214
2	TR51	ANKARA	6,77872
3	TR31	İZMİR	1,86669
4	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK	0,83324
5	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA	0,73059
6	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR	-0,07355
7	TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA	-0,14185
8	TR62	ADANA, MERSİN	-0,15710
9	TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVIN, GÜMÜŞHANE	-0,17125
10	TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK	-0,23602
11	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA	-0,28720
12	TR72	KAYSERİ, SİVAS, YOZGAT	-0,94379
13	TR52	KONYA, KARAMAN	-1,00774
14	TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ	-1,26925
15	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANİYE	-1,35396
16	TR22	BALIKESİR, ÇANAKKALE	-1,35622
17	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS	-1,56055
18	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR	-1,56636
19	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ	-1,61015
20	TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NIĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR	-1,70631
21	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN	-1,89270
22	TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT	-2,01880
23	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKARİ	-2,03343
24	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT	-2,19819
25	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP	-2,22360
26	TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN	-2,51335

Bölge bazında rekabet edebilirlik endeksi değerlendirildiğinde, altyapı ve erişebilirlik alt endeksi dışında genel endeks sıralaması ve diğer alt endeks sıralamalarında ilk sırayı İstanbul almaktadır. İstanbul'un rekabetçilik seviyesinin yüksekliği, ülkemizde en yoğun sanayileşmenin olduğu bölge olmasıyla, tarihsel ve ekonomik ağırlığıyla ve günümüzde rekabetçilik güçlerinin belirlenmesinde önemli bir unsur olan metropol bir kent olması ile açıklanabilir (Alkin, Bulu, Kaya, 2009:216).

Altyapı ve erişebilirlik alt endeksi dışında, genel endeks sıralamasında ve diğer tüm endeks sıralamalarında ikinci sırada ise Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip ikinci şehri olan Ankara yer almaktadır. Altyapı ve erişebilirlik alt endeksinde birinci sırada yer alan başkent Ankara'nın rekabet gücünü oluşturan temel unsurlardan biri coğrafi konum itibari ile Türkiye'nin merkezinde olması, gelişmiş havaalanına ve otoyol ağına sahip olması, demiryoluna sahip olması olarak açıklanabilir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinin bu şehirde bulunması, beşeri sermaye ve sosyal sermaye alt endekslerinde ki yüksek rekabetçi konumunu açıklar niteliktedir.

Türkiye'de İstanbul ve Ankara'dan sonra üçüncü büyük şehir olan İzmir, genel endeks sıralamasında ve ekonomik yapı ve yenilikçilik kapasitesi dışında tüm alt endeks sıralamalarında üçüncü sırada yer almaktadır.

Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova'nın oluşturduğu TR42 bölgesi bölge bazında genel endeks sıralamasında dördüncü sırada, ekonomik yapı alt endeksine göre üçüncü sırada, yenilikçilik kapasitesi, beşeri sermaye ve sosyal sermaye alt endeksine göre beşinci sırada yer almaktadır. Bölgede yer alan Türkiye genelinde de en rekabetçi dördüncü il olan Kocaeli'nin sanayi bakımından gelişmiş olması, İstanbul'a olan yakınlığı, bölgenin rekabetçiliğini etkileyen unsurlardandır.

Bölge bazında genel endeks sıralaması ve ekonomik yapı alt endeksi sıralamasında beşinci sırada, yenilikçilik kapasitesi alt endeksine göre üçüncü sırada, altyapı ve erişebilirlik, beşeri sermaye ve sosyal sermaye alt değişkenlerine göre de dördüncü sırada yer alan Bursa, Eskişehir ve Bilecik illerinin oluşturduğu TR41 bölgesidir. İl bazında gerçekleştirilen rekabetçilik endeks sıralamasında ülkemizin önemli sanayi şehirlerinden biri olan Bursa dördüncü sırada, Eskişehir'de onuncu sırada yer almaktadır. Rekabetçilik seviyesi yüksek iki ilin bu bölgede yer alması, bölge bazında sıralamada da üst sıralarda yer almasını açıklar niteliktedir.

İl bazında olduğu gibi, bölge bazında rekabetçilik sıralamasında da rekabetçilik seviyesi en düşük olan bölgeleri yine çoğunlukla Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan illerin oluşturduğu görölmektedir.

SONUÇ

20.YY' da yaşanan teknolojik gelişmeler ve yeni üretim süreçlerinin yarattığı bölgesel sorunlara çözüm arayışları, bölgesel politikalarda paradigma değişimine neden olmuştur. 1990'lı yıllardan sonra küreselleşme sürecinin de etkisiyle bölgesel politikalarda yaşanan bu paradigma değişimi ile klasik rekabet unsurlarının yerini yenilik ve bilgi toplumuna dayalı rekabet almıştır. Bu dönüşümle; ülkenin geri kalmış bölgeleri ile diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmayı hedefleyen geleneksel bölgesel politikaların yerini ülkenin tüm bölgelerini kapsayan, her bir bölgenin ihtiyaçları, üstünlükleri dikkate alınarak oluşturulan yeni bölgesel politikalar almıştır. Söz konusu yeni bölgesel politikalarda da mevcut istihdam kaynaklarından en üst seviyede yararlanabilen, farklı üretim süreçleri geliştirebilen ve farklı ürünler üretebilen, gelir ve katma değeri en az ortalama düzeyde arttırabilen, uluslar arası düzeyde iş bölümüne katkıda bulunacak şekilde diğer bölgelerle ticari ilişkileri geliştirmekte olan rekabetçi bölgeler/kentler ön plana çıkmıştır.

Türkiye'de de 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, önceki planlardan farklı olarak ‘‘bölgesel gelişme’’, ‘‘bölge’’, ‘‘alt bölge’’ kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Daha sonraki kalkınma planlarında da bölgeler giderek daha önemli hale gelmişlerdir. Bu bağlamda son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve bölgesel politikalarda yaşanan dönüşümle beraber, bölgeler/kentler küresel ekonominin en önemli unsurlarından biri olarak görülürken, ulusal kalkınmanın gerçekleşmesinde de önemli bir rol üstlenir hale gelmişlerdir.

Bu çalışmada, yeni bölgesel politikalarda son yıllarda giderek daha önemli hale gelen rekabet edebilirlik kavramı ve bu kavram temelinde bölgesel politikalarda yaşanan dönüşüm değerlendirilerek, ülkemiz il ve bölgeleri için oluşturulan rekabet edebilirlik endeksi hesaplanması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmada öncelikle rekabet edebilirlik kavramının gelişimi ve bölgesel rekabet gücü teorileri üzerinde durulmuştur. İkinci olarak ise bölgesel politikalarda yaşanan paradigma değişimi ve Türkiye'de bölgesel politikalarda yaşanan dönüşüm incelenmiştir. Son olarak, ülkemizdeki illerin ve bölgelerin rekabet edebilirlik durumu değerlendirilmiştir.

Çalışmada Türkiye'nin kentleri/bölgeleri arasında rekabet edebilirlik düzeyi bakımından bir kıyaslama yapabilmek ve mevcut rekabet edebilirlik düzeylerini tespit etmek amacı ile bölgesel rekabet edebilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Rekabet edebilirlik düzeyini belirlemek amacı ile 30 adet değişkenden yararlanılmıştır. Ekonomik yapı, yenilikçilik kapasitesi, altyapı ve erişebilirlik, beşeri sermaye ve sosyal sermaye alt başlıkları altında 30 adet rekabet belirleyici değişkenle temel bileşenler analizi tekniği yardımıyla, il ve bölge düzeyinde rekabet edebilirlik endeksi oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarına göre İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2 ve Düzey 3 bazında genel endeks ve yukarıda belirtilen 5 temel başlık altında endeks değerlerine göre sıralama ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

İller ve bölgeler için hesaplanan rekabet edebilirlik endeksinin sonuçları değerlendirildiğinde, il ve bölge bazında, genel ve alt endekslere göre oluşturulan rekabet edebilirlik sıralamasında en rekabetçi ilk üç sırayı Türkiye'nin gelişmiş kentleri olan İstanbul, Ankara, İzmir illerinin oluşturduğu görülmektedir. Bu illerin ardından sanayi bakımından gelişmişliği ile dikkat çeken Bursa, Kocaeli, Eskişehir illeri ve ardından Antalya, Adana gelmektedir. İl ve bölge bazında genel ve alt endekslere göre oluşturulan rekabet edebilirlik sıralamasına göre rekabet edebilirlik düzeyi en zayıf olan iller ise genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yer alan iller olduğu gözlenmiştir.

Bölgesel rekabet edebilirlik analizi sonuçları, bölgelerimiz arasında mevcut olan rekabet edebilirlik farkını ortaya koymaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan "*istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen bir Türkiye*" vizyonunun (DPT,2006a:1) oluşturulması için küreselleşen yeni dünya düzeninde rekabet gücüne sahip bölgelerin/kentlerin geliştirilmesi, geri kalmış bölgelerin ise gelişmişlik düzeyinin ülkenin geri kalanına yaklaştırması gerekmektedir. Bu çerçevede ülkemizde rekabet edebilirlik düzeyi yüksek olan illerin dünya piyasasında rekabet edebilir düzeye getirilmesi, az gelişmiş bölgelerin ise rekabet edebilirlik düzeyleri geliştirilerek, en azından ülke genelindeki rekabet edebilirlik ortalamasına yaklaşması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

....., **Türkiye’de Bölge Planlamasının Evreleri**, Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği Yayınları, No:2, Ankara, 1993.

....., **“Ulusal Program”**, AB Genel Sekreterliği, Ankara, 2001.

....., **“World Competitiveness Report”**, World Economic Forum, Geneva: IMEDE, 1989.

Aktan C.C., Vural İ.Y., **“Rekabet Gücü ve Türkiye”**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Rekabet Dizisi:3, Ankara, 2004.

Albayrak A.N., Erkut G., **“Türkiye’de İl ve Bölgelerin Rekabet Gücü Analizi”** İTÜ Dergisi, Cilt -9, sayı. 2, İstanbul, 2010, 155-165.

Alkin K., Bulu M., Kaya H., **“İller arası Rekabet Endeksi : Türkiye’deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım”**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 11, İstanbul, 2007, 221-235

Alkin K., Bulu M., Cangel A., Ünal A., **“İller arası Rekabetçilik Endeksi 2008-2009”**, URAK ve DELOITTE Türkiye ortak yayını, 2009.

Arda M., Filiztekin A., **“Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi”** , EDAM ve DELOITTE Ortak Yayını, 2009.

Asheim B.T., **“Industrial Districts as ‘Learning Regions’ A Condition For Prosperity?”**, Step Group Conference Paper On Interdependent and Uneven Development: Global Local Perspectives, Seoul, 1995.

Asheim B.T., Isaksen A., **“Location Agglomeration and Innovation: Towards Regional Innovation Systems in Norway?”** Symposium of the Commission of the Organization of Industrial Space, the 28th International Geographical Congress, The Hague, The Netherlands, The Netherlands, 1996.

Atay N., “**Avrupa Birliği Bölgesel Gelişme Politikası**”, Fırat Kalkınma Ajansı, Uluslar arası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 22-23 Eylül, Malatya 2011.

Atkinson R.D., Coduri R., **The 2002 State New Economy Index– Benchmarking Economic Transformation in the States**, Progressive Policy Institute, Technology & New Economy Project, July 2002.

Atkinson R.D., ve Gottlieb P.D., **The Metropolitan New Economy Index, Benchmarking Economic Transformation in the Nation’s Metropolitan Areas**, Progressive Policy Institute, April 2001.

Aydemir Z. C., “**Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması**”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 2002.

Bachtler J., Yuill D., “**Policies and Strategies For Regional Development: A Shift In Paradigm?**”, Regionaol and Industrial Policy Research Paper, no:46, 2001.

Beceren E., “**Bölgesel Rekabet Gücü**”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.9. sayı.2, 2004, 279-302.

Begg I., “**Cities and Competitiveness**”, Urban Studies, Vol.36, No.5-6, 1999, 795-809.

Boschma R.A., “**Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective**”, Regional Studies, Vol.38.9, December 2004, 1001–1014.

Budd L., Hirmis A. K., “**Conceptual Framework for Regional Competitiveness**”, Regional Studies, Vol.38.9, December 2004, 1015-1028.

Camagni R., “**On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?**” Urban Studies, Vol.39, No.13, 2002, 2395–2411.

Cheshire P., “**Explaining The Recent Performance of The European Community’s Major Urban Regions**”, Urban Studies, 27(3), 1990, 311-33.

Cheshire, P., “**Cities in Competition: Articulating the Gains from Integration**”, Urban Studies, Vol.36, No:5-6, 1999, 843-864.

Ciampi C.A., “**Enhancing European Competitiveness**”, First Report to the President of the Commission the Prime Ministers and Heads of State, June 1995.

Crane D., Creutzberg, T., Garkut D., **Ontario Innovation 2002 Index**, Ontario Science & Innovation Council, 2002.

Çivi E., “**Rekabet Gücü : Literatür Araştırması**” Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, cilt -8, sayı.2, 2001.

Devol R., Ki J., Koepp ., “**State Technology and Science Index**”, Milken Institute Report, March 2004.

Dinçer B., Özaslan M., Kavasoglu T., “**İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**”, DPT-BGYUGM, Ankara, 2003.

Dinçer B., Özaslan M., Satılmış E., “**İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**”, DPT-BGYUGM, Ankara, 1996.

DPT, **1963-1967 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963.

DPT, **1968-1972 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967.

DPT, **1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1972.

DPT, **1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**”, Ankara, 1979.

DPT, **1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1984.

DPT, **1990-1994 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1989.

DPT, **1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1995.

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000(a).

DPT, **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005**, Ankara, 2000(b).

DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Ankara, 2006(a).

DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Bölgesel Gelişmede Temel Araçlar ve Koordinasyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2006(b).

Edwards T. , Delbridge R., Munday M., **“Assessing The Inovative Potential of Small and Medium Sized Enterprises”**: A Working Model Of Innovation in Manufacturing Managing Knowledge Conference, Leicester, 2001.

Elmas G.. **“Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye’de Bölgesel Politikalar”**, Ekonomik Yaklaşım, Sayı:50, cilt:15, 2004, 115-137.

Elmas G., Demirel B., **“Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Bölgesel Dengeler”**, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı , 2010, 50-64.

EPRC, **“ Case Studies of Regional Innovation Policy in EU Member States”**, Background Paper For The Finnish Presidency, European Policy Research Centre, United Kingdom, August, 2006.

Eraydın A., **“Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”** , Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS), Cilt-1, Devlet Planlama Teşkilatı, Pamukkale Üniversitesi, Ankara, Mart 2004,126-146.

European Commission, **“European Innovation Scoreboard (EIS) 2009 - Comparative Analysis of Innovation Performance”** www.proinno-europe.eu., Belgium, 2009.

GAP, **Güneydoğu Anadolu Projesinde Son Durum**, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-son-durum>, erişim tarihi: 05.03.2012.

Gardiner B., “**Regional Competitiveness Indicators for Europe-Audit, Database Construction and Analysis**”, Regional Studies Association International Conference, Pisa, 2003.

Göymen K., “**Türkiye’de Bölge Kavramı ve Politikalarının Gelişimi**”, AB ve Türkiye’de Bölgesel Yönetişim Uluslar arası Konferansı, Pendik Belediyesi Yayınları, 2004.

Göymen K., “**Türkiye’de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları**”, Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar içinde, İstanbul Politikalar Merkezi Yayını, 2005.

Hatzichronoglou T., “**Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators**”, OECD Science, Technology and Industry Working Papers, OECD Publishing, May 1996.

Huggins R., “**Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking**”, Regional Studies, 37(1), 2003, 89-96.

Huggins R., “**Regional Competitive İntelligence: Benchmarking and Policy-Making**”, Regional Studies, first article, 2009, 1-20.

Huggins R. ve Thompson, P., “**UK Competitiveness Index 2010**” Centre for International Competitiveness Cardiff School of Management University of Wales Institute, Wales, 2010.

IMD, “**The World Competitiveness Yearbook**”; International Institute for Management Development, Lousanne, Switzerland, 2012.

Isaksen A., “**Regional Cluster and Competitiveness: The Norwegian Case**”, 9th Nordic Conference on Small Business Research at Lillehammer, Step Group, Oslo, Norway, May 1996, 29-31.

IP, “**Innovation and Entrepreneurial Index**”, Innovation Philadelphia Inc., www.IPphila.com., 2002.

Jezkova R., “**Competition of Places: What it means to Regional Development Policy**”, Second Central European Conference in Regional Science, 2007.

Kalaycı Ş., **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.

Kara M., “**Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları**”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 2008.

Keskin H., Sungur O., “**Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:21, Mayıs 2010, 271-293.

Kitson M., Martin R., Tyler P., “**Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?**”, Regional Studies, Vol.38.9, 2004, 991–999.

Kresl, P. K., Singh B., “**Competitiveness and the Urban Economy: Twentyfour Large US Metropolitan Areas**”, Urban Studies, Vol. 36, Nos 5-6, 1999, 1017-1027.

Krieger C., Boden, “**Globalization, Integration and Regional Specialization**”, Kiel Institute of World Economics, Kiel Working Paper No:1009, 2000.

Krugman P.R., “**Competitiveness: A Dangerous Obsession**”, Foreign Affairs, Vol. 73, No.2, 1994, 28-44.

Krugman P.R., Obstfeld M., **İnternational Economics, Theory and Policy, Third Edition**, Addison Wesley, 2003.

Landau R., **Technology, Capital, Formation and U. S. Competitiveness**, ed. B. G. Hickman, New York: Oxford University Press, 1992, içinde R. W. Harrison ve P. L. Kennedy (1997), “**A Neoclassical Economic and Strategic Management Approach To Evaluating Global Agribusiness Competitiveness Competitiveness Review**”, Vol.1,1992.

Lever, W. F., “**Competitive Cities in Europe**”, Urban Studies, Vol. 36, Nos 5-6, 1999, 1029-1044.

Malecki E. J., “**Jockeying For Position: What It Means And Why It Matters To Regional Development Policy When Places Compete**”, *Regional Studies*, Vol:38.9, December 2004, 1101-1120.

Martin R.L., “**A Study on the Factors of Regional Competitiveness**”, Cambridge Econometrics, Ecorys-NEI University of Cambridge, A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy, European Commission, 2004.

Neely A., Hii J., “**Innovation and Business Performance: A Literature Review, The Judge Institute of Management Studies**”, University of Cambridge, January 1998.

OECD, “**Trends in Regional Policies in OECD Countries- June 1993 - June 1996**”, Paris, 1997(a).

OECD, “**Regional Performances and Factors of Competitiveness, Working Party on Regional Development**”, Paris, 1997(b).

OECD, 2001, “**OECD Territorial Outlook: Territorial Economy**”, Paris, 2001.

OECD, “**Regional Competitiveness Policies, Interim Synthesis Report**”, 5th Session of the Working Party on Innovation Economy, Issues and Background Paper, 25-26 November 2003.

Pezzini M., “**Cultivating Regional Development: Main Challenges in OECD Regions**”, OECD, 2003.

Porter M.E., “**Competitive Advantage of Nations**”, The MacMillan Press, New York, 1990.

Porter M.E., “**National Executive Summary Of Clusters Of Innovation: Regional Foundations Of US Competitiveness Council On Competitiveness**”, 2001.

Porter M.E., “**The Economic Performance of Regions**”, *Regional Studies*, Vol.37, 2003, 549-578.

Porter M. E., Ketels C., Delgado M., “**The Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings From The Business Competitiveness Index**”, WEF Global Competitiveness Report 2007-2008 içinde, Ch1.2, 2007.

President’s Commission on Industrial Competitiveness , “**Global Competition: The New Reality, The Report of the President Commission on Industrial Competitiveness**”, Vol.: I-II, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office,1985.

Scot B.R., Lodge C., “**US Competitiveness in The World Economy**”, Harvard Business Press, Boston, 1985.

Seyidoğlu H., **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 2002.

Steinle W. J., “**Regional Competitiveness and the Single Market**”, Regional Studies, Vol. 26.4, 1992, 307-318.

Tatlıdil H., “**Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**”,Akademi Matbaa,Eylül 1996, Ankara.

Turok I., “**Cities, Regions and Competitiveness**”, Regional Studies, Vol. 38.9, pp. 1069-1083, December 2004.

WEF, “**The Global Competitiveness Report 2010-2011**”, 2010, www3.weforum.org.

Webster D., Muller L., “**Urban Competitiveness Assessment in Developing Country Urban Regions: The Road Forward**”, The World Bank, Washington D. C., July 1997.

EKLER

EK 1- Temel Bileşen Özdeğer ve Açıklama Oranları (İl Bazında)

Temel Bileşenler	Öz Değerler (Varyans)	Toplam Varyansın	
		Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyans Birikimli Yüzdesi
1	15,765	52,552	52,552
2	4,764	15,879	68,431
3	1,675	5,583	74,014
4	1,546	5,153	79,166
5	1,416	4,718	83,885
6	1,089	3,632	87,516
7	0,937	3,123	90,639
8	0,673	2,244	92,884
9	0,427	1,423	94,307
10	0,374	1,246	95,552
11	0,304	1,014	96,566
12	0,252	0,841	97,407
13	0,203	0,675	98,082
14	0,163	0,542	98,625
15	0,098	0,327	98,952
16	0,093	0,309	99,260
17	0,071	0,236	99,496
18	0,050	0,167	99,664
19	0,040	0,135	99,798
20	0,019	0,063	99,861
21	0,015	0,051	99,912
22	0,007	0,023	99,935
23	0,006	0,019	99,954
24	0,005	0,016	99,970
25	0,003	0,012	99,982
26	0,002	0,007	99,989
27	0,001	0,005	99,983
28	0,001	0,004	99,997
29	0,001	0,003	100,000
30	8,639	0,000	100,000

EK 2- Temel Bileşen Özdeğer ve Açıklama Oranları (Bölge Bazında)

Temel Bileşenler	Öz Değerler (Varyans)	Toplam Varyansın	
		Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyans Birikimli Yüzdesi
1	15,967	53,223	53,223
2	4,261	14,202	67,425
3	1,534	5,113	72,537
4	1,511	5,036	77,573
5	1,387	4,624	82,197
6	1,186	3,954	86,151
7	1,003	3,343	89,494
8	0,615	2,051	91,545
9	0,548	1,826	93,371
10	0,500	1,667	95,038
11	0,386	1,285	96,323
12	0,294	0,979	97,302
13	0,182	0,606	97,908
14	0,168	0,560	98,468
15	0,124	0,413	98,881
16	0,096	0,319	99,200
17	0,081	0,268	99,468
18	0,068	0,228	99,696
19	0,040	0,135	99,831
20	0,017	0,055	99,896
21	0,014	0,047	99,933
22	0,006	0,020	99,952
23	0,005	0,017	99,969
24	0,003	0,011	99,980
25	0,002	0,007	99,987
26	0,002	0,005	99,992
27	0,001	0,004	99,997
28	0,001	0,002	99,999
29	0,000	0,001	100,000
30	4,860	0,000	100,000

EK 3- Temel Bileşen Yükleri Tablosu (İl Bazında)

DEĞİŞKENLER	TEMEL BİLEŞENLER					
	1.TEMEL BİLEŞEN	2.TEMEL BİLEŞEN	3.TEMEL BİLEŞEN	4.TEMEL BİLEŞEN	5.TEMEL BİLEŞEN	6.TEMEL BİLEŞEN
PATNT	0,989	0,032	0,070	0,011	0,015	0,014
MARKA	0,988	0,029	0,067	-0,012	0,040	0,014
KREDI	0,987	0,048	0,072	0,097	0,048	0,012
ENDTAS	0,985	0,025	0,079	-0,004	0,008	0,005
FAYDMDL	0,983	0,032	0,102	-0,015	0,017	0,019
MEVD	0,975	0,054	0,042	0,176	0,024	-0,006
SINEMA	0,974	0,078	0,121	0,117	0,069	0,018
KURFRM	0,964	0,072	0,060	0,177	0,090	-0,001
NUFUS	0,949	-0,005	0,143	0,203	0,047	0,064
DERNEK	0,945	0,089	0,153	0,257	0,028	0,010
KDV	0,939	0,054	0,065	0,260	0,001	0,003
VAKIF	0,937	0,074	0,025	0,307	-0,002	-0,009
THEKIM	0,854	0,058	0,117	0,456	-0,012	0,035
KATDEGER	0,796	0,025	0,462	0,001	-0,042	0,048
DISTIC	0,728	0,013	0,545	-0,090	-0,014	-0,056
YAYIN	0,691	0,107	0,060	0,650	-0,073	-0,003
GNLLS	-0,025	-0,918	0,033	0,025	0,079	-0,022
ILKOGR	0,216	-0,900	0,087	0,068	0,041	-0,003
YASBAG	-0,118	-0,859	-0,386	-0,080	-0,062	0,069
OKUYAZ	0,148	0,829	0,412	0,078	0,076	-0,082
OTO	0,280	0,684	0,331	0,387	0,179	0,090
HASTYTK	0,020	0,556	-0,141	0,176	-0,401	0,162
YOKM	0,385	0,544	0,352	0,523	0,248	0,057
GSYH	0,179	0,358	0,796	0,036	0,003	0,020
ARITMA	0,283	0,095	0,549	0,299	-0,331	-0,276
ATIK	0,030	0,068	0,528	0,212	-0,002	0,462
KAMUYAT	0,253	0,090	0,105	0,878	0,024	0,017
TURYTK	0,205	0,161	0,088	0,203	0,791	0,140
KNLZSYN	0,055	0,185	0,245	0,118	-0,751	0,292
OTOYOL	0,046	-0,002	-0,030	-0,030	-0,072	0,837

EK 4- Temel Bileşen Yükleri Tablosu (Bölge Bazında)

DEĞİŞKENLER	TEMEL BİLEŞENLER						
	1.TEMEL	2.TEMEL	3.TEMEL	4.TEMEL	5.TEMEL	6.TEMEL	7.TEMEL
BİLEŞEN	BİLEŞEN	BİLEŞEN	BİLEŞEN	BİLEŞEN	BİLEŞEN	BİLEŞEN	BİLEŞEN
KREDI	0,992	0,048	0,075	0,015	-0,025	0,050	0,037
PATTES	0,991	0,027	0,071	-0,016	-0,025	0,026	0,045
MEV	0,991	0,064	0,047	0,031	-0,038	0,043	0,032
MARKTES	0,990	0,030	0,066	-0,033	-0,013	0,041	0,040
ENDTES	0,987	0,030	0,070	-0,024	-0,008	0,014	0,045
FMTES	0,986	0,034	0,098	0,000	0,002	0,025	0,055
TOPKURF	0,984	0,069	0,063	0,022	-0,034	0,087	0,047
VAKIF	0,982	0,090	0,041	0,097	-0,016	0,020	0,006
SINEMA	0,979	0,060	0,138	0,055	-0,013	0,063	0,040
KDV	0,973	0,058	0,087	0,118	-0,040	0,009	0,038
NUFUS	0,966	-0,004	0,109	0,134	0,014	0,043	0,028
DERNEK	0,964	0,068	0,182	0,153	-0,004	0,029	0,005
THEKIM	0,942	0,105	0,080	0,272	-0,015	0,016	0,024
ENDEKSLYS	0,831	0,181	0,060	0,421	-0,026	-0,039	-0,007
DT	0,779	-0,095	0,442	0,068	-0,131	-0,064	0,096
KD	0,720	0,018	0,487	0,316	0,009	-0,020	0,095
IOOGRTOGR	0,098	-0,916	-0,065	0,028	0,147	-0,007	-0,130
GLOGRTOGR	-0,092	-0,904	-0,128	-0,038	0,114	0,006	-0,033
YASBAG	-0,145	-0,684	-0,625	-0,052	0,053	-0,047	-0,080
HASTYATAK	0,031	0,683	0,144	0,134	0,199	-0,279	-0,332
OTO	0,339	0,661	0,375	0,336	-0,027	0,149	0,192
GSYİH	0,223	0,125	0,763	0,249	-0,259	-0,048	0,217
OKUYAZ	-0,029	0,280	0,749	-0,242	0,220	0,022	-0,130
YOKMor	0,384	0,287	0,628	0,182	0,034	0,077	0,057
TKYor	0,204	0,140	0,088	0,836	0,023	0,002	0,172
OTOYOL	-0,075	-0,059	0,102	0,235	0,805	-0,017	-0,236
ARITMA	0,025	0,142	0,143	0,270	-0,773	-0,052	-0,309
KANAL	0,105	0,275	0,107	0,194	0,033	-0,800	0,294
TURYATAK	0,299	0,179	0,162	0,199	0,072	0,773	0,144
ATIK	0,097	0,087	0,122	0,185	0,002	-0,091	0,884

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Özlem BULUT
Doğum Tarihi ve Yeri : 09/04/1987- İSTANBUL
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : 75. Yıl Cumhuriyet Lisesi
Lisans Diploması : Uludağ Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı
Tez Konusu : Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve Türkiye Örneği
Yabancı Dil / Diller : İngilizce

E-Mail : ozzlembulut@gmail.com